

apunts

EDUCACIÓ FÍSICA I ESPORTS

Allegretto *Le Bain de mer.*
La mer est large, madame. En tout cas,

Voici de bonnes vieilles
elle est assez profonde. Ne vous amusez pas dans le fond. C'est très humide.

Adagio. *Admirable* *Solennel*
Vous êtes toute nouvelle!
Elles sont pleines d'eau.

Ah, monsieur.

Erik Satie
11 Avril 1914

Coneixement al servei de l'esportista

La mort d'un esportista de forma prematura renova la nostra inquietud pels efectes potencialment negatius de l'esport. Ara, la recent mort del ciclista Pantani repeteix la mateixa vivència de desassossec i d'inquietud que ens ha acompanyat altres vegades, arran d'altres morts d'esportistes. Estem obligats a preguntar-nos què està passant en l'esport en general i, particularment, en el d'alt rendiment, quan hi ha persones que tot sembla indicar que sucumbeixen a un estat de coses a les quals no poden fer front i que els porta a la desconcentració, a buscar solucions a la desesperada, o a estats de depressió que poden acabar en suïcidi.

La preocupació per aquestes qüestions de caire humanista i ètic no són noves en aquesta revista. Destaquem el monogràfic sobre "Humanisme a l'esport", que vam publicar per iniciativa del Departament de Ciències Socials de l'INEFC de Barcelona. Ara, però, hem de destacar que la casualitat ha volgut que la sensibilitat dels nostres autors pels temes ètics i sociopolítics de l'esport hagi coincidit amb un nou drama esportiu, personal i col·lectiu, a Itàlia i a tot Europa. Ens referim als continguts del Fòrum "Esport Ciència i Cultura" i als de l'apartat d'"Opinió" d'aquest número.

En els escrits sobre el dopatge del Fòrum, en Jesús Galilea crida l'atenció sobre l'excessiva importància i divulgació que es dona al dopatge esportiu, al costat del fet escandalós del sobreesforç i la pressió ambiental que han de suportar la majoria d'esportistes. Les cròniques pel cas Pantani indiquen clarament que ambdues coses han coincidit en la història particular d'aquest ciclista i que els temes desenvolupats pels doctors Galilea i Segura són clarament pertinents per a comprendre-la.

En l'apartat d'"Opinió", Joan Rius ens ofereix un conjunt de referències de l'obra de Vázquez Montalbán les quals posen de manifest el seu criteri sobre les implicacions sociopolítiques de l'organització de l'esport i, particularment, de l'esport espectacle.

Aquesta revista, no cal dir-ho, és un mitjà de publicació científica de les recerques que es fan en tots els àmbits relacionats amb l'activitat física i l'esport. El que avui volem fer, des de la direcció editorial, és reafirmar que cal obrir el concepte de recerca a tot allò que ens afecta, fins i tot quan toquem els aspectes morals i ètics de les coses i, especialment, de l'organització de la competició esportiva. A nosaltres no ens obliga la competició esportiva tal com es fa actualment i tal com s'administra des d'un punt de vista polític, social o mediàtic. Tampoc no ens obliguen els interessos econòmics i comercials que poden involucrar-s'hi. Ens compromet, en canvi, el coneixement—com més cert i contrastat millor— d'allò que s'esdevé i per què, i quines propostes fem per canviar-ho.

S'ha dit que la ciència és lluita teòrica, i la discussió sobre les causes dels comportaments n'és, evidentment, la part fonamental. De fet, el mateix debat explicatiu que ha aparegut, arran de la mort de Pantani, sobre les causes de la seva defunció és un debat de base científica en què cal aprofundir si es vol fer un bon servei a la societat. En aquest sentit, cal dir que en la literatura científica predomina el plantejament dicotòmic i capciós sobre si la causa de l'ensorrament personal dels individus és deguda a factors ambientals, o s'afirma, contràriament, que les característiques personals són les més determinants. En tenim una bona il·lustració en el cas que comentem quan, a la valoració i crítica de l'organització esportiva, judicial o mediàtica, s'hi contraposen les característiques personals, els orígens o els trastorns psicopatològics que es presenten com si fossin previs i dependents de cada individu concret.

Un plantejament científic del tema hauria de poder desenvolupar altres aportacions que donessin més profunditat al tractament de la complexitat de les coses, sobretot, en temes tan rellevants com la vida de les persones. Només com a apunt, podem dir que hauria de ser interessant conèixer i publicar els efectes secundaris –a nivell fisiològic i psicològic– dels fàrmacs que s'utilitzen a discreció per rendir més o per sortir d'una situació difícil o de depressió, per exemple. Caldria, d'altra banda, que els fisiòlegs de l'exercici donessin a conèixer investigacions que contrastessin l'efecte de la preparació física per a la millora del rendiment, amb el manteniment de la salut dels atletes. Caldria, també, plantejar-se la necessitat d'una preparació psicològica sòlida dels esportistes i incorporar-la a l'entrenament, sobretot, quan se sap que els esportistes han de viure sota pressions i exigències públiques. Aquesta preparació psicològica no hauria d'obviar, d'altra banda, la consideració de la necessitat de tenir autonomia personal, tant en l'esport com en l'existència individual en general. Crec que és oportú recordar que una màxima de la iniciació al ciclisme ha estat la de dir que el primer que s'ha de fer en aquest esport és “aprendre a sofrir”. Des d'un punt de vista psicològic, no queda gaire marge al dubte en dir que un pensament com aquest comporta induir a uns hàbits en què la salut queda supeditada al rendiment o, el que encara és pitjor: pot succeir que acabi agradant fer un nivell d'esport que comporta dolor i sofriment i que això pot acceptar-se com a normal, bo o desitjable. No cal dir que, en un altre ordre de coses, la recerca sociològica hauria de ser explícita i insistent sobre tot allò que té a veure amb l'afectació personal de l'organització esportiva, sobretot quan aquesta va lligada a valors grupals que s'organitzen amb una consideració molt relativa de la salut individual, però també de l'esforç i les possibilitats de cadascun dels esportistes.

L'estudi d'aquest entramat de coses pensem que és el que ens ha d'ocupar i el que ens ha de motivar en el treball científic i professional en l'àmbit de l'esport. De fet, així és com aconseguiríem l'objectiu general de la ciència que és, com deia el gran fisiòleg i psicòleg que fou I. P. Pavlov, el d'aconseguir les millors condicions de vida per als ciutadans.

JOSEP ROCA I BALASCH

Un estudi etnogràfic sobre el voleibol de platja

■ **DAVID MATA VERDEJO**

Institut Espanyol Severo Ochoa (Tànger, Marroc).
Tècnic de Vòlei Platja de la RFEVB.
Seleccionador Nacional de Vòlei Platja 1990-1993

■ **Paraules clau**

Voleibol, Mintonette, Esports californians, Vòlei platja

Resum

S'estudia l'avaluació històrica del vòlei platja des del seu naixement com una variant recreativa del voleibol, incidint en la descripció dels signes d'identitat subcultural d'aquesta modalitat, abordades des de l'etnografia de l'esport. D'aquesta manera s'estudiaran temes com la configuració de grups autotancats, el comportament ètic del jugador de vòlei platja i les tècniques del cos pròpies dels nois de la platja o *beachboys*.

Aproximació històrica

En 1995, la Federació Internacional de Voleibol va commemorar el Centenari del naixement de l'esport del voleibol. Al col·legi de l'YMCA (Young Men's Christian Association) de la localitat d'Holyoke (Massachusetts), el professor d'educació física William G. Morgan, acabat de graduar amb vint-i-cinc anys, va inventar un joc que va anomenar "*mintonette*" (Pa-

lou, 1992, p. 16). Aquell nom exòtic va ser substituït per l'inventor, a proposta del professor del Springfield College, Alfred T. Halstead, tot buscant un nom més atractiu i que es correspongués amb l'essència del joc. El juliol de 1896 la revista *Physical Education* definia l'esport de la forma següent: "*Volley ball is a new game which is preeminently fitted for the gymnasium or the exercise hall, but which may be placed out of doors. Any number of persons can play. The play consists of keeping a ball in motion over a high net, thus partaking of the character of two games -tennis and handball*". (Distel, 1995, p. 70).

Aquesta modalitat, menys intensa que el bàsquet, consistia a enviar una pilota feta amb la cambra d'aire d'una pilota de bàsquet, a camp contrari per damunt d'una xarxa que se situava a una altura de sis peus i sis polzades (1,98 m). El nou esport, col·lectiu i sense contacte, no requeria un esforç físic tan intens com el bàsquet. Per tant, s'adaptava millor a les característiques del grup d'alumnes, la majoria homes de negocis de mitjana edat, com ara un doctor, el cap de bombers i l'alcalde de la localitat (Shewman, 1995(1), p. 66). Expandit a través dels col·legis de l'YMCA pels Estats Units i per alguns països asiàtics, com el Japó i la Xina, va arribar a Europa de mans de les forces militars que van participar en la I Guerra Mundial. Es van distribuir més de setze mil pilotes de voleibol entre els Cossos Expedicionaris Americans (FIVB, 1978, p. 23). És curiós comprovar el paper de les activitats esportives de l'exèrcit americà a les campanyes militars: van practicar el surf a les costes de l'Extrem

Orient durant la Guerra de Vietnam, fet que va ser portat al cinema a la pel·lícula *Apocalypse Now* per Frank Coppola. El vòlei platja va ser, d'altra banda, una ocupació dels temps d'espera de la batalla a la Guerra del Golf de l'any 1991, al sorrenc desert aràbic. Aquesta influència arriba a Espanya en 1920, i se'n registra la pràctica a la platja de Montgat (Barcelona), per part de turistes francesos (J. i N. Palou, 1985, p. 17). Tanmateix, serà després de la Guerra Civil quan començarà a escampar-se per tot el país. Van ser les agrupacions dependents del règim franquista, la Sección Femenina i el Frente de Juventudes, les encarregades de fer conèixer a la joventut aquest esport (Carrero, 1965, p. 12), i van crear les seves pròpies competicions anys abans que es constituïssin els organismes federatius de la modalitat. El professor de l'INEF de Madrid, Luis Carrero, un dels primers tècnics nacionals que va sorgir d'aquest esport, ens indica que l'apogeu que va assolir el voleibol en aquestes dècades entre les joves espanyoles, a través de la Sección Femenina, va fer que diversos grups, com ara els tècnics de l'Academia de Mandos, el cataloguessin com el "*Marrica-Ball*" per considerar-lo un "joc de dones".

En el camp administratiu, el voleibol, o "balonvolea" com s'anomenava aleshores, va recórrer un llarg periple fins a la constitució de la Federació Espanyola de Voleibol (1959), atès que va dependre de la Federació Espanyola d'Handbol (1948-1950), Bàsquet (1950-1958) i de Rugby (1958-1959). A començament dels anys cinquanta, els clubs van ser les entitats que van desenvolupar les compe-

■ Abstract

The historic evaluation of beach volleyball from its beginnings as a recreational variant of volleyball, emphasising in the description if the subcultural characteristics of identity concerning the ethnography of the sport, has been studied. Subjects such as the configuration of closed in groups, the ethic behaviour of the beach volleyball player and the body techniques exclusive to boys of the beach or beachboys.

■ Key words

Volleyball, Mintonette, Californian sports, Beach volleyball

tions nacionals. L'equip Bombers de Barcelona va acollir aquesta modalitat importada pels parcs de bombers francesos, i van aconseguir el primer títol nacional el 1951. Altres clubs de competició eren el Piratas de Madrid, l'Hispano Francès i el Canoe. En àmbits educatius, com els col·legis majors universitaris i centres d'ensenyament, el voleibol va començar a propagar-se amb força els anys cinquanta i seixanta. Van ser els col·legis religiosos els que van sobresortir en les competicions nacionals. Padres Capuchinos de Múrcia, Obispo Perelló de Madrid i ja en els anys setanta, d'altres com Recuerdo i Salesianos (també a Madrid) van ser els centres de més gran renom. En els anys setanta, el nivell dels clubs espanyols s'eleva enormement amb la participació en competició d'equips com el Reial Madrid (que venç de forma consecutiva els campionats nacionals des de 1975/6 a 1979/80), l'Atlètic de Madrid (amb tres victòries en la dècada) i el Son Amar, aquest últim de Palma de Mallorca. En aquests anys, el voleibol s'anava constituint com un esport de competició capaç d'omplir els pavellons esportius del nostre país. Tanmateix, li mancava una qualitat característica dels esports d'espectacle. Malgrat la contínua exposició física que exigeix l'esport (saltos potents, desplaçaments ràpids, caigudes per salvar una pilota, rematades de tremenda intensitat), l'actitud psicològica dels jugadors en pista era enormement discreta, freda i moderada. Els punts se succeïen l'un darrere l'altre, amb l'aplaudiment del públic i la contenció dels jugadors. Ens assenyala el professor Luis Carrero que "en aquells partits dels anys seixanta i setanta, els jugadors gairebé no s'anaven els uns als altres ni es felicitaven per cada punt. Hi havia una gran discreció en la conducta de públic i jugadors".

En els anys vuitanta, el voleibol va registrar un canvi significatiu a nivell mundial, de la mà de l'equip nacional dels Estats Units. I el nostre país va rebre aquesta influència vinculada a la

modificació substancial de les pautes de conducta dels jugadors de voleibol a la pista de joc.

La gran revolució en les pautes de comportament

L'equip que es va concentrar a San Diego (Califòrnia), per a la preparació dels Jocs Olímpics de Los Angeles de 1984 estava format per joves jugadors que provenien de lligues universitàries, la majoria d'ells californians assidus a la pràctica del vòlei platja. Tan fort va ser el xoc entre el caràcter rígid i sever d'un entrenador del mig oest, Doug Beal, i el caràcter despreocupat dels jugadors californians, que n'hi va haver uns quants que van caure en el camí de la preparació: van ser despatxats o van abandonar la concentració. Una mostra inequívoca de la classe i la potència d'aquests jugadors va ser la seva consagració com a estrelles del voleibol de platja (Sinjin Smith, Tim Hoffland, Randy Stoklos i Mike Dodd).

Del rigor, la meticulositat i la duresa del sistema d'entrenaments, junt amb el talent i les qualitats dels joves jugadors que van romandre a la selecció, va néixer un equip que va dominar la competició mundial durant quatre anys (Jocs Olímpics de Los Angeles 1984, Copa del Món 1995, Campionat del Món 1986, Jocs Panamericans 1987, Jocs Olímpics de Seül 1988). Un dels grans líders de l'equip i també assidu jugador de la platja, Pat Powers, assenyala que la clau del seu èxit es va basar en la motivació. L'actitud del jugador en cada entrenament, en cada situació de joc, estava carregada d'"empenta" (*pushing*) entre els membres de l'equip. Cada jugador animava i cridava (*yelling*) al company, independentment que hagués obtingut èxit o fracàs en l'acció, es xocaven els palmells de les mans i s'arribava a un estat d'excitació que fregava l'esquizofrènia (Powers, 1994, p. 120). L'esmentada actitud no servia només com a element de reforç positiu per a les expectatives de l'equip, sinó que funcionava com a mecanisme d'intimidació del contrari. Per això, aquesta pauta de conducta es va anar estenent extraordinàriament pel món del voleibol de competició

fins a esdevenir una tècnica bàsica de relació intragrupal dels equips de voleibol a qualsevol nivell.

Picar de mans els uns amb els altres després de cada acció. Corejar un crit de guerra o, simplement, cridar per inculcar ànim eren tècniques que pertanyien a l'estil esportiu californià (on trobem d'altres exemples, com l'especial ambientació de l'equip de bàsquet Los Angeles Lakers). Aquesta forma de viure l'esport, amb altes dosis d'eufòria i extraversió, es trobava a les platges de Califòrnia quan aquesta selecció nacional de voleibol començava el seu periple de títols intercontinentals. Per tant, van ser els jugadors de vòlei platja els qui van canviar l'esperit del voleibol, un joc que fins als anys vuitanta es caracteritzava per un comportament social dels jugadors a la pista força discret i refinat. Com ens indica Miguel Ocón, jugador professional a la lliga americana en els anys setanta i després seleccionador nacional espanyol, "els jugadors americans van ensenyar al món del voleibol la importància dels reforços externs en la motivació del jugador. L'esperit d'equip augmenta amb l'animació contínua, la celebració de l'obtenció de punts i la minoració dels efectes d'un fracàs amb el suport dels companys. A través d'aquest esperit, el jugador perd la por al fracàs, se sent crescut i emparat pels qui l'envolten. I aquí també hi hem d'incloure el públic. Els americans van aprendre a conviure amb el públic, a transmetre-li la necessitat de suport, i a utilitzar-lo en profit propi, fins i tot quan es tractava d'un públic contrari als seus colors".

Com és que els joves californians van ser capaços de canviar el concepte de relació intragrupal del voleibol, i expandir el seu model a nivell mundial, quan amb prou feines tenien trajectòria en el món de l'alta competició d'aquest esport? La resposta es troba en el medi social on es van desenvolupar, i en el seu esport preferit: el vòlei platja. Contra algunes opinions que situen aquesta modalitat com un dels nous esports vinculats a l'anomenada societat postindustrial (J. i A. Olivera, 1985, p. 17), volem mostrar i demostrar de quina manera, a través de

la seva prolongada trajectòria a la costa californiana, es va arribar a crear també una subcultura del voleibol de platja algunes dècades abans que d'altres esports, com el surf de vela o el *skateboard*, exportessin la moda americana al Vell Continent.

Característiques del vòlei platja

El voleibol de platja no és, doncs, una modalitat recent com d'altres esports californians que desenvoluparem en l'horitzó marginal. En els seus orígens, a final dels anys vint, es va concebre com una variant recreativa del voleibol als clubs de platja de Santa Monica (Califòrnia), com ara l'Edgewater Beach Club. En 1930, quatre joves: Paul Johnson, Charley Kahn, Bill Brothers i Johnny Allen, juguen el primer partit de vòlei platja registrat (Smith i Feineman, 1988, p. 2) amb dos jugadors per equip, i no sis com en el voleibol. La nova modalitat (*beach volleyball*) es presentava com una afició per als nois californians de la platja (*beachboys*), sobretot per als moments i els dies en què les onades no eren bones per fer surf. Aquest binomi, surf-vòlei platja, continua sent, a hores d'ara, un denominador dels jugadors californians de vòlei de platja, encara que la seva progressiva professionalització vers aquest esport hagi relegat el surf a una ocupació d'oci i no de negoci.

La reducció del nombre de jugadors per equip va comportar profundes modificacions en les pautes de comportament dels practicants. Com assenyalen al començament de l'apartat, el voleibol va néixer amb l'esperit de ser un esport poc fatigant. La mida reduïda de cada camp (quadrat de nou metres), compartit per sis jugadors, confereix la possibilitat de gaudir i participar d'un joc d'equip, ja sigui a un nivell recreatiu o agonístic, sense “pagar un preu massa elevat de fatiga, risc, automortificació, autocontrol i exasperació” (Antonelli i Salvini, 1982, p. 223). També a nivells d'alta competició trobem les conseqüències psicològi-

ques de la pràctica d'aquesta modalitat. Així, els estudis de Naul i Voigt van arribar a la conclusió que el tret típic de l'equip nacional de la República Federal Alemanya era “l'elevat nivell d'extra-punitivitat”, a la qual cosa acompanyava una feble capacitat autocrítica i escassa inclinació al sacrifici (ibídem). En contraposició al voleibol, el vòlei platja exigia una redistribució diferent de l'espai de joc i de les responsabilitats dels jugadors a la pista. Dues persones han de cobrir un quadrat de 9 x 9 metres que en voleibol és cobert per sis jugadors. Ja no serveixen de gaire les excuses o la recerca de culpes en errades d'altres companys. L'essència del joc del vòlei platja es forja sobre el compromís de companyonia a ultrança, un vincle de parella quasi marital (Mata *et al.*, 1994, p. 207).

Els jugadors de platja californians incorporaven diversos avantatges més sobre la població del voleibol convencional de pista. En primer lloc, el medi on es desenvolupa, la sorra tova de la platja, suposa una dificultat afegida per al jugador a l'hora de realitzar els desplaçaments i salts. Aquest medi, que considerem com un sòlid deformable no rígid o un fluid molt viscos (Mata *et al.*, 1994, p. 23), disminueix la capacitat de salt vertical en comparació amb la pista de voleibol. Però aquesta sobrecàrrega dota les cames del jugador de platja d'una potència enorme, que traslladada al pavelló es converteix en un espectacular salt vertical. Per tant, l'entrenament de la platja atorgava a aquests californians un avantatge afegit sobre els jugadors del mig oest o de la costa atlàntica. En segon lloc, el medi social d'aquests joves es vincula a la platja i al vòlei platja. La totalitat del temps lliure es gaudeix a la platja practicant l'esport sense descans, per la qual cosa el nivell de joc assoleix altes cotes, fins i tot abans de la seva maduresa. La tradició de jugar partits l'un darrere l'altre, “*over and over*” fins que es pongués el sol es combinava amb la necessitat de la victòria per mantenir la posició en el camp i poder continuar jugant fins que una derrota o la fatiga impulsessin a deixar el camp de joc a una

altra parella. En aquesta dinàmica, els jugadors es veien motivats per la pressió constant de buscar la victòria per continuar ocupant la pista i jugant. Davant aquest ambient d'exigència competitiva, els joves californians ben segur que van enfortir l'aspecte psicològic de la persona i van alimentar la base d'allò que es va arribar a dir la clau de l'èxit del voleibol americà en els anys vuitanta: el “*terrible will to win*” o desig irrefrenable d'aconseguir la victòria (D. Beal i P. Murphy, 1989, p. 2). Un exemple de la dedicació a aquest esport va ser Ron Von Hagen, jugador dels anys seixanta i setanta, esdevingut una llegenda pel seu extraordinari palmarès i per la forma de preparació especial, en la qual incloïa l'alimentació especial i el treball de musculació. Sens dubte, la base del campió s'assentava en la pràctica exhaustiva. “Durant divuit anys, Von Hagen va fer majoritàriament una cosa: jugar a vòlei platja” (S. Byron, 1995², p. 95).

Malgrat el total amateurisme d'aquells joves, el nivell de competició en què participaven se situava en el nivell més alt del voleibol, i durant dècades, els millors jugadors americans de voleibol procedien de Califòrnia i havien practicat el voleibol de platja assíduament. El cas més llampant, que uneix les tradicions del voleibol i del vòlei platja, ha estat Karch Kiraly. El 1977, porta l'institut de la seva localitat (Santa Barbara High School) a finalitzar imbatuts en el campionat. Un any més tard, aconsegueix el mateix propòsit participant amb la Universitat Califòrnia Los Angeles (UCLA). El 1978, amb dinou anys i acompanyat d'un altre jove californià (que estava cridat a ser el jugador més dominant de la història del vòlei platja mundial), Sinjin Smith, van derrotar totes les parelles consagrades als cinc torneigs Open que van disputar. Els triomfs van fer créixer la seva fama en els anys següents, fins que es va inscriure en l'equip nacional de voleibol, on va destacar com el jugador més valuós i providencial del conjunt que va aconseguir dues medalles d'or olímpiques consecutives i d'altres títols internacionals, com indiquem al comen-

çament de l'apartat. Per honorar aquest devesall de talent sobre la pista, el President de la Federació Internacional de Voleibol, Dr. Rubén Acosta, va crear la distinció "El Millor Jugador del Món" per lliurar-l'hi el 1986. Acosta va assenyalar que Kiraly representava "el prototip del que un jugador de voleibol hauria de ser" (FIVB, 1987, p. 110). Després d'haver guanyat totes les competicions per nacions, Karch Kiraly va partir, amb un contracte de mig milió de dòlars per any, amb el seu company Steve Timmons, a la conquesta d'Europa, i va participar dues temporades amb l'equip italià *Il Messaggero* de Ravenna en la més potent lliga mundial, la italiana. Després de la conquesta del campionat italià en la primera temporada, en què van vèncer tots els partits (per enèsima vegada en la seva vida), el club va duplicar la quantia de la fitxa del contracte per al segon any. La tornada de Kiraly a Amèrica va anar acompanyada d'un dilema: tornar a la selecció nacional per lluitar per la tercera medalla consecutiva als Jocs Olímpics de Barcelona, o cobrir una assignatura pendent des de la seva joventut: adquirir el títol de King of the Beach, consagrar-se com a figura del voleibol de platja. Decantat per aquesta segona inquietud, no va trigar a erigir-se en el jugador més valuós (*Most Valuable Player*) del circuit nacional de l'Association of Volleyball Professionals. El 1992, al costat del seu company Kent Steffes, va guanyar 13 torneigs consecutius. Els anys posteriors es van omplir de títols, fins que, amb trenta-cinc anys, i amb aquest mateix company, assolí la seva tercera medalla d'or olímpica als Jocs d'Atlanta-96, on aquesta modalitat debutava en el programa olímpic. Solament una lesió va apartar el ja veterà jugador de participar en els jocs de Sidney-2000. La versatilitat i longevitat de les habilitats del jugador quedaven una vegada més de manifest. La seva figura, com a estendard i ambaixador d'ambdues modalitats, mostra que voleibol i vòlei platja compartien en la seva vida el mateix esperit i inquietud, com a pràctica agonística.

Pautes de comportament del vòlei platja

Tanmateix, el voleibol de platja és una modalitat carregada de peculiaritats antropològiques, perquè ha esdevingut el punt central al voltant del qual s'estructuren grups humans que denoten tècniques, rituals i pautes de comportaments específics. En la seva trajectòria a través del temps fins als nostres dies, trobem alguns canvis significatius, d'altres aspectes que han evolucionat de mica en mica, i alguns que continuen constituint l'essència d'aquest esport. Abordarem a continuació alguns dels aspectes que no hem analitzat al punt anterior, per considerar-los específics de la subcultura del vòlei platja; ens referim a: les tècniques de vestit, els hàbits de conducta, i les conseqüències de la popularització de l'esport.

Tècniques de vestit

Al vòlei platja s'ha jugat tradicionalment amb una única peça de roba de vestir, el banyador. Si fullegem la bibliografia de la història d'aquest esport, contemplarem que des dels primers torneigs californians dels anys quaranta, fins a la professionalització de l'esport als vuitanta, els jugadors exhibien els seus cossos bronzejats amb els pantalons curts com a única indumentària. Tanmateix, a hores d'ara, per influx de diversos factors (tecnològic, comercial, estètic), l'esportista ha multiplicat el seu vestuari de joc. Com en altres casos, contemplem una exportació majoritàriament americana dels nous equipaments, fruit de la comercialització i del patrocini dels jugadors amb els productes que vesteix.

Un jugador professional i un jove aprenent poden arribar a vestir exactament igual, i lluir els mateixos complements corporals. Tanmateix, les inquietuds que es desperten amb el seu ús no són exactament les mateixes. Els tres grups de factors esmentats han suposat la massiva incorporació d'elements a l'equipament de vòlei platja. Una vegada

establerts, es converteixen en exponents d'aquesta subcultura, i en nou jugador que s'aproxima a aquesta modalitat, el primer que sent és la necessitat d'imitar els models dels campions per adquirir els signes externs de pertinença a aquesta subcultura. Seguint en una escala descendent, començarem pel cap. El cap es protegeix amb una gorra amb visera. Aquest apèndix protegeix el jugador de l'exposició de la cara i els ulls al sol. En el cas que, per la posició del jugador al camp, el sol castigui l'esquena de l'esportista, és usual girar la gorra perquè la visera cobreixi el clatell. Com que la visera ha de permetre un moviment ascendent i descendent, per adequar-la al sol, les viseres dels jugadors poden portar imprès en serigrafia el logotip publicitari, tant a la part superior com a la inferior, perquè quan el jugador porti la visera apujada la publicitat continuï sent visible. Hi ha d'altres models de visera que deixen al descobert el cap. Així, el cabell queda lliure de l'empresonament de la gorra. La part interna de la visera, que reposa sobre el front i el naixement dels cabells, va coberta per una roba de tovalloles de tacte suau i que recull la suor de l'esportista. La cara rep diverses tècniques de tractament. La primera és l'aplicació de cremes bloquejants de raigs solars, que incideixen sobretot en els punts prominents de la cara: nas, pòmuls i llavi inferior. Amb aquest tipus de crema es protegeixen aquests punts de les abrasions solars. Al marge del caràcter higienicopreventiu, s'hi incorpora l'element estètic. Aquestes cremes es comercialitzen amb diferents tints de color, amb la qual cosa els jugadors passen a utilitzar-les com a pintures de guerra. Una o dues franges obliqües de color creuen diagonalment pòmuls i galtes del jugador, com si es tractés d'indis apatxes. Els jugadors brasilers utilitzen aquestes cremes amb el color groc, símbol esportiu del seu país. Un altre element que realitza la funció prioritària de fre a l'acció solar són les ulleres. En els anys vuitanta, el desenvolupament tecnològic de les ulleres esportives es va adreçar a

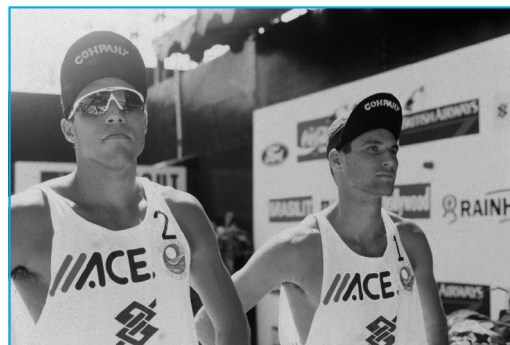
l'obtenció de compostos plàstics ultra-resistents a la ruptura. En vòlei platja, l'impacte del mòbil amb la cara del jugador és una situació comuna en el joc. Si la pantalla de les ulleres es trenqués, produiria lesions severes en l'òrgan de la visió, per la qual cosa els fabricants s'han esforçat a crear ulleres irrompi-bles. Les ulleres presenten tots els elements desmuntables, per a poder ser substituïts individualment en cas de ruptura o de canvi en les circumstàncies ambientals. La pantalla és única; no respon a la distribució tradicional d'assignar un vidre a cada ull. En voleibol de platja s'utilitzen pantalles que se subjecten fàcilment a la part superior de la muntura, i poden ser intercanviades per una altra de mida o color diferent, segons la intensitat de llum solar. D'altra banda, el suport nasal de la muntura es realitza en materials elàstics, com el cautxú, per tal d'evitar les incisions al nas en cas d'impacte. Les patilles de les ulleres, finalment, també de plàstic, poden portar dues parts lliscants una sobre l'altra per tal de permetre l'ajustament necessari de mida, segons l'individu que les porti.

Continuant amb la indumentària, arribem al membre superior de l'esportista. Encara que és poc freqüent, alguns jugadors d'alt nivell es col·loquen un braçalet de roba en un avantbraç. Aquesta peça s'utilitza per eixugar la suor del front del jugador. Per tant, la col·locació d'aquest additament no és casual, sinó que respon a un raonament clar: aquesta zona del cos no entra en contacte amb la pilota i fins i tot durant les accions defensives en què l'esportista ha de llançar-se a terra per evitar que la pilota toqui el camp, aquesta és la zona corporal que menys es taca de sorra. En realitzar l'acció d'eixugar la suor, el jugador no es fregarà la sorra per la cara. Els avantbraços també poden servir de suport publicitari entre esportistes de competició, mitjançant calcomanies. Aquesta tècnica infantil d'implantar tatuatges fàcilment eliminables va ser introduïda en aquest esport pels jugadors francesos Christian Pénigaud i Philippe Jordard a començament dels noranta, per

lluir l'anagrama del seu patrocinador en les competicions internacionals i eludir així la rigorosa reglamentació sobre la disposició d'espai publicitari en l'equipament de joc.

El rellotge de polsera figura com un element prohibit en l'esport de competició. Durant la celebració d'un partit de qualsevol dels esports col·lectius per excel·lència (futbol, bàsquet, handbol, voleibol, rugbi, beisbol o futbol americà) els jugadors tenen prohibit l'ús del rellotge. L'àrbitre mana aturar el partit i ordena de retirar el rellotge a l'esportista que s'oblida de treure-se'l. Fins i tot hi ha una tradició educativa generalitzada d'ensenyar els joves esportistes a desprendre's del rellotge abans de jugar per no lesionar una altra persona o autolesionar-se (això últim, sobretot al beisbol). En el vòlei platja, tanmateix, la tradició dels jugadors de conservar el rellotge de canell durant el transcurs dels partits ha prevalgut sobre les forces de control reglamentari. Als Estats Units, el circuit professional està coordinat pels mateixos jugadors a través de l'AVP. Per tant, els jugadors vetllen pels seus propis interessos i han mantingut la permissivitat de l'ús d'aquest ornament sota la seva responsabilitat. Aquests jugadors saben que tant per la localització del rellotge en una àrea d'escàs nombre de contactes amb la pilota, com per les seves característiques materials, no es produeixen danys corporals com a conseqüència d'un impacte de la pilota. L'estil de rellotge d'aquests esportistes de platja presenta un aspecte juvenil, de colors vius, poc voluminós i fabricat en plàstic resistent. Gairebé no s'hi conserven elements metàl·lics (com el piu del canvi d'hora); fins i tot la corretja i la tanca són plàstics, per no danyar la pell. No són rellotges exclusius de jugadors de vòlei platja: són línies de disseny adreçades també al surf, el surf de vela, la bicicleta de muntanya, i d'altres modalitats que s'han anomenat, per la seva estètica, "esports californians" (E. Laraña, 1986, p. 10).

La influència de la moda americana de jugar amb rellotge s'ha expandit a d'altres països on es practica aquest joc, i a

Jugadors brasilers.

les competicions internacionals s'han produït interessants processos d'aculturació. Per exemple, durant el Campionat del Món de l'any 1991, celebrat a Rio de Janeiro, un àrbitre brasiler, experimentat en voleibol, però amb escassa trajectòria i coneixement de la subcultura del vòlei platja, va avisar un jugador americà perquè es tragués el rellotge abans del partit (com habitualment comprova un àrbitre abans d'un partit de voleibol). L'esportista el va ignorar i va continuar l'escalfament previ al partit. Després de la reiteració de l'avís arbitral, el jugador hi va començar una discussió encesa en defensa del seu ornament, al·legant que no podia perjudicar ningú, llevat d'ell mateix. La intervenció de l'àrbitre principal del partit va posar fi a la discussió. El jugador es va quedar amb el rellotge posat i el nouvingut àrbitre va comprendre que el voleibol i el vòlei platja es mouen amb impulsos personals diferents. Ens queda la pregunta, per què es porta rellotge durant un partit? Nosaltres hem contemplat centenars de competicions amb equips d'alta competició i mai no hem vist un jugador mirant l'hora durant un partit. En vòlei platja el temps no canvia gens les coses. Tant se val que sigui una mica abans o una estona després del que es pensava. El campió del món d'aquesta especialitat, l'americà Sinjin Smith, ens donava una explicació molt simple: "it makes money". El rellotge adquireix, doncs, una utilitat altra que la seva finalitat essencial (el control del temps mitjançant l'ornament corporal). El reglament oficial de la FIVB prohibeix taxati-

Els dissenys de vestuari de les professionals són lliures.

vament, des del 1996, l'ús del rellotge. Aquest element adquireix un interès enorme per a les empreses fabricants, atès que el mateix desenvolupament del joc el col·loca en una posició envejable. El vòlei platja es juga essencialment amb tocs fets amb els avantbraços i les mans. El rellotge queda al mig, sense intervenir en l'acció, però apareix a totes les imatges al costat dels estandards del joc: la pilota de cuir de divuit segments i el braç del jugador. Per sota del nivell de l'alta competició, trobem jugadors aficionats que també practiquen el vòlei platja amb el rellotge de polsera, sense rebre diners per aquest fet, i fins i tot pagant-ne la compra i les reparacions. Els joves jugadors copsen l'esperit del jugador de voleibol de platja com el d'una persona amb rellotge. El procés d'imitació sorgeix, igual com d'altres processos, des de la jerarquia i el poder, en aquest cas del rendiment físic.

Com exposàvem al començament, la vestimenta original i reglamentària de joc han estat els pantalons curts en la modalitat masculina. Tradicionalment, i ara com ara, s'utilitza el teixit de banyador, a fi de poder fer una refrescant capbussada al mar, un cop finalitzat l'entrenament o després d'un partit.

Després del joc, aquest teixit, que combina cotó i polièster, redueix el temps per eixugar-se i evita que el jugador romangui un temps prolongat amb la roba mullada. Això constituiria un inconvenient important en cas que l'esportista jugués un altre partit a continuació, en empastifar-se de sorra el banyador mullat. Una altra de les característiques dels pantalons de vòlei platja són les butxaques. La majoria dels models porten butxaques per transportar pertinences de mida reduïda. Durant la pràctica esportiva, les butxaques queden buides per no perdre-les. Però podrien omplir-se de sorra, cosa que incomodaria algunes accions i gests de caigudes a terra. Per això, els fabricants han resolt el problema introduint butxaques de roba calada, que evita l'acumulació de sorra. La samarreta de joc ha constituït un element d'institucionalització recent. Amb això indiquem el poder dels organismes oficials (les federacions esportives), i els interessos comercials (patrocinadors). En les primeres competicions americanes, de caràcter aficionat, l'equip guanyador obtenia com a premi un lot de productes, que podia ser un barril de cervesa, unes samarretes o uns dòlars (D. Mata i G. Encarnación, 1993, p. 76). Els jugadors abillats amb els pantalons curts, llueïen el tors jove i musculós al descobert. L'esperit de la imatge del *californian lifestyle* era molt present en aquestes competicions, que encara que no concedien premis substancials, sí que constituïen un esdeveniment social a les platges californianes d'Hermosa Beach, Sorrento, Redondo, o Manhattan Beach. Les samarretes amb muscleres van començar a estendre's en els anys vuitanta, coincidint amb el creixent procés de comercialització d'aquesta modalitat. Els jugadors van trobar en la indústria de la roba esportiva una font extraordinària per obtenir ingressos complementaris, quan aquestes companyies van comprendre l'ampli mercat que s'obria en el seu horitzó, marcat no solament pel creixent interès per l'esport sinó per l'expansió de la roba esportiva en la res-

ta de la població. L'empresa Sideout, apareguda el 1983, es va constituir com la primera companyia americana que dissenyava roba d'aquesta modalitat. Anys més tard es trobava escampada per comerços de mig món (Volleyball, 1995, p. 95). A diferència d'altres models d'organització esportiva, les competicions organitzades per l'associació americana de jugadors (AVP) mantenen la independència del jugador i la força de l'individualisme en la seva reglamentació. Encara que els equips es componguin de dos jugadors, cadascun pot anar abillat amb els models que ell mateix triï, segons els seus gustos i les línies de moda del seu patrocinador. Per tant, tots dos jugadors apareixen en el mateix camp de joc amb models i colors diferents. Les competicions organitzades per les federacions esportives conserven, d'altra banda, les línies formals bàsiques de les seves regles. Els participants d'un Campionat del Món no salten al camp com dos jugadors de platja que han fet de la seva modalitat un estil i un mitjà de subsistència, sinó com a esportistes d'alta competició uniformats segons els estrictes reglaments de la Federació Internacional de Voleibol, que en el seu Manual estipula també les dimensions dels espais publicitaris i la ubicació exacta dels diferents anagrames oficials (FIVB, 1996, p. 23). En els primers anys dels noranta, la FIVB fins i tot va optar per una mesura intermèdia, en correspondència amb les sol·licituds dels jugadors. La samarreta pertanyia a l'organització del torneig, i havia de ser lliurada al jugador perquè se la posés. Els pantalons quedaven com a peça propietat de cada jugador per anar vestit segons els seus gustos i compromisos individuals. Posteriorment, aquesta associació internacional va passar a exigir l'equipament similar en els pantalons dels components de l'equip. A nivell de competició nacional, ens trobem amb un model semblant, inspirat en l'anterior. Hem de pensar que per als patrocinadors, la presència comercial a les samarretes de joc augmenta la rendibilitat publicitària, atès que són els jugadors

els qui apareixeran en imatges als diferents mitjans de comunicació.

La modalitat femenina presenta característiques similars a la masculina, pel que fa a l'evolució de la vestimenta. Del banyador d'una o dues peces, d'elecció individual, s'ha passat a l'oficial de dues peces (pantalons i top) per a les competicions internacionals. A l'associació professional de jugadores americanes (WPBA) es manté la llibertat individual per escollir el tipus i el disseny del vestuari.

Pel que fa a les peces de roba de vestir, a banda de l'equipament estrictament de joc, hem d'englobar-les en un grup més gran i certament homogeni, que forma el vestuari dels esports de platja (on s'incorporen d'altres modalitats importants i de gran tradició, com ara el surf i el surf de vela). La indústria comercial californiana s'ha ocupat de vestir totalment l'esportista de les seves platges, no solament per mostrar el seu rendiment físic, sinó també per desenvolupar la seva vida social. Pantalons llargs, amplis i informals, de colors brillants, dessuadores amb caputxa i peces de roba d'abric impermeables per als dies rúfols, que permeten al jugador continuar mantenint la seva imatge social un cop acabada la tasca esportiva (situació anàloga amb els practicants del surf de vela). Volem assenyalar, en conclusió, que la platja, com a medi geogràfic per a la pràctica esportiva, exigeix un alt nivell d'atencions corporals, higienicosanitàries i nutricionals. Les llargues jornades d'entrenament o competició ensenyen el jugador a protegir-se del sol mentre la pell no estigui bronzejada; a utilitzar cremes i productes protectors; a portar preparada roba d'abric no solament per al fred, sinó també per a la calor o una pluja sobtada.

Consideracions sobre el masclisme

Probablement, per a algú aliè al voleibol de platja, una de les escasses referències que hagi pogut rebre sobre aquesta mo-

dalitat pertany al tipus de persones que la practiquen: musculosos i bronzejats. Darrera aquesta estimació física, es troben presumpcions sobre el caràcter fortament promiscu i exhibicionista d'aquests esportistes. Sobre la primera opinió hem aprofundit en l'apartat anterior. No hi ha dubte que la pràctica d'aquesta activitat desenvolupa la musculatura de l'aparell locomotor, i que l'exposició prolongada al sol concedeix un to bru a la pell, com a mecanisme d'adaptació. Però també queden bronzejades les multituds de persones que després d'untar-se de cremes, passen hores i hores ajeguts en una gandula o a la tovallola, amb l'única intenció de torrar la pell. Respecte al tòpic que situa els jugadors de vòlei platja com a incansables *playboys*, hem de retrocedir fins als anys cinquanta per recuperar les arrels de la qüestió. En aquella època, el vòlei platja havia adquirit una certa repercussió social a les platges de Califòrnia.

Els torneigs locals posaven en competició els millors jugadors de la zona. La parella que finalment resultaria guanyadora del torneig de State Beach de l'any 1954, estava formada per Bernie Holtzman i Gene Selznick. Van aconseguir, a través d'un amic, convèncer l'estrella de la revista de Hollywood Panamà Tops, Greta Tyson, perquè fos la reina del torneig. La presència en el campionat de la diva californiana i els petons amb què va obsequiar els guanyadors es van convertir en portades de revistes i reportatges televisius. El vòlei platja es feia conèixer pels mitjans de comunicació a la vegada que l'actriu de Hollywood assenyalava que havia trobat els homes del vòlei platja "*incredibly sexy*" (Smith i Feineman, 1988; *introduction*).

En aquells anys, en què predominava l'esperit de diversió (*fun*) i l'amateurisme, per damunt de la disciplina de la professionalització, les festes a cases de jugadors, a clubs de platja i als bars esdevenien com a institucions en el grup de jugadors i adlèters. El mateix Selznick, a més a més de passar a la història de l'esport per ser el jugador més gran del seu temps, va sobresortir pel seu esperit de beachboy a la manera hawaia-

Randy Stoklos, "King of the Beach", gairebé una dècada, la imatge del beachboy.

na: va ser un gran animador de vetllades, organitzador de festes i fins i tot era capaç d'agafar el micròfon en un torneig per divertir al públic que s'hi havia congregat. Ballarí de nit, jugador de dia, i enfrontat amb el poder de la Federació Americana de Voleibol per la seva lluita per modernitzar les regles de l'esport, va marcar una fita en la història del seu esport (B. Shewman, 1995², p. 92). Un dels seus competidors més guerrers, Mike O'Hara, explicava que, fins i tot sense que hi hagués grans trofeus o premis en metàl·lic, "acabar sent el rei del turó concedia un estatus real. Les dones es morien per quedar amb tu; els homes lluitaven per fer-se amics teus" (Smith i Feineman, 1988, p. 20).

Des de la perspectiva d'aquests primers torneigs, s'assisteix a una especial comunió específica del jugador amb el públic d'aquesta modalitat. El vòlei platja és l'activitat prioritària i sovint exclusiva de les activitats físiques que es realitzen a l'arena de la platja (amb això s'exclouen les marítimes, com el surf). Els afeccionats poden seure arran de pista i contemplar el desenvolupament del joc i les accions dels jugadors. Solament als anys noranta, els campionats professio-

nals han exigit a l'espectador el pagament d'una entrada per presenciar els partits. Fins aleshores, els més matiners anaven a col·locar la seva cadira de platja a peu de la pista central per prendre posicions hores abans del començament de la jornada. Altres, simplement s'asseien a la sorra o s'ho miraven des del moll o el passeig. El torneig de Manhattan Beach (Los Angeles), instaurat el 1960, va significar el col·lapse absolut de la platja des de primera hora del matí, per tal d'ocupar un lloc amb bona visió.

Els campions de voleibol de platja es van erigir en models a seguir pels joves de platja, que en copiaven la roba, els banyadors i fins i tot seguien aquests jugadors als locals de moda (*ibid.*, 47). El jugador americà Sinjin Smith, dominador del joc durant la dècada dels vuitanta (va vèncer més de cent trenta torneigs oficials), explicava que des de la infantesa, els anys setanta, va percebre el gran carisma social dels jugadors de vòlei platja: "Puc recordar-me de quan feia setè curs i volia jugar a un *esport de noies*, com el voleibol. Però havia vist aquells nois jugant i sabia que eren més que herois vivents" (N. Feineman, 1990, p. 111). Amb l'augment progressiu dels diners per a premis, en els anys setanta, es va assistir a la segregació d'aquest col·lectiu en dos bàndols: els que anaven als torneigs per negoci, i els qui mantenien l'esperit originari de la diversió. Sortir de nit a ballar, divertir-se, beure i, si s'esqueia, conquerir una dona abans d'anar-se'n a dormir, era la primera part del desafiament. La segona sessió arribava l'endemà al matí. Calia demostrar que encara tenies prou forces per saltar a la pista i vèncer qualsevol rival que s'entravessés en el camí del títol. Aquest dualisme d'inquietuds (la de l'oci nocturn i el rendiment esportiu) han estat i són molt mals amics, sobretot quan el nivell de competició arriba a cotes de total especialització. Els esportistes necessiten estar al cent per cent en totes les seves qualitats físiques i coordinatives. No hi ha dubte que un descans curt la nit anterior, junt

amb el consum d'alcohol, deixa minvades aquestes condicions per a l'endemà. Aquests hàbits són contraris a l'entrenament biològic i invisible (C. Álvarez del Villar, 1985, p. 725).

Tanmateix, aquest costum esdevé una exhibició de gallardia, un ritu d'afirmació de masculisme que hem tingut ocasió de contemplar en llocs on es practica el vòlei platja, a hores d'ara, a un nivell aficionat similar al que es vivia a la Califòrnia dels seixanta-setanta. El jugador brasiler Marco Tullio, subcampió del Món al Campionat d'Almeria, 1991, ens definia aquests jugadors com "els últims romàntics". Del jugador Atila, Tullio ens deia que "com més tard tornava a la nit, millor jugava l'endemà. Era increïble, ho feia tot bé, sense mostrar cap por o nervis, o símptomes de fatiga". En anys posteriors, aquest tipus de jugador amb prou feines aconseguia d'avançar en els quadres de competició, i la seva participació hi tenia una presència gairebé simbòlica. A Espanya, l'organització del I Circuit Nacional de Vòlei Platja per part de la Federació Espanyola de Voleibol va significar el tret de sortida d'aquesta modalitat a nivell competitiu en el nostre país. En aquell campionat, així com en els tres següents, el treball d'aquest candidat al doctorat al capdavant de la direcció tècnica va permetre un coneixement directe de l'ambient social original creat pel grup participant, i dels costums que van anar naixent i desapareixent.

Pel que fa a aquest apartat, considerem que existeix un fenomen de convergència respecte a altres països, atès que trobem un fenomen anàleg d'ambient social nocturn sense que existeixin elements que puguin evidenciar una influència d'elements externs en aquest aspecte. Els esportistes van acudir a la crida de la competició. Alguns eren joves procedents de llocs costaners (Almeria, Màlaga, Huelva), que havien començat a entrenar amb els seus petits grups de platja. Altres eren jugadors consagrats del voleibol, semiprofessionals d'aquesta activitat, amb inquietuds de buscar un sobresou estiuenc. Finalment, s'hi registraven parelles pro-

vinents de províncies de l'interior, com Madrid o Valladolid, amb escassa adaptació física al medi de platja. Des del primer torneig es va evidenciar que la diversió era el factor dominant entre les inquietuds de la majoria dels equips. Els divendres a la nit, després de celebrar-se la ronda prèvia del torneig, era comú assistir a les millors discoteques de la localitat. A causa que els llocs de celebració dels torneigs eren zones amb gran implantació turística (Puerto de Santa Maria, Marbella, Gandia, Salou) o grans municipis (La Corunya, Barcelona, Alacant-Sant Joan), existia una gran animació turística allà on arribava el campionat. Si a això hi afegim que els patrocinadors dels diferents circuits han estat begudes alcohòliques (Ballantine's i J&B) ens trobarem a un nodrit grup de jugadors ballant a les discoteques de moda amb les invitacions per a copes a la butxaca. Altres es conformen a fer un passeig amb la seva parella d'equip abans d'anar a descansar. A la discoteca, els jugadors de vòlei platja destaquen de seguida. En un lloc de platja, els jugadors poden estar menys bronzejats que la resta d'estiuejants, però no és casualitat que hi hagi un grup de joves d'un metre noranta d'alçada amb samarretes de vestir de vòlei platja de colors violats. Sovint, anunciats pel discjòquei, els jugadors es converteixen en centre d'atenció de l'establiment. En contraposició amb altres col·lectius cervesers (com els jugadors de rugbi o els "motards"), aquests joves acostumen a beure "*cuba llibre*" de whisky, no solament perquè els patrocinadors els concedeixen algunes invitacions. Aquesta tradició ja la vam observar anys enrere quan alguns d'aquests joves estaven enrolats en equips de voleibol, i acudien a les millors discoteques de la seva localitat, on, gairebé com per art de màgia, coneixien les cambreres que els invitaven sovint a copes. Quan vam acompanyar alguns amics pertanyents a equips de la Divisió Nacional, algunes nits, hem de dir que gaudien dels millors ambients de discoteca sense que se'n ressentís la cartera. La imatge so-

cial d'aquella mena d'esportistes, de gran presència física, elegància en el vestir i maneres educades, sempre va encaixar bé amb la imatge prototip del client masculí que les discoteques volen tenir. Els jugadors més ben plantats i atractius es vesteixen per a l'ocasió. Un d'aquests, amb una estatura que s'acosta als dos metres i una llarga cabellera rossa, conegut com "el viking", va a la discoteca amb un altre jugador. Tots dos vesteixen botes de cowboy (malgrat la temperatura estiuenca) que encara els fan ressaltar més al local. Tornant a l'ambient nocturn del vòlei platja, trobem les hostesses del torneig a la discoteca, contractades per la marca de begudes, treballant com a relacions públiques, lliurant obsequis i difonent la imatge del torneig que s'està celebrant a la localitat. Aquestes senyorettes, escollides tenint molt present la seva imatge física, tenen terminantment prohibit pels organitzadors les relacions de parella amb els jugadors. En cas de transgredir aquest acord, i saber-se o sospitar-se algun romanç, la noia desapareix de la plantilla de treballadors en el torneig següent.

En aquesta circumstància de total fraternitat entre els jugadors, i de desinhibició dels temors i les timideses per l'efecte de l'alcohol i l'eufòria, l'art de la seducció esdevé una operació de caça. Alguns d'ells, després de resultar rebutjats algunes vegades, a penes discriminen segons el seu gust personal i llancen atacs indiscriminats amb l'únic objectiu d'aconseguir una conquesta sexual. Se'ls sent anomenar les dones "gallines". Aquell que ha estat correspost per una dona es pot considerar afortunat: després de demanar i suplicar al seu company d'equip i d'habitació que retardi una mica la seva hora d'anar a dormir, desapareix de la discoteca en direcció a l'hotel en què s'allotja. L'endemà al matí, es procurarà dissimular les cares de cansament i de son abans de la competició. Ningú no parlarà ni farà comentaris sobre el seu cansament o sobre les poques hores de son. Si de cas, sí que trobarem algun esdeveniment nocturn com a tema de xafardeig, relatat en clau d'hu-

mor i enaltint, sens dubte, el protagonista i refermant el seu estatus de noi de platja, faldiller i despreocupat.

Fins i tot vam poder contemplar, a la localitat de Laredo, el 1991, com una de les parelles locals, que gaudia de tot el suport del públic, arribava amb retard per participar a les semifinals d'una prova del circuit nacional. Hi havia més de dues-centes mil pessetes per a la parella guanyadora del torneig, una xifra superior al sou d'aquests joves com a tècnics esportius a la localitat; no sembla una quantitat tan negligible com per deixar-la perdre per una nit de diversió, alcohol i noies. Per a aquests joves afeccionats del vòlei platja, la lògica i el raonament semblen trobar-se a l'altre costat del camp de joc. Davant l'absoluta desesperació del seu entrenador, els jugadors van arribar al camp amb evidents signes d'haver-se mantingut tota la nit en "vigília alcohòlica", acompanyats d'un grup de joves senyorettes practicants de voleibol. De poc valen els intents de gallardia quan l'equip rival és igual o millor i es troba en una situació física i psicològica apta per competir. La parella local, malgrat la cridòria de la seva afició i el seu matusser esforç, va ser materialment esborrada de la pista pels seus oponents.

Irresponsabilitat, immaduresa, sobrevaloració de les pròpies forces... Aquests i d'altres raonaments ens acosten a comprendre el fenomen humà. Però potser la millor definició per a aquests grups seria la d'"adolescents perpetus" amb què eren definits els antics beachboys hawaïans (G. Timmons, 1989, p. 15) per la lleugeresa amb què es prenen les responsabilitats.

L'assimilació de la idea del jugador de voleibol de platja vinculat a noies de físic excel·lent es fonamenta en la participació d'aquest tipus de dones joves (que a Califòrnia són anomenades *Bimbo*) com a part de l'espectacle. Encara que només un reduït nombre de jugadors del món viu professionalment dels seus guanys als campionats de vòlei platja, aquestes competicions són una extraordinària oportunitat per obtenir altes sumes de diners. Molts dels jugadors del vòlei platja

Exhibició d'aeròbic al I Campionat d'Espanya de Vòlei Platja. Marbella.

practiquen durant la temporada d'hivern el voleibol. La platja es converteix, per a ells, en una manera de continuar competint i d'ingressar alguns diners sense estar sotmès a la disciplina d'un equip de voleibol.

Els organitzadors de campionats s'encarreguen de muntar un gran espectacle al voltant de l'esdeveniment per captar així l'atenció del públic i omplir les grades, amb la qual cosa es cobreix una important faceta: la publicitat i la imatge del torneig a través de la televisió. Les hostesses del torneig, a les quals ja ens hem referit anteriorment, atenen, amb cenyits banyadors, les peticions de begudes per part dels jugadors. Fins i tot algunes tenen l'única missió de passejar-se per unes certes zones per donar imatge de marca. Un altre atractiu per al públic són les actuacions de joves als descansos dels partits, per evitar que els espectadors abandonin les localitats. Per exemple, al Campionat del Món celebrat a Rio de Janeiro (Brasil), el 1991, es va escollir la *Garota do verão* (noia de l'estiu), incloent-hi la desfilada de les garotas en banyador a l'estil brasiler, davant la gatzara del públic. Aquesta mena d'entreteniment no constitueix una novetat sinó que és tradició antiga a les platges californianes.

Al I Campionat d'Espanya de Vòlei Platja, celebrat a la platja de Marbella el 1991, els organitzadors vam decidir, a proposta del promotor local, incloure alguns números d'entreteniment aliens a la competició. La grada de la pista central es va que-

dar petita quan van aparèixer les components d'un grup gimnàstic de Marbella per oferir una exhibició d'aeròbic. La gent que anava pel passeig s'aturava a veure l'espectacle. I algun avi despistat ens preguntava: "Però, això que fan és el vòlei platja?".

Ara com ara, la fama de femellers dels jugadors de voleibol de platja continua vigent. Alguns professionals americans van ser el blanc d'un article aparegut a la revista eròtica americana *Playboy*, el 1984, titulat "Volleyball Gods", on són titllats de ser uns mocosos salvatges i uns obsessos sexuals. El que aquí anomenariem uns pinxos de platja. La seva posició en el petit però creixent món del vòlei platja se situa en el cercle antropològic de l'ídol, les característiques del qual abordem en l'apartat de l'esport espectacle. L'aprofitament del seu estatus, com a persona admirada i objecte de mirades d'espectadors, es trasllueix en la facilitat per aconseguir de bon grat una parella de forma gairebé espontània. Desenes de jovenetes esperaven a la sortida de l'estadi de Rio de Janeiro l'aparició dels jugadors americans, disposades a acceptar qualsevol mena d'invitació. En aquest sentit, assenyala va un periodista brasiler: "*Hoje, o vôlei, além de esporte, significa azaração, mulher bonita, praia, atletas mais inteligentes e reconhecimento internacional*" (S. Garambone, 1994, p. 6). Fins i tot al Campionat del Món Almeria-91, quan a través de la megafonia vam anunciar que un dels pubs de la ciutat, que va col·laborar en el patrocini de l'esdeveniment, rebria la visita dels participants al vespre, l'establiment esmentat, igual que el carrer, va quedar desbordat pels afeccionats, entre els quals predominaven les noies que hi assistien amb les seves millors gales d'estiu.

En aquest campionat, mai no podrem oblidar l'estampa d'un jugador americà que havia canviat el bitllet de tornada al seu país, per anar de vacances cap a Marbella amb una jove admiradora, en un cotxe llogat. La incorporació al campionat professional americà, amb un torneig

cada setmana, podia esperar. Com ens va dir en acomiadar-se, "*spanish girls are beautiful*".

Grups autotancats

Des dels seus orígens a les platges de Santa Monica, Califòrnia, els grups de jugadors de vòlei platja han mostrat una estructura grupal fortament tancada, escassament permeable. En els primers anys d'existència, a més a més, era una modalitat que podríem anomenar esnob, vinculada als joves benestants, socis dels luxosos clubs de platja. Aquests grups gaudien de l'esport mitjançant partits entre parelles de jugadors formats en el si de les colles de platja, i l'arribada de joves estranys al grup per sol·licitar un partit, normalment era rebutjada. Fins i tot quan es tractava de jugadors amb un nivell competitiu acreditat, la resposta negativa davant el desafiament d'un partit era la resposta més habitual. Un esdeveniment molt il·lustratiu d'aquesta actitud, certament classista, és recollit per Byron Shewman (1995², p. 88). Quan en 1964 els germans Rudy i Ernie Suwara, jugadors d'elit del voleibol de Nova York, van anar a les platges del sud de Califòrnia a jugar sobre sorra, en general van ser rebutjats pels grups amb un missatge d'aquesta magnitud: "*This is a cool game for cool people. Come back when you're cool*". Certament el color pàl·lid de la pell del més gran dels germans evidenciava la seva procedència externa. La resposta, d'altra banda, afegeix un cert sentiment de xenofòbia i aversió cap a tot el que ve de l'exterior.

En les dècades dels quaranta i els cinquanta van començar a propagar-se, a més a més dels clubs privats, camps de voleibol a platges públiques, on qualsevol jove podia jugar si esperava el seu torn. La competència i la rivalitat entre els jugadors de clubs privats i públics es va fer ferotge. No hi ha dubte que la més gran competitivitat oferta a les platges municipals va incidir decididament en l'augment del nivell dels

grups de joves que hi jugaven, en perjudici dels selectes *beachboys* dels clubs. D'aquesta situació, la coneguda parella de jugadors Saenz/Holtzman, en treien beneficis. Pel seu reconegut nom eren admesos als clubs privats, on guanyaven mig dòlar per partit guanyat, un sou per a ells, per la qual cosa anaven fent col·lectes de club en club (Smith i Feineman, 1988, p. 24). A les platges on havia arrelat una tradició voleibolística, va començar a originar-se un fort sentiment de rivalitat que encara roman. Hermosa Beach, Manhattan i State Beach conserven l'esperit alimentat en dècades. El 1990, quan vam assistir al Campionat de Manhattan Beach Open, el més important i de més gran tradició del calendari americà (prové de 1960), vam poder comprovar aquesta situació traslladada a un torneig professional.

El públic local no només animava amb entusiasme els jugadors d'aquesta platja, sinó que una bona part xiulava, esbroncava i fins i tot s'escoltaven tota mena d'insults contra altres equips provinents de les platges rivals. Coneixent l'enorme proximitat del públic a l'esportista en aquesta modalitat, fins a mitjans dels noranta, en què s'ha estructurat de forma sistemàtica la ubicació del públic, podem comprendre el perjudici que suposa per a un jugador escoltar gairebé a cau d'orella, tot mena d'insults personals. El gran campió Sinjin Smith, poc estimat per aquest sector d'afeccionats locals, ens comentava després d'acabar el torneig: "cada any és igual. Sembla mentida que juguem a la nostra ciutat. Conec alguns dels nois (*guys*) que ens escridassen i ens insulten. Són amics de jugadors que estan al torneig; i aquests els manen que ens molestin quan juguem". Aquesta mateixa conducta podem trobar-la al torneig d'Hermosa Beach, on també els equips locals d'aquesta platja són enormement aplaudits pels seus incondicionals (E. M. i G. Aronovich, 1989, p. 27). La bibliografia ens recull anècdotes d'aquesta mena succeïdes quatre dècades enrere. El jugador Holtzman, tot recordant com va conèixer, en 1950, el company amb qui va conque-

rir nombrosos triomfs, Selznick, apel·lava al caràcter de territorialitat davant l'arribada d'un jove demanant un partit. State Beach i Hermosa Beach (totes dues a Los Angeles) eren enemigues irreconciliables. "Si algú d'una altra platja venia a jugar i no romania callat, tots els jugadors de State Beach ho prenen com un insult personal" (*ibid.*, p. 13).

Arribar en una platja rival i desafiar els seus campions en la pista més important (*court A*) era un signe de total atreviment i provocació que havia de ser respost. Com avui, els partits es jugaven a un set de quinze punts, i era acceptada la fórmula que si un equip aconseguia un resultat parcial de vuit a zero, es considerava finalitzat el partit, amb la respectiva humiliació per al perdedor. En l'ocasió relatada no es va produir aquest resultat, atès que la qualitat de l'equip desafiador va obligar els *local caps* a esforçar-se al màxim per aconseguir una victòria per quinze a dotze. La inclusió en un grup de jugadors locals esdevé, sovint, un tràmit molt més dolorós del que es pugui suposar en un principi. Cada platja té les seves pròpies regles per poder gaudir de les instal·lacions. Però la tradició de marginar l'estrany continua essent moneda de canvi a Califòrnia. Pat Powers, campió olímpic a Los Angeles-84 amb la selecció americana de voleibol, crient a la platja de Mission Beach, San Diego, escrivia en un article de revista especialitzada: "La gent mai no és admesa fàcilment en un grup de vòlei platja. I de vegades la humiliació és part del procés de posar a prova el coratge d'una persona" (P. Powers, 1993, p. 128). En aquest article resumia l'ideari del jugador novell. (*Vegeu esquema*)

Per tant, podem afirmar que patir una severa derrota com a resultat del primer partit es constitueix com un ritu d'iniciació, una prova per comprovar si els vinguts d'altres platges s'hi han quedat en actitud de tornar per aprendre i ser humils, o per contra, la supèrbia els impedirà de tornar a un camp d'on han sortit severament maculats. En el fons, és una qüestió d'honor. Quan vam anar a Mission Beach, ens va rebre una platja im-

Regles per l'admissió en un grup californià de vòlei (escollides del text de Pat Powers, 1993, p. 128).

1. No et precipitis a sol·licitar de jugar. Asseu-te una estona, comprova com funciona aquest grup i descobreix qui hi domina.
2. Cada platja té un savi que tothom respecta. Coneix-lo i fes amistat amb ell. Et donarà un munt d'informació.
3. Respecta la tradició. Infrautilitza els teus punts forts i no explotis les debilitats dels contraris.
4. Comprova el sistema de la platja per participar en el joc. De vegades cal inscriure-s'hi i en altres llocs n'hi ha prou amb buscar un contrari.
5. La trampa és part de qualsevol joc i el voleibol no n'és una excepció. Quan s'esdevingui, posa en evidència el contrari davant els seus amics, tot mantenint silenci.
6. No juguis al voltant de la pista amb una altra pilota. Si hi cau dintre en ple joc, algú es pot tornar boig.
7. Ajuda a mantenir els camps. Si hi ha algun encarregat, dóna-li propina.
8. Comporta't de forma respectable. En el moment en què et posis furiós, no hi haurà ningú a qui li interessi jugar amb tu.

mensament ampla, d'arena fina i flonja, que fa que el cos s'enfonsi fins als talons. Aquest tipus de sorra és, sens dubte, el que dificulta més la locomoció i el salt. Qui s'acostuma a jugar-hi adquireix una capacitat de salt descomunal. Alineats en dues fileres, vam trobar dotze camps de voleibol, uns amb activitat i d'altres no. De seguida t'adones de quin és l'anomenat "camp A" o dels reis de la platja. És sempre el situat més a prop del passeig marítim, per la qual cosa resulta el més visible per al públic. Els camps es disposaven progressivament de manera jeràrquica, de tal manera que el camp dels passerells o principiants (*novice players*) era el més allunyat de la pista A, i el més proper a la riba del mar. Així, les pilotes que es perden sense control des de l'última pista no aniran a raure als camps de jugadors de més nivell. Al segon camp (el B), hi participaven jugadors que de vegades ho feien a l'A i hi jugaven altres partits de preparació. El sistema de joc i de torns depèn del lloc, la tradició, i el nivell dels jugadors. Per als grups d'afezionats, fanàtics de la modalitat, que romanen a la platja fins que es fa fosc, el sistema imperant és el del desafiament al campió o "*challenge system*". L'equip que guanya el set de quinze punts té dret a continuar. A l'altre costat de la pista se situa l'equip desafiador a qui correspon per torn. En

l'actualitat, al camp A de cada platja hi ha diversos jugadors professionals o semiprofessionals, que van als torneigs amb premis en metàl·lic que s'organitzen en gran nombre de localitats a nivell estatal. Igualment, els professionals van a entrenar en aquests camps després de tornar d'un torneig i abans de sortir per al següent (és a dir, de dilluns a dijous).

Les relacions de companyonia

En aquesta dinàmica, el vòlei platja ha perdut l'esperit del desafiament en nom d'un control dels esforços superior i d'una millora de les capacitats. Els jugadors actuen segons els seus plans d'entrenament, elaborats amb l'ajuda de preparadors físics i per això no abusen de jugar un partit rere l'altre. Acorden partits entre parelles de nivell semblant, i fins i tot canvien o alteren la composició dels equips, per no arribar en conflicte amb el company al pròxim torneig, en altres paraules, per descansar del company d'equip. Amb la novetat de company s'introdueix un "mecanisme que evita la saturació de la parella" (Mata *et al.*, 1994, p. 208). Amb els entrenaments de parelles alternatives, alguns equips han aconseguit de mantenir-se units llargament. El cas més ex-

pressiu és el de Sinjin Smith/Randy Stoklos, que van romandre durant onze anys com a companys i van passar a ser la parella més guardonada de la història (*ibid.*, p. 303). La fatiga de la competició, el desencant amb el rendiment del company i el fracàs de resultats porten els jugadors de vòlei platja a canviar sovint de company. Això comporta un ball de noms, rumors, trucades de telèfon, comentaris, invitacions per jugar, dignes de les revistes del cor. En aquest estil va titular la periodista italiana Gabriella Mancini el seu article “Non ti voglio più” (1991), referint-se a la relació dels jugadors de vòlei platja com si fos una història d’una cançó d’amor i desengany a la italiana. Quan una parella no conquesta les expectatives previstes de resultats, es desfà, i a la setmana següent tots dos han buscat ja un altre company, amb qui van a la platja per realitzar els seus entrenaments junts, per tal de coordinar el joc. En set mesos de competició i més de vint-i-cinc torneigs per temporada, els “idil·lis” i “desenganys” se succeeixen a ritme vertiginós. Fins i tot al circuit nacional espanyol, disputat durant els mesos d’estiu, i on es repartien premis en metàl·lic entre els setze millors equips, en els primers quatre anys d’existència (1991-1994) ni una sola de les parelles es va mantenir unida més enllà d’una temporada. Sinjin Smith ens indicava que “el vòlei platja manté la més intensa relació de companyonia en l’esport” (Mata i Encarnación, 1991, p. 76). La responsabilitat compartida entre dues persones i no entre sis com en el voleibol, augmenta, com assenyalen en l’apartat anterior, la maduresa esportiva i el concepte d’honoradesa.

La conducta ètica del jugador

Al quadre anterior hem recollit unes regles indicades per una llegenda del vòlei platja i del voleibol, Pat Powers, sobre la inclusió dels principiants en els grups de vòlei platja. Observem que fa referència a fer trampes (*cheating*) com una cosa ja

universal en l’esport. L’ètica del jugador de vòlei platja tradicional rebutja rodona-ment la trampa com a element de joc, i malgrat el consell educatiu que proposa Powers (aquest veterà jugador instrueix els nous esportistes en cursos d’estiu a San Diego), hem contemplat com en aquesta localitat una situació d’aquest tipus va acabar amb la retirada de l’equip perjudicat i, després d’una enorme discussió entre la majoria dels presents, la sortida de l’equip que havia obrat de forma irregular. La condició del jugador de vòlei platja, que com hem indicat, està acostumat a jugar durant els entrenaments contra els que el cap de setmana seran els seus adversaris, concedeix un caràcter especial a la relació intergrup. Hi ha una certa convivència i relació que exclou l’opció de la trampa. Els que avui són equips rivals fa un temps formaven equip, o han jugat en el mateix conjunt de voleibol, o es coneixen des de fa temps. Durant els partits d’entrenament al llarg de la setmana, els jugadors s’arbitren tots sols. Als Estats Units, el reglament de l’AVP exigia l’obligatorietat d’arbitrar als mateixos jugadors (any 1989), si de cas no hi havia àrbitres en el torneig. Per tant, és un esport on els jugadors dominen perfectament l’anàlisi arbitral de les jugades i es consideren, en certa forma, dotats de les atribucions de l’àrbitre. Quan arriba l’hora dels campionats, fins i tot hi ha moments en què el jugador es col·loca per damunt de la decisió arbitral i informa el col·legiat que la decisió presa és errònia i que ha de rectificar... en perjudici propi. És a dir, el jugador pot reconèixer haver tocat la xarxa o assenyalar que la pilota ha botat dins del seu propi camp quan l’àrbitre, en un error d’apreciació, ha assenyalat “pilota fora”. A vegades, la situació encara es pot cargolar més: una jugada que l’àrbitre decanta cap a l’equip A. L’equip B reclama a l’àrbitre, perquè considera que hi ha hagut un error arbitral. Davant la negativa de l’àrbitre a rectificar, demana que l’equip A reconegui l’error arbitral. L’equip A accepta la petició del rival. L’àrbitre canvia la decisió de la jugada. L’esdeveniment més grandios dels que vam contemplar durant el Cam-

pionat d’Espanya de 1992 va ser el que passem a relatar. La parella de Laredo (Cantàbria), formada per Miguel del Río i Pedro Ruiz, es trobaven disputant un partit del seu quadre de classificació. En una determinada situació de joc, l’àrbitre assenyalava com a guanyadora de la jugada la parella cantàbrica. Després de la reclamació del rival davant l’errada arbitral, Ruiz/del Río donen la raó als seus adversaris, davant la mirada de l’àrbitre que, malgrat l’evidència demostrada pel “reconeixement de culpa”, s’entesta a mantenir la decisió. Un cop rebuda l’ordre de servei, l’equip de Laredo envia directament la pilota al contrari per tornar l’avantatge de la jugada anterior, guanyat de manera injusta. El públic va copsar aquesta iniciativa dels jugadors, que van rebre de la Federació Espanyola de Voleibol, el Premi a l’Esportivitat. Mentrestant, quedava patent que un àrbitre, adoctrinat i avesat a les pistes de voleibol, era incapaç de comprendre l’esperit diferent del joc que impregna el vòlei platja. Dissortadament, les pautes de conducta ètica de què ens hem vantat, a favor dels jugadors de competició de vòlei platja, es van esfumant en l’esfera de la progressiva professionalització de l’esport i de l’augment dels premis en metàl·lic. Els diners, com en altres esports, estan sepultant els valors propis d’una subcultura tan genuïna com el voleibol de platja, a favor d’un major espectacle esportiu. Fins i tot un dels grans rituals dels jugadors, el bany al mar per indicar el final d’una jornada esportiva farcida d’emocions i amistat, comença a ésser substituït per les dutxes preinstal·lades pels organitzadors amb aigua dolça.

Conseqüències de la popularització esportiva

El vòlei platja constitueix un exemple significatiu d’una manifestació de l’horitzó esportiu central. Es va forjar i es va desenvolupar com un producte recreatiu de la cultura del sud de Califòrnia. Els valors que observem en aquesta unitat geogràfica i cultural han estat i continuen pre-

sents en l'esport que abordem: vida social a la intempèrie, exquisides atencions físiques i de la salut, obsessió per la imatge, caràcter autotancat dels grups i un cert esnobisme. Com assenyalen Smith i Feineman (1989, p. 17), "*life is a beach*" a l'àrea del sud de Califòrnia. La vida social es realitza al voltant de la platja. Les nombroses localitats costaneres troben en aquest medi el lloc per a nombroses celebracions, des de festes, barbacoes a tota mena de concursos i competicions (bellesa, força física, etc.), que encara persisteixen i que nosaltres vam poder apreciar de manera repetitiva en nombrosos centres, des de Santa Barbara a San Diego, durant els estius de 1989 i 1990.

Les platges de Rio de Janeiro, sobretot Ipanema i Copacabana, van començar a experimentar, a la fi dels anys quaranta, un fenomen comparable al que es vivia a les platges californianes amb el vòlei. A Ipanema, en aquelles dates, es van començar a col·locar pals i xarxes al voltant dels llocs de vigilància de la platja i s'organitzaven partits amb equips de tres, quatre i sis jugadors. En els anys cinquanta, la premsa especialitzada (Jornal dos Sports, Correio da Manhã) va començar a organitzar i patrocinar torneigs locals als quals acudien en tramvia nombrosos espectadors des d'altres punts de la ciutat (E. i M. Aronovich, 1989², p. 39). Els mitjans de comunicació van contribuir decisivament a popularitzar aquest esport. La més gran figura local, Pons, conegut com *O Grande Coqueiro*, va traslladar també la pràctica a la platja veïna, Copacabana, a causa de la massificació dels camps a Ipanema. El seu caràcter obert i gran estil de joc atreïen els millors jugadors nacionals i estrangers que arribaven a Rio: "Els millors jugadors americans sempre van jugar a la nostra xarxa, igual com els jugadors nacionals de voleibol" (ibídem, p. 37). Però calia esperar a mitjan anys vuitanta per contemplar l'arribada de les millors parelles professionals americanes a les arenes de Rio. Amb l'aparició en escena d'empreses de promotors dedicats al món de l'esport (Koch Tavares), els tor-

neigs brasilers van començar a adquirir caràcter internacional i fama mundial (M. Pechlivanis, 1992, p. 10). La fama del Campionat del Món que va començar a celebrar-se anualment a Rio, el 1986, es va estendre al circuit professional americà, i nombrosos professionals californians es van prestar a participar-hi i conèixer l'impressionant ambient social que envolta el vòlei platja.

El partit final del Campionat del Món, celebrat a la platja d'Ipanema (Rio de Janeiro), va aconseguir una audiència televisiva que va superar els deu milions d'espectadors (Mata i Encarnación, 1991², p. 76) i els cent vint mil espectadors *in vivo* durant tota la setmana de competició. En aquells dies, el President de la Nació, Fernando Collor, apareixia públicament jugant a aquesta modalitat esportiva amb el jugador llegendari Bernard Rajsman, subcampió del món en 1988 a Rio de Janeiro, i que els anys noranta va ocupar el lloc de Secretari d'Esports del Brasil (el que a Espanya es correspon amb la Secretaria d'Estat per a l'Esport).

Si excloem aquests dos grans centres del vòlei platja mundial (Brasil i Califòrnia), on tot al llarg de mig segle aquesta modalitat s'ha anat assentant i difonent entre la població local, ens enfrontem amb un esport que ha experimentat una expansió extraordinària a escala mundial en ben just quinze anys. A mitjan anys vuitanta, el voleibol de platja amb prou feines era conegut i practicat en cap altre país, fora d'aquests dos primers. L'any 1996, el voleibol de platja s'incorporava al programa olímpic. La inclusió de la modalitat en qüestió, juntament amb els altres dos esports olímpics acabats d'entrenar, la bicicleta de muntanya (bicicleta tot terreny) i el futbol femení, a Atlanta-96, mostra l'esperit del Comitè Olímpic Internacional, una institució sensible, capaç de copsar les noves inquietuds esportives.

La presentació del vòlei platja als membres del COI, durant els torneigs del Campionat del Món Almeria-1992 i Brasil-1993, es basava essencialment en el fet que aquest esport inclou tots els com-

Magnífic ambient a Rio de Janeiro.

ponents de l'espectacle: accions amb un ritme vertiginós, incertesa contínua en la resolució de la jugada, exaltació del físic i acció a l'aire lliure (Mata, 1994, p. 88). L'elevació de qualsevol modalitat al rang olímpic suposa unes conseqüències immediates en la comunitat mundial. Els països, mitjançant els organismes encarregats de la promoció i especialització esportiva, comencen a mobilitzar les estructures necessàries per desenvolupar aquest esport i col·locar el seu equip nacional en els Jocs Olímpics. La competició internacional, que havia nascut el 1988 amb el Primer Campionat del Món, estava començant un lent procés d'expansió. El 1989, la Federació Internacional de Voleibol (FIVB) creava el Consell Mundial de Vòlei Platja, per tal de coordinar aquests esforços de promoció de les competicions. Com a fruit d'això va aparèixer, en 1989, el Circuit Mundial o World Series, amb la qual cosa el campionat s'estenia a diverses seus: Brasil, Itàlia i el Japó. En 1991 s'hi va afegir França, i el 1991 Austràlia i el Japó. Després de la designació del vòlei platja com a modalitat olímpica a Atlanta, les sol·licituds d'organització d'un torneig del circuit mundial es van disparar. L'any

Vòlei platja en un parc interior.

1994 van ser tretze les competicions oficials disputades. La temporada 2001 són 24 les sèries que formen el circuit mundial. La FIVB, per concedir una seu del circuit, exigeix als organitzadors (federació nacional de voleibol i possible empresa promotora de la competició) la cobertura televisiva de l'esdeveniment a través d'un mitjà d'abast nacional. Si no hi ha televisió, no hi ha campionat. Amb les càmeres projectant les imatges als televisors de cada país, el coneixement del vòlei platja i l'afició vers aquest esport s'han enlairat a escala mundial. A més a més d'això, algunes televisions d'abast internacional, amb interessos esportius (Canal Plus, Eurosport, ESPN, Sports-channel), han inclòs el vòlei platja dintre de les seves programacions.

La promoció de l'esport, tant a nivell popular i d'esbarjo, com de competició, ha trobat en els patrocinadors el suport necessari per elaborar estratègies d'actuació de gran abast en un curt espai de temps. A començament dels noranta, el campionat australià consistia en un circuit nacional patrocinat per Pepsi (Palm, 1992, p. 29), que va elevar enormement el nivell dels jugadors i les jugadores dels nostres antípodes. L'augment del nivell de joc i de l'interès social per aquesta mo-

dalitat es va fer palès als Jocs Olímpics de Sidney-2000, on la selecció australiana femenina assolí la medalla d'or en un estadi ple de gom a gom a la magnífica platja de Bondi Beach.

A Itàlia, d'altra banda, es va crear, en 1984, la Beach Volley Association a imatge i semblança de l'associació americana, i es van començar a organitzar torneigs a partir d'aquell any (Squeo, 1991, p. 90), tant nacionals com amb la participació dels millors jugadors americans. A França, igualment, els anys vuitanta van acollir el naixement de les primeres promocions d'aquest esport, en què s'intercalaven les activitats d'esbarjo amb les competitives. La Federació Francesa de Voleibol va desenvolupar, en 1981, l'operació "vacances voleibol" en la qual, mitjançant caravanes que recorrien les costes del canal de la Mànega, l'Atlàntic i el Mediterrani, els jugadors de la selecció francesa de voleibol realitzaven exhibicions de partits amb format de 4 x 4 (quatre jugadors per equip) i desafiaven els equips locals que resultaven campions d'un torneig de promoció desenvolupat durant la setmana. Tot plegat animat amb torneigs familiars i activitats d'esbarjo i, ben entès, cobert per un suport publicitari. El periodista del diari Le Monde recollia el rotund impacte social que estava suposant l'apogeu del vòlei platja i com canviava l'ambientació del lloc amb la introducció d'un joc d'aquestes característiques: "Arribat l'estiu, tothom qui sovintreja les platges franceses pot assistir, divertit o irritat, a l'espectacle de desenes de pilotes destacant sobre el fons blau, en recorreguts parabòlics no sempre controlats o botant amb salts de puça fins al primer cos ajagut al sol i Ilustrós de crema solar" (G. Albouy, 1981, p. XIX).

A Espanya també recollim aquesta actitud de rebuig davant la introducció de jocs amb pilota en llocs destinats tradicionalment al turisme de platja, gandula i para-sol. El cartell de "Prohibit jugar a pilota" era una forma institucional de frenar l'avenç de les activitats esportives a la platja. Per això, quan l'any 1990 vam rebre l'encàrrec de la Federació Espanyola de Voleibol, de desenvolupar un progra-

ma de promoció popular del vòlei platja d'àmbit nacional, vam considerar la necessitat de realitzar una anàlisi de la situació que ens concedís les claus d'actuació. La presentació, a la Federació Espanyola de Municipis i Províncies (FEMP) d'un projecte que, basat en la pràctica esportiva, estimulava la reactivació de les ofertes turístiques, va ser rebut amb enorme gratitud en l'entitat esmentada. No es tractava de posar camps de voleibol a les platges, sinó d'oferir als turistes unes expectatives complementàries a l'oferta tradicional del turisme espanyol: sol i platja. La iniciativa promovia l'estimulació dels recursos socials dels municipis costaners per tal d'adaptar-se als nous gustos socials de la població en el temps de lleure. S'ha passat d'un turisme passiu, de llargues hores a la gandula, a un turisme actiu, on els estiuejants busquen de realitzar activitats diverses, en el ventall de les quals es troben les esportives. L'eslògan "deixa de jeure a la tovallo-la i vine a jugar a vòlei platja" va esdevenir el començament d'una campanya que, en 1991, es va estendre per 80 municipis mitjançant un programa d'ensenyament, entreteniment i esbarjo populars en què van participar més de 200.000 persones (Mata i Encarnación, 1993, p. 16). La Campanya va ser nomenada per als Premis Nacionals de l'Esport a la Promoció Esportiva.

En la dècada final del segle, al nostre país, el nombre de camps de vòlei platja s'ha multiplicat. L'afició per aquest esport ha conduït els organismes esportius locals, autonòmics i nacionals a emprendre activitats de promoció i competicions de diferents nivells. Els patrocinadors han trobat en el vòlei platja un mitjà per introduir-se comercialment en un espai on la publicitat és prohibida. En efecte, el Reial Decret 1471/1989 de l'1 de desembre, pel qual s'aprova el Reglament General per al Desenvolupament i Execució de la Llei de Costes (de 28 de juliol de 1988; Llei 22/1988) assenyala, a l'article 81: "Estarà prohibida la publicitat mitjançant cartells o tanques o per mitjans acústics o audiovisuals". Les xarxes de vòlei platja, a diferència de les xarxes de voleibol, por-

ten una banda horitzontal a la part inferior (i no una corda). Tant les bandes horitzontals, superior i inferior, com les laterals, tenen vuit centímetres d'amplada, en lloc de cinc centímetres justos, perquè així els patrocinadors de l'esdeveniment trobin un suport més ampli per tal que la publicitat sigui ben visible. La Federació Internacional de Voleibol, en el reglament de vòlei platja de 1996, indica expressament que en aquestes bandes hi és permesa la publicitat (articles 2.1 i 2.3). Aquestes concessions als organitzadors no apareixen, tanmateix, al reglament del voleibol.

Hem de considerar que el vòlei platja s'ha constituït com una modalitat on la comercialització ha participat decisivament en el desenvolupament i l'expansió de l'esport. Les firmes comercials desitgen de vincular el seu nom amb el d'una manifestació de l'excel·lència física i de la vida d'esbarjo i lleure esportiu. Encara que l'Ordenació jurídica ha suposat l'extracomercialitat del litoral (Moreno Cánovas, 1990, p. 145), els camps es continuen col·locant amb publicitat a les bandes. Els campionats se succeeixen: els patrocinadors envaeixen de tanques comercials els límits dels camps, col·loquen veles, graderies, banderes, globus inflables amb el logotip del patrocinador. Els tècnics de costes preparaven un reportatge fotogràfic de la superfície de publicitat per calcular les sancions mentre els organitzadors s'apressaven a recalcar els valors socials de l'esport i el caràcter efímer del muntatge: la Federació Espanyola de Voleibol, igual com la resta de federacions esportives espanyoles i les territorials, han aconseguit el reconeixement d'Entitats d'utilitat pública a la Llei de l'Esport (10/1990; article 44). La publicitat es considera una falta lleu al reglament esmentat, i se sanciona amb deu mil pessetes el metre quadrat. Tanmateix, la col·locació sense autorització d'obres i instal·lacions, com ara els envelats per a autoritats, en el domini marítim terrestre es considera una infracció greu (art. 157.1 del Reglament). L'endemà de la prova, a la platja no en

queda res, de tot allò. Potser alguna xarxa de joc i pilotes amb serigrafies publicitàries, regalades als jugadors locals i al públic assistent, seran els únics vestigis d'un campionat que continuarà en d'altres platges. Als Estats Units, la moda social del vòlei platja va arribar a inicis dels noranta a llocs allunyats de la costa, i se serveix a l'estil americà. Els anomenats "*Indoor beach espots*" són locals tancats on es combina el bar amb el camp de vòlei platja. D'aquesta forma, els afeccionats poden practicar aquest esport i gaudir d'una sessió de lleure, tot prenent unes begudes en companyia, independentment del temps atmosfèric de l'exterior. Les pistes es lloguen per hores, i en la majoria d'aquests establiments es desenvolupen campionats propis (Patterson i Sandorfi, 1995, p. 78).

Bibliografia

- Albouy, G. (1982). Le volley-ball de plage. *Le Monde Dimanche* (8/7/1981), XIX.
- Antonelli, F. i Salvini, A. (1982). *Psicología del deporte*. Valladolid: Miñón.
- Aronovich, E., M. i G. (1989). California: The land of beach volleyball. *Rio de Janeiro* (2), any 1, 26-31. O Grande Coqueiro. Voley de Praia. *Rio de Janeiro* (2), any 1, 37-40.
- Beal, D. i Murphy, P. (1989, juliol). The will to win. The secret of the great US-Boys. *Volley-Tech. FIVB*, 2-6.
- Carrero, Luis (1965). *Balonvolea actual*. Delegación Nacional de Deportes. Madrid: Serie Azul.
- Distel, D. (1995, abril). "*William Morgan*". *Volleyball*. Califòrnia: Woodland Hills, 70-72.
- Feineman, N. (1990, abril). Sinjin. *Volleyball Magazine*. Santa Mònica (Ca).
- FIVB (Federació Internacional de Voleibol) (1996). *40 th anniversary, 1947-1987. World Series Manual 1991*. Beach Volleyball World Council. *Beach Volleyball Official Rules*, Lausanne. Milà: Edizioni Studio Erre.
- Garambone, S. (1994, juny). Confissões de un Pereba. *Volleyball-Brasil*, 66.
- Laraña, E. (1986). Los nuevos deportes en las sociedades avanzadas. *Revista de Occidente*, 62-63. Madrid.
- Mata, D. (1994). El voley playa: nacido para el espectáculo (25). *Olimpia*. COE, Madrid. 88-91.
- Mata i Encarnación, G. (1991). Voley playa, un deporte con futuro (9). *Olimpia*, 76-80.
- (1991). Voley playa en Brasil, a ritmo de samba (10). *Olimpia*, 76-77.
- (1993). El bronceado y el voley playa (17 de marzo). *El País*, 16.
- Mata, D.; Rodríguez, F. i Encarnación, G. (1994). *Voley playa. Aprendizaje, entrenamiento y competición*. Alianza Deporte.
- Moreno Cánovas, A. (1990). *Régimen jurídico del litoral*. Madrid: Tecnos.
- Olivera, J. i A. (1995, juliol). La crisi de la modernitat i l'adveniment de la postmodernitat: L'esport i les pràctiques físiques alternatives en el temps d'oci actiu. *Apunts. Educació Física i Esports* (41), 10-29.
- Palm, A. (1992). World Beach Championship. *Volleyball-Australia* (2). Verano Sydney. Australia, 28-30.
- Palou, J. i N. (1985). *Historia del voleibol español*. Lleida: Dilagro.
- Palou, N. (1992). Historia del voleibol, en *Voleibol*. COE y FEVB. El Corte Inglés.
- Paterson, D. i Sandorfi, C. C. (1995, marzo). *The great indoors*. Califòrnia: Volleyball Woodland Hills, 78-90.
- Pechlivanis, M. (1992). *A origem do voley da praia no Brasil*. Brasil: FIVB Beach Volleyball World Series, 8-10.
- Powers, P. (1993, juliol). *Wait your turn*. San Luis Obispo (Califòrnia): Volleyball Monthly, 128.
- (1994). When pushing works. *Volleyball Monthly* (4), 120-121.
- Shewman, B. (1995, abril). *100 years of volleyball. The beginning*. Woodland Hill (Califòrnia): Volleyball, 66-74.
- (1995, juliol). 100 years of volleyball. *Sand Storm* (2). Woodland Hill (Califòrnia): Volleyball, 86-100.
- Smith, Sinjin i Feineman (1988). *Kings of the beach*. Los Ángeles: Powers Books.
- Squeo, A. (1991). Come eravamo. Breve storia di successo di beach volley. *Beach Volley* (1). Suplement al núm. 89 Wind-surf Italia. Grup B. Itàlia: Editore. Milà, 88-94.
- Stevenson, J. i Obsteeld, R. (1989). *Hot Sand. The beach volleyball hand book*. Los Ángeles: Windmill Press.

La cursa raràmuri com a metàfora de resistència cultural

■ ÀNGEL ACUÑA DELGADO

Doctor en Educació Física i en Antropologia Social.
Àrea d'Antropologia Social.
Universitat de Granada

■ Paraules clau

Cursa, Raràmuri, Tarahumara, Societat, Cultura, Funció

Resum

“Qui no aguanta no val!” Diu un vell principi raràmuri, grup ètnic situat a la Sierra Tarahumara, dintre de la Sierra Madre Occidental de l'Estat de Chihuahua, a Mèxic. Immers en un entorn ambiental ecològicament dur per a la supervivència, s'assumeix la idea que “per viure cal ser resistent”, i així suportar la falta d'aigua i d'aliments provocada per la sequera, l'intens fred nocturn de l'hivern o les llargues travessades per la muntanya. Des de fa centenars d'anys, homes i dones raràmuri, com dicta el costum, competeixen corrent sense interrupcions, nit i dia, per terrenys pedregosos i abruptes, distàncies que arriben a superar els 200 km. En aquest treball es descriuen, a grans trets, diferents aspectes d'aquesta cursa singular, per analitzar-ne a tot seguit les funcions principals que compleix com a esdeveniment cultural.

Introducció

El grup ètnic Raràmuri habita actualment al sud-oest de l'Estat de Chihuahua (Mèxic), territori abrupte que adopta el nom de Sierra Tarahumara dintre de la Sierra Madre Occidental. “La Tarahumara”, com és anomenada comunament, està formada per un massís muntanyós compost per cims, congosts i altiplans, l'altitud dels quals oscil·la entre els 3.000 i els 300 m sobre el nivell del mar (Amador, 1997, p. 17), i s'estén per un territori d'uns 60.000 km² (Sariego, 2000, p. 13). En general, s'hi distingeixen dues zones ecològiques clarament diferenciades: l'Alta i la Baixa Tarahumara, també anomenades Sierra i Barranca, respectivament. L'existència d'aquestes dues regions ha permès que moltes famílies raràmuri combinin els seus nínxols ecològics, canviant de lloc els ramats de bestiar i la pròpia residència, d'acord amb les exigències del clima.

La important colonització mestissa que ha sofert la Tarahumara en l'últim segle no ha portat, doncs, una disminució de la població raràmuri que, lluny de disminuir, resisteix la pressió i continua augmentant la seva demografia. Ara com ara s'estima que hi ha uns 50.000 raràmuris disseminats per tota la Sierra. La població mestissa, per la seva banda, és majoria amb 201.644 habitants (98.677 a l'Alta Tarahumara i 102.967 a la Baixa). (INEGI, 1995).

Els raràmuri posseeixen un tipus físic de complexió vigorosa i aire esvelt, amb una estatura mitjana d'1,65 m l'home i d'1,58 m la dona¹ (Schalkwijk, 1985, p. 25). En general, el tipus físic està ben proporcionat, i hi destaquen com a qualitats l'enor-

me resistència a l'esforç, la gran duresa per afrontar els rigors de l'ambient, tot suportant amb poc abrigit les baixes temperatures nocturnes, igual com la capacitat de sofriment per suportar el dolor físic provocat per les malalties, els traumatismes o el part, sense expressar cap queixa.

El seu estat de salut general es presenta, tanmateix força precari, les malalties més freqüents són les derivades del parasitisme, tant intern (gastroenteritis, amebiasi), com extern (sarna, polls), les venèries, les malalties diarreiques agudes, les infeccions respiratòries agudes i la pneumònia, entre d'altres; crida l'atenció especialment per l'alt grau de desnutrició infantil (E. González, 1999; S. Oros, 2001).

Karl Lumholtz (1904, 1972, p. 297) va descriure els raràmuri de final del segle XIX com els corredors més resistents del món. Conta d'un home que en cinc dies va recórrer unes 600 milles (960 km) per portar un missatge des de Guazápare fins a Chihuahua. També conta que capturaven corrent a peu cavalls salvatges, i perseguien un cérvol durant uns quants dies fins a capturar-lo i matar-lo.

Carl Diem (1973, p. 224) fa referència a la gesta que es diu que va realitzar un raràmuri, el 1932, recorrent a la manera tradicional (amb una bola) 560 km sense interrupcions, per un terreny pedregós i accidentat.

Ara com ara, els raràmuri continuen corrent com sempre ho han fet, i a més a més, sobretot en els últims 10 anys, alguns han estat invitats a competir en ultramaratons internacionals, com ara les 100 milles de Colorado o de Los Angeles, on aconsegueixen també guanyar davant corredors

■ Abstract

Who notendurande, not useful! Says a old principle raràmuri, ethnic group inhabitant in the Sierra Tarahumara, inside the Sierra Madre Occidental of the Chihuahua State in Mexico. With a natura harsh for the survival, is accept the idea what “for live you have to be resistant” and so support the shortage of water and food because of the drought, the intense cold nocturne of winter or the long cross-mountains. From hundred of years, mens and womens raràmuri, like the custom says they compete running during the today and the night, for ways abrupts, distances of more of two hundred. In this work is described different aspect of this singular race, for to analyse the principals funtions laik cultural event.

■ Key words

Race, Raràmuri, Tarahumara, Culture, Society, Role

¹ La dona és més robusta que no pas l'home.

professionals, com va passar en 1993 amb V. Churo, en 1994 amb J. Herrera, i en 1997 amb Chacarito.

Hi ha, doncs, proves del passat i del present que acrediten els raràmuri com un poble de corredors, els quals posseeixen una gran capacitat de resistència i duresa física, demostrada i reconeguda en l'actualitat, i això fa que, lluny de les exageracions, la llegenda es faci història.

Etimològicament la paraula "raràmuri" significa "peu corredor" o "corredor a peu" (W. Bennett, i R. Zing, 1935; A. Amador, 1997, p. 17) i és precisament la cursa una de les peculiaritats culturals per la qual són coneguts internacionalment. Ens n'ocuparem a les pàgines següents, en base al treball de camp realitzat durant els mesos d'octubre i novembre del 2001 en diferents comunitats de l'Alta Tarahumara.

Descripció de la cursa raràmuri

La tradicional cursa raràmuri té dues modalitats anomenades: *rarajipari* o cursa de bola per als homes i *rowera* o cursa d'ariweta per a la dona. La bola es fa de l'arrel d'alzina, d'arboç o de tascate, té un diàmetre d'uns 7 o 8 cm i uns 230 gr de pes. El cèrcol o ariweta és fet de brancons vegetals, amb un diàmetre variable entre 5 i 15 cm, i en algunes zones és fi-lat doble.

D'altra banda, d'acord amb el llenguatge utilitzat pels mateixos raràmuris, es poden distingir bàsicament tres tipus de curses: grans, mitjanes i petites, que tenen com a criteris essencials la durada i la quantia de les apostes acumulades. Una cursa gran s'acostuma a concertar amb setmanes i fins i tot amb mesos d'antelació, té una durada d'entre 15 i 20 hores per als homes i entre 8 i 15 hores per a les dones; els primers cobreixen distàncies d'entre 100 i 200 km i les segones entre 50 i 100 km. Aixequen molta expectació i un import d'apostes elevat. La cursa petita s'acostuma a improvisar o a concertar amb poca antelació, és pròpia del joc de

nens i nenes i també dels adults, dintre del context de les tesgüinadas (reunions per beure *tecuin*), es poden recórrer entre 2 i 10 km, més o menys i les apostes no són gaire elevades. Pel que fa a les curses mitjanes, ocupen un ampli espectre, i cobreixen distàncies molt variables entre els extrems anteriors. A més a més, cal tenir en compte la cursa "cerimonial" o "comemorativa" realitzada amb motiu de la mort d'alguna persona; es porta a terme un acte simbòlic en què es recorren uns centenars de metres com a homenatge al difunt o difunta.

Qualsevol època pot ser triada per organitzar una cursa, encara que la immensa majoria es concentren entre l'estiu i la tardor (de maig a setembre), època en què no fa tant de fred nocturn i l'ambient de dia és més humit, perquè és temps de pluges.

L'eix del sistema organitzatiu d'una gran cursa és el *chokéame* o organitzador principal d'aquesta; n'hi poden haver dos, un per cada corredor o equip enfrontat. Poden ser indistintament home o dona i s'encarreguen de gestionar i negociar tots els extrems de la cursa, posant d'acord els corredors, a més a més de recollir i casar les apostes de la gent interessada.

Pel que fa a la preparació i la cura dels corredors abans d'una gran cursa, els raràmuris no practiquen cap activitat especial, la seva forma física es basa en l'entrenament natural que proporciona la vida diària, i pel fet de caminar molt pasturant els ramats o visitant la gent; els nens i joves es desplacen sovint corrent, jugant amb la bola o l'ariweta, i serà la selecció natural la que faci de filtre, perquè amb el temps els millors participin en les grans curses i la resta ho faci a les mitjanes o petites.

Davant el repte d'una gran cursa, els corredors o corredores han de portar a terme, això sí, un seguit de cures corporals, han de ser ben alimentats per les seves respectives famílies, *choquéames* o veïns que tinguin intenció d'apostar per ell o ella, han d'evitar grans esforços, no participar en les tesgüinadas, i descansar bé uns dies abans

de la gran cita; l'owirúame o remeier té cura de les seves cames mitjançant fregues amb oli o plantes medicinals i els administrarà te de cedre.

Arribat el dia de la competició, el **desenvolupament de la cursa** s'até a unes regles força simples. El circuit on es corre pot ser circular, encara que més sovint és lineal, d'anada i tornada, sobre un trajecte de 6 a 30 km aproximadament,² utilitzant camins i viarans transitables més o menys pedregosos, que discorren per relleus molt variables (altiplà, barranc, bosc...). Abans de fer el senyal de sortida cal haver acordat la distància del recorregut, el nombre de voltes, el nombre de corredors per equip³, el nombre de boles o ariwetes de recanvi per utilitzar-les en cas de ruptura o pèrdua. Junt a la línia de sortida, que a més a més serveix de meta i ocupa un lloc central en el circuit, es col·loca una filera de pedretes que s'aniran traient d'una amb una, a mesura que es vagin completant voltes. La indumentària no té res de particular, el vestit utilitzat és el normal de la vida diària i aquest ha canviat al llarg del temps, el que es manté és el cinturó de cuir amb peülles de cérvol penjades a manera de sonall, amb què corren alguns homes, igual com la banda de tela ajustada al front que porten tant homes com dones. El calçat utilitzat són *huaraches* (sandàlies lleugeres amb sola de cautxú lligada al peu amb una corretja de cuir).

L'hora normal de començament se situa entre les 14:00 i les 15:00 h, un cop passat el migdia; se surt amb un ritme tranquil, conscients que la prova no ha fet més que començar i encara queda molt fins que s'acabi, al voltant de les 11:00 o les 12:00 h de l'endemà. La tècnica de la cursa i el llançament té com a finalitat principal aturar-se com menys millor, tot economitzant al màxim l'energia; per fer-ho, l'home, amb la mateixa inèrcia de la cursa, col·loca el peu al costat de la bola i la llança amb força endavant, tot efectuant una paràbola de 40 o 50 m, continua corrent cap al punt on cau i repeteix l'operació un cop rere l'altre fins al final, procurant que no se surti de les vores

² Sobre un circuit de 6 km es poden acordar de 20 a 40 voltes, mentre que sobre un de 30 km se'n poden acordar de 4 a 8.

³ Les parts o bàndols enfrontats sempre són dos, però els equips poden estar compostos per un, dos, quatre o sis corredors/corredores. En tot cas, el normal és que en destaquï un per equip, i la resta faci una tasca de suport.

del camí, perquè com que no es pot agafar amb les mans, tota sortida suposa una pèrdua de temps i un esforç extra. La dona, per la seva banda, corre amb una barnilla d'uns 70 o 80 cm de llarg, corbada per un extrem, amb la qual recull l'ariweta de terra mentre corre, i la llança amb força endavant 50 o 60 m, sempre en el sentit de la cursa, tot evitant igualment que surti dels marges del camí a seguir. Els corredors i corredores apliquen estratègies per desmoralitzar el rival, tot col·locant-se, per exemple, al seu darrere, sense deixar que se separi gaire, estudiant-ne els moviments per passar-lo quan arribi el moment oportú.

La cursa raràmuri és una tasca d'equip, on es fa molt important el treball en grup per aconseguir de guanyar, és imprescindible el suport d'una sèrie de persones que proporcionin aigua i aliment (*pinole*)⁴ als corredors, que els facin llum amb torxes d'ocote de nit, que els ajudin a recuperar-se de possibles ferides o defalliments, que els encoratgin, que vigilin el compliment de les normes per part de l'altre equip. També el públic juga el seu paper, no solament d'apostant sinó d'animador, cridant *weriga!* (ràpid!) als seus i seguint-los en alguns trams del recorregut, vigilant igualment que tot transcorri netament.

N'hi ha molts que han fet les apostes abans de començar la cursa, però d'altres esperen una o dues voltes per veure com corren i aleshores fer l'aposta, sempre que hi hagi qui l'accepti; el *chokéame* fa sempre de mediador.

Sovint les grans curses conclouen abans que es cobreixin totes les voltes convingudes, a causa de la diferència entre els adversaris. Quan un corredor s'adona que no podrà atrapar l'altre i es veu perdut, opta per abandonar i aquí acaba tot, atès que per guanyar no sempre cal creuar la meta el primer, n'hi ha prou amb en quedar al davant de l'altre en cas d'abandonament. Sigui com vulgui, un cop acabada la cursa, al final de l'esdeveniment els corredors descansen, s'alimenten, dormen amb els seus familiars i aficionats; els uns se sen-

ten contents (els guanyadors) i d'altres descontents (els perdedors) pel que ha passat, però sense exageració. És normal també que els perdedors justifiquin la derrota adduint motius de fetilleria, sentint-se víctimes de l'acció malèfica obrada per algú,⁵ fins i tot, en casos extraordinaris, s'arriba a insinuar que la cursa ha estat trucada, en considerar-se que el corredor que ha perdut ho ha fet premeditadament per fer guanyar als qui han apostat per l'altre.

El *chokéame* o *chokéames*, sense tenir res anotat per escrit, reparteix el contingut de les apostes (diners, estris, animals) entre els guanyadors. El corredor o corredora que guanya, també rep el que li correspon i, a més a més, la gratificació voluntària (*barata*) de les persones que desitgen. Després d'això tothom torna als seus llocs d'origen.

Funcions de la cursa raràmuri

La competició esportiva

Una primera funció es deriva del sentit més immediat que té l'acció mateixa de córrer. Per què es corre? Quin és el resultat final de la cursa? Què és allò que manté tanta expectació en el públic assistent? L'agonisme o competència és un component bàsic de l'estructura i dinàmica de la cursa raràmuri, instal·lat no solament en els corredors sinó també entre els qui els donen suport.

La cursa comporta una dura competència on no hi ha treva, tots dos adversaris pretenen de guanyar i arribaran fins a l'extenuació per aconseguir-ho, però això no vol dir que perdi el component lúdic. Es tracta d'una competició dura, sacrificada, però també agradable, on es pot parlar de diferents graus de diversió, igual com de rivalitat.

La cursa esdevé un acte divertit en la mesura en què es veu acompanyada pel llan-

çament d'un objecte; haver de prestar atenció a una bola de fusta o a un cèrcol vegetal per conduir-los en la direcció adequada, constitueix un entreteniment que trenca amb la monotonia de la cursa, dotant-la d'un component lúdic que l'omple de contingut; no tindria sentit córrer sense bola, encara que alguns ho facin en grans competicions per rivalitzar amb els *'chabochis'*⁶ en el seu terreny, com aquests ho saben fer. La bola o l'ariweta són elements indispensables perquè la cursa raràmuri sigui pensada i sentida com una activitat lúdica i divertida, sense la qual mancaria de valor i interès.

Una nota distintiva de la competició és la temperància d'ànims per part dels corredors, un cop acabada la prova. El que guanya es mostra content per haver-ho aconseguit, però no arriba a ésser exultant, no salta d'alegria i menys encara es manifesta arrogant o envanit, lluny d'això, assumeix la seva victòria amb normalitat, com a fruit del seu esforç personal, del suport de la seva gent i de la sort de no haver tingut cap contratemps, el deure i el desig s'han acomplert i es gaudeix amb els familiars i seguidors sense exageració, "solament s'ha guanyat una cursa", una entre tantes, encara que es tracti de curses excepcionalment llargues. El qui perd, per la seva banda, no hi donarà més importància en els desafiaments menors, plenament lúdics, però tampoc no es mostrarà deprimat si es tracta d'un gran repte en una cursa major, "simplement s'ha perdut una cursa", que es guanyarà en una altra ocasió, no cal donar-hi més transcendència; era possible perdre (com guanyar) i ha passat.

El caràcter agonístic de la cursa raràmuri, l'enfrontament no violent que es produeix entre els adversaris, constitueix també un alliberament d'agressivitat. Les tensions socials tenen com a camí de sortida les tesgüinadas; en aquest escenari sorgeixen conflictes i es desencadenen sovint actes més o menys violents, que trenquen l'assossec i la pau que domina la vida raràmuri, però a més a més de les tesgüinadas, on

⁴ Blat de moro molt que es dissol en aigua.

⁵ Sense que mai no hagi estat demostrat, s'expliquen casos en què hom ha col·locat ossos de mort en el punt per on passa un corredor per llevar-li forces. A vegades, la presència d'una persona assenyalada com a *sukurúame* (bruixot), que es mostra partidari d'un bàndol, pot fer que l'altre es comenci a sentir vençut.

⁶ Terme que significa "barbut" i que és assignat a l'home blanc i mestís.

l'agressivitat es fa explícita d'una manera violenta, les curses serveixen també per alliberar aquesta agressivitat, per encarrillar-la, dirigir-la i fer que surti sense necessitat que es manifesti violentament. Els corredors i corredores poden abocar la ràbia acumulada, en cas d'existir, gastant energia corrent fins a l'esgotament, llançant amb força la bola o l'ariweta, i la resta ho poden fer acompanyant els corredors en una part del trajecte, emetent crits d'ànim, apostant; sigui com sigui, la cursa s'ofereix com una oportunitat per alliberar-se de tensions, bé corrent o projectant-se en els corredors.

L'aposta econòmica

L'aposta forma part de la cursa i és un dels seus grans al·licients, fins i tot es podria dir que per a molts és el més apreciat, si fem cas de les converses mantingudes amb els mateixos raràmuris, que afirmaven recurrentment que, un cop acabada la cursa, tot l'interès s'aboca al lloc de les apostes i no envers els exhausts corredors, als quals no s'hi presta gaire atenció, simplement se'ls deixa que es recuperin, sense més complimentes.

Apostar a la cursa no suposa una forma de guanyar-se la vida, no hi ha persones que basin la seva sustentació i la de la seva família en els beneficis obtinguts amb les apostes, el que sí que comporta és una forma de transacció econòmica, d'obtenció de recursos a la qual acudir, sobretot si es compta amb un bon corredor. La família i fins i tot la comunitat que tingui un corredor ràpid pot invertir part dels seus recursos per duplicar-los, encara que no és mai un valor segur al qual aferrar-se i la possibilitat de la pèrdua estarà sempre present. Com que la societat raràmuri té una economia de subsistència, domèstica, d'autoconsum, l'aposta en les curses permet la circulació de béns en esferes intra i intercomunitàries i fins i tot interètniques; els béns canvien de propietari, unes vegades es guanyen, d'altres es perden, i encara que no se sap ben bé si els qui guanyen són els més necessitats econòmicament, el sistema d'apostes contribueix a la redistribució de la riquesa en la comunitat o en la regió. N'hi ha que mantenen que els millors

corredors pertanyen a les zones més depri-mides, cosa que possibilita que a través seu la comunitat es recuperi de la penúria econòmica i obtingui una entrada d'excedents (diners, roba, flassades, animals...) que provenen d'altres àrees amb més recursos.

La funció econòmica que es deriva de les curses mitjançant les apostes afegeix al patró de subsistència un cert caràcter de mercat incipient, en constituir un referent en la societat raràmuri per invertir recursos materials, que en el pitjor dels casos es poden perdre o, en el millor, duplicar-ne el valor. El lloc d'apostes es converteix en un espai de transaccions, on es posen en joc béns d'ús i consum, una borsa de valors on els béns esmentats s'arrisquen davant l'alternativa del doble o res.

D'altra banda, la gran anomalia que de vegades es deixa sentir a la cursa i que perverteix la confiança que hi dipositen els participants, s'esdevé precisament a causa de l'aposta. L'aposta és el motiu pel qual alguns corredors es deixen subornar, perden premeditadament una cursa per beneficiar-se'n econòmicament, igual com els qui els indueixen a fer-ho, els quals són, amb diferència, els més beneficiats. És l'aposta la que incrementa el valor esportiu, econòmic i social de la cursa, la que fa que adquireixi un major interès i, alhora, la que contribueix a pervertir-la en alguns casos, quan a causa d'aquella es fan trampes.

Cal no perdre de vista, tot i amb això, que els mateixos corredors són també apostadors, per la qual cosa guanyar o perdre la cursa de què són protagonistes implica també guanyar o perdre l'aposta; això aporta un valor afegit a la competència física, un valor econòmic a través del qual es poden beneficiar o perjudicar, i cal estar motivats per rendir al màxim que permetin les forces; l'aposta econòmica de la qual participen els mateixos corredors, constitueix d'aquesta forma un incentiu important per mantenir l'ànim d'aquests, ja que a més a més del prestigi com a corredor s'hi juguen béns materials, i una prova de credibilitat per a la resta del públic, car se suposa que cada bàndol farà tant com sigui possible per guanyar, en comprovar-se que els corredors o corredores han apostat importants béns en favor propi.

La trobada social i el suport ideològic

Amb un patró d'assentament tan dispers, la vida raràmuri discorre de manera força isolada, la comunicació interfamiliar és escassa i en alguns ranxos poden transcórrer setmanes senceres sense que s'hagi establert cap relació que vagi més enllà del grup domèstic. Davant d'aquest panorama, les curses de bola i ariweta propicien el retrobament i la integració social, i esdevenen un temps per compartir experiències, per intercanviar impressions i sortir de la monòtona vida independent. Són molts els testimonis raràmuris que destaquen el valor social de la cursa per damunt de tot; el més important no és guanyar sinó trobar-se per mantenir la comunicació, com es desprèn del següent relat raràmuri:

"L'aposta no hi té gran cosa a veure, s'aposta més aviat per aconseguir alguna cosa, per assolir alguna cosa, però en el fons l'esperit és més el de la competència, de tenir rivalitat amb altres pobles i mantenir la comunicació, perquè sovint fa temps que no es veuen i és a les curses on es tornen a veure i aprofiten per xerrar, i allà mateix es concerten noves curses, aleshores l'objectiu d'això és mantenir la comunicació contínua amb altres pobles..." (Entrevista a J. M. P.).

El component socialitzant de la cursa no cal circumscriure'l, tanmateix, al moment en què aquesta es fa efectiva, a les 24 o 48 hores en què tots es reuneixen en l'indret de trobada perquè es realitzi. Tot i que les curses petites, moltes vegades improvisades, ocupen en general poc temps d'interacció, el fet que es realitzin més sovint fa que aquests moments siguin més nombrosos; les grans curses comporten un procés organitzatiu molt elaborat, on cadascú interacciona amb els altres des del seu rol respectiu. Els chokéames de tots dos bàndols es visiten per anar concretant diversos extrems de la cursa, alhora que la promouen i inciten a la gent perquè faci apostes; els corredors reben totes les atencions dels seus partidaris, de la seva família, de l'owirúame, del chokéame, i és conscient del compromís que adquireix amb ells per tal de fer tot el que sigui possible per gua-

nyar i així millorar una mica la situació econòmica de la seva gent; els seguidors de tots dos bàndols disposen d'unes quantes setmanes per conversar sobre la cursa; aquesta és un motiu important per comunicar-se i ocupar el temps. Els uns i els altres ocupen posicions diverses davant l'esdeveniment anunciat i exerceixen tan bé com poden els seus papers, amb un elevat contingut socialitzant.

La cursa es presenta així com un esdeveniment social, que propicia el gaudi col·lectiu en posseir un clar component recreatiu i no solament competitiu, capaç d'atreure l'atenció de noves persones, que fins i tot han realitzat recorreguts d'uns quants dies per acudir a la cita; ultra això, representa un esdeveniment carregat d'estímuls, que no solament reflecteix algun dels valors més importants del grup sinó que a més a més els reproduceix; amb la cursa hom recorda que cal ser hàbil, intel·ligent, solidari i molt resistent per aconseguir els objectius que es persegueixen.

Però a la cursa no s'aprecia només la creació de la identitat ètnica, en reproduir-se una conducta tradicional que vincula el grup i li dóna sentit de pertinença; el fet de compartir una manera peculiar de relacionar-se amb la cursa pedestre és una manifestació més per marcar la diferència entre el "nosaltres" i "els altres": nosaltres correm amb bola o ariweta, els altres corren sense; però cal no perdre de vista que es tracta d'una cursa on s'enfronten dos corredors/es o dos bàndols, els *raràmuri* han de decantar-se per un dels dos i aquest és un exercici que suposa una adscripció diferencial. En aquest sentit, ens contaven que encara que és normal apostar pel corredor o corredora que es consideri millor preparat, independentment de la simpatia que causi o de l'afinitat que es tingui amb ell o ella, es dóna també el cas d'apostar incondicionalment per aquell amb qui es manté més proximitat, per aquell que ens és parent o veí, que pertany al mateix poble, encara que també cal veure-hi unes garanties mínimes perquè aconseguixi guanyar. Aquesta segona circumstància s'acostuma a donar més quan s'enfronten corredors de poblats molt distants, i això fa que el públic assistent aposti pel qui o els qui representen el propi lloc de procedència:

en cas d'enfrontar-se corredors de Choguita i Panalachi, els residents de Choguita tendiran a apostar pel seu corredor, mentre que els de Panalachi ho faran pel seu, sense que es forci ningú a fer-ho.

Dintre de la funció ideològica substantivada en el paper identitari de la cursa *raràmuri*, es pot incloure també el suport a les creences religioses, que es refermen amb la participació en les curses. Per córrer bé cal trobar-se a gust amb un mateix, només així es pot confiar en la victòria, l'ànima o les ànimes han de ser-hi presents i en pau, qualsevol remordiment o mala consciència pot ser causa d'afebliment i de la pèrdua de la cursa. Segons Don Burgess: "*els raràmuri no separen res de la seva dimensió religiosa*" i com anava dient: "*m'han parlat que quan corren ho fan per a Déu*" (Entrevista a Don Burgess). Els motius espirituals per participar en una cursa no deixen de ser presents en alguns, com ens deia un *raràmuri* de Rejogochi: "*Un hi participa perquè Déu ens doni més vida per allò que està fent, no per guanyar diners, un hi posa ganes per la vida d'altres persones també, perquè Déu estigui content al nostre costat*" (Entrevista a M. Ch.).

A més a més d'això, en les curses sovint es fa present la creença en l'existència de forces sobrenaturals poderoses, que poden manegar o operar a favor o en contra d'altres persones; la creença en el bé realitzat per l'*owirúame* (remeier) amb l'aplicació de remeis medicinals, i en el mal causat pel *sukurúame* (bruixot) que suposadament ha realitzat algun malefici, són molt presents, igual com el respecte i fins i tot el temor que hom té envers aquestes persones, que acostumen a ser solitàries i atípiques. Es procura mantenir amb elles un tracte cordial, però no excessiu, per si de cas; d'aquesta forma la cursa posa a prova aquestes creences i l'adhesió que s'hi té.

Un aspecte important a destacar aquí és el paper que juga la cursa com a vehicle d'acostament de la societat mestissa a la *raràmuri*. La Sierra Tarahumara ha experimentat una forta colonització mestissa, tanmateix, encara que la societat mestissa ocupi en aquest cas la posició dominant, s'hi poden apreciar adaptacions d'algunes formes de conducta *raràmuri*;

no són poques les persones que se senten persuadides per la manera d'ésser i estar *raràmuri* i n'adopten alguns capteniments, tot integrant-los en el seu propi estil de vida, així entren en un procés que podríem anomenar com a "*ramuritza*ció del mestís". La cursa constitueix una d'aquestes pràctiques que acaparen l'interès del mestís, que s'hi acostuma no solament per apostar-hi, sinó per gaudir-ne i apreciar-ne els valors.

En poques paraules, sense que conscientment ho pretenguin, els *raràmuri* es mantenen en la convicció que "cal resistir per viure", i reflecteixen en la cursa, amb tot el seu embolcall, una bona part del seu ésser, atès que no es tracta només d'una tècnica corporal de desplaçament sinó d'un fet social i un símbol de resistència en sentit ampli. Entesa així, des d'una visió romàntica de la cultura, en el cas *raràmuri* podríem afirmar que: per viure cal córrer!

Bibliografia citada

- Amador, A. (1997). *Tarahumara*. Mèxic: Aguascalientes.
- Bennett, W. i Zingg, R. (1935). *Los Tarahumaras, una tribu india del Norte de México*. Mèxic: INI, 1978.
- Diem, C. (1973). Orígenes rituales. *Citius, Altius, Fortius*, Tom XV, Fasc. 1-4.
- González Irigoyen, E. (1999). *Diagnóstico colectivo de salud 1998-1999. Ejido de Choguita (Municipio de Guachochi)*. Facultat de Medicina, UACH.
- Institut Nacional d'Estadística Geografia i Informàtica (1995). *Chihuahua. Censo de población y Vivienda. Resultados definitivos. Tabulados básicos*. Aguascalientes: INEGI.
- Lumholtz, K. (1904). *El México desconocido*. Mèxic: INI, 1972.
- Oros, S. (2001). *Diagnóstico de Salud: Capt. Santa Cruz y Cocherare (Norogachi, Guachochi, oct. 2000- feb. 2001)*, UACH: Facultat de Medicina.
- Sariego, J. L. (2000). *La cruzada indigenista en la Tarahumara*. Tesi de doctorat en Ciències Antropològiques. Chihuahua: Escola Nacional d'Antropologia i Història.
- Schalkwijk, B., González, L. i Burgess, D. (1985). *Tarahumara*. Mèxic: Chrysler, S.A.

Desenvolupament evolutiu i paràmetres determinants del patró motor de marxa humana

■ **M.ª LUISA RIVADENEYRA**

Doctora en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport.
Facultat de Ciències de l'Esport.
Universitat d'Extremadura

■ *Paraules clau*

Marxa humana, Desenvolupament motor, Avaluació, Control motor

Resum

Com que el desenvolupament de la marxa humana és un objecte d'estudi privilegiat en l'àmbit de la motricitat, s'ha realitzat una revisió de les publicacions al voltant del seu desenvolupament i l'estudi dels paràmetres que el defineixen.

El grup d'investigacions més nombrós el constitueixen articles que descriuen la conducta o evolució d'alguns dels paràmetres que defineixen aquest patró. A més a més, trobem diversos estudis que relacionen la marxa amb altres habilitats de l'ésser humà o que estudien condicions particulars o variants en què es pot desenvolupar aquest patró. També trobem diverses propostes de protocols per a l'avaluació del patró o d'algun dels seus paràmetres, així com avaluacions de procediments ja existents.

■ Abstract

The aim of this paper is to show the researchs about human gait 's development and its main parameters.

The majority of papers describe the evolution of the main parameters that define this pattern. Also, we have founded some papers about the relation between human gait and other human abilities or special conditions during gait. We can find some protocols to evaluate the gait pattern or its parameters, and evaluations of some other protocols too.

■ Key words

Human gait, Motor development, Evaluation, Motor control

Introducció

Des dels inicis del segle XX, es va definir la consecució de la marxa bípeda independent com a la fase més espectacular i probablement més important del desenvolupament motor (Shirley, 1931). A hores d'ara podem afirmar, sense por a ser exagerats, que abans d'aquesta consecució el nen troba seriosament limitat l'accés al medi, amb el seu conseqüent potencial com a experiència motora i per al desenvolupament en general (Wickstrom, 1983).

Partint de la gran importància que pren aquesta adquisició en el desenvolupament motor del subjecte en general, i de les conseqüències que se'n deriven, el desenvolupament de la marxa humana està sent recentment objecte d'estudi privilegiat en l'àmbit de la conducta motora (Vieira i Bettencourt, 1995). Hem realitzat una revisió en temes de motricitat o educació, amb l'objectiu de constatar quina importància real se li dona a l'assumpte i quins són els aspectes que hi reben més atenció.

Desenvolupament evolutiu i descripció de paràmetres determinants

Des de començament del segle XX s'ha estat conscient de la importància de conèixer i avaluar els canvis que es van produint, al llarg del desenvolupament, en la manifestació de diverses habilitats motores, entre les quals destaca la marxa; existeixen múltiples instruments que descriuen diferents etapes per les quals tots

els nens han de passar, fins manifestar el que des d'aleshores entenem com un "patró madur de moviment" (Wickstrom, 1983), i que no és altra cosa que un gest motor eficaç per al propòsit amb què aquest és produït.

Així, al llarg de tot el segle, com a conseqüència de les nombroses investigacions que aquest centre d'interès ha suscitat, s'han anat enriquint les descripcions d'aquestes etapes i, alhora, també s'ha anat engrossint tot un conjunt d'instruments d'avaluació del desenvolupament d'aquest patró, car resulta imprescindible si volem fonamentar un treball individualitzat (Burton i Miller, 1998).

Entre tots els instruments d'avaluació que s'han anat dissenyant podríem diferenciar dues línies fonamentals: en primer lloc, amb el propòsit de mesurar d'una manera objectiva i operativa l'evolució d'aquest patró, s'han anat dissenyant una sèrie d'instruments que, basats en paràmetres fonamentalment biomecànics, descriuen amb precisió els canvis que es van produint al llarg del desenvolupament (Okamoto, 1973; Sutherland *et al.*, 1988). Els instruments que engrosseixen aquest grup compten amb tants avantatges des del punt de vista de la fiabilitat de les seves mesures que, sempre que sigui possible, se'n recomana la utilització.

Dissortadament, el seu principal inconvenient sovint és tan determinant dintre de l'àmbit educatiu, que en aquesta àrea aquests instruments són molt menys utilitzats que no pas els del segon grup. L'inconvenient esmentat radi-

ca en la necessitat d'un instrumental sovint tan car i sofisticat que no resulta assequible per a molts centres on és necessari constatar el desenvolupament de la marxa dels nens.

El segon grup d'instruments d'avaluació del desenvolupament de la marxa està format per aquells que, després de descriure detalladament les etapes en l'evolució del patró, faciliten un protocol més o menys senzill i una eina que faciliti l'observació sistemàtica, de tal manera que a partir de la informació esmentada se situï l'individu en qüestió en una etapa o una altra del desenvolupament de la marxa. El fet que siguin molt més assequibles fa que s'utilitzin amb més freqüència als centres educatius, davant d'un major nombre dels primers en centres que compten amb més recursos. Salvant algunes excepcions destinades a l'àmbit educatiu al nostre propi país (Fernández, Gardoqui i Sánchez, 1999), els treballs recollits s'enquadren en el primer grup d'instruments d'avaluació descrit.

En general, el major pes pel que fa al nombre d'investigacions al voltant de la marxa, és el que correspon a treballs que descriuen les etapes evolutives fins a aconseguir el patró madur, o el comportament de determinats paràmetres en alguna o en diverses d'aquestes etapes.

Vieira i Bettencourt (1995), mitjançant instruments d'avaluació dels dos grups descrits, revisen de manera molt completa el desenvolupament del patró de marxa, descriuen primer les formes rudimentàries de desplaçament que precedeixen el patró esmentat i les il·lustren amb investigacions respecte d'aquest tema realitzades a partir del 1931. Indiquen que el desenvolupament de la marxa segueix les pautes ja descrites des d'aquests primers estudis: control del cap, sostenir el cos aixecat pron sobre els dos braços, girar-se en posició ajaguts, asseure's, arrossegat-se, quadripèdia, marxa assistida, i finalment, marxa autònoma.

Continuen amb el reflex de marxa, també prolíxament il·lustrat amb dades de nombroses investigacions desenvolupades

entre els anys 1964 i 1991. Aquest reflex, que consisteix en la flexió alternativa de les cames del bebè –com si caminés– quan és agafat per les axil·les i hom li posa els peus en contacte amb una superfície sòlida, es troba present en els primers mesos després del naixement, desapareix entre els 2 i els 8 mesos i torna a ser present cap al final del primer any (Rosenbaum, 1991). Existeixen treballs que estudien diversos aspectes que relacionen el reflex automàtic amb l'assoliment del comportament voluntari de la marxa (Thelen, 1983; Zelazo, 1983). Encara que finalment alguns d'aquests investigadors, juntament amb altres (Thelen *et al.*, 1984; Mc. Donnell i Corkum, 1991), acaben posant en dubte que hi hagi una relació funcional entre el reflex de marxa i el desenvolupament de la marxa autònoma voluntària.

En una altra sèrie de treballs, s'intenta de definir els requisits necessaris per a l'aparició de la marxa autònoma, i encara que les investigacions revisades es reparteixen al llarg de tot el segle (entre 1932 i 1992), totes coincideixen a fer referència a qüestions com ara l'equilibri o el control corporal, per la qual cosa podríem assumir que efectivament aquests requisits són imprescindibles per assolir el patró madur de la marxa.

Aplicacions relacionades amb la salut

Un dels blocs que més destaca entre els estudiosos de la marxa, és el que es podria enquadrar com a aplicacions per a la salut i la rehabilitació. En aquest grup trobem diversos estudis de l'Institut Biomecànic de València, que desenvolupa tecnologia en aquest sentit.

El 1998, aquest Institut, amb l'objecte d'obtenir les dades necessàries per al disseny de calçat, va realitzar un seguit d'assaigs d'avaluació biomecànica i funcional de la marxa infantil (Secció de Calçat de l'Institut Biomecànic de València i Calçats Fal, 1998). A partir d'aquests treballs, aquest Institut informa de l'elaboració i difusió de quaderns-guia per

assessorar els venedors de calçat sobre les condicions de salut-mecànica de diferents tipus de calçat (Gil Mora, 1999). A més a més, aquest Institut també investiga la marxa en la línia de salut-rehabilitació (Poveda Pont, 1999).

Altres investigadors aborden condicions particulars de la marxa, com en el cas de Quesada *et al.* (2000), que analitzen els efectes biomecànics i metabòlics en funció de com es variï el pes d'una motxilla que carrega un subjecte en una marxa simulada. Les seves conclusions poden ser útils per prevenir la fatiga durant el treball prolongat; a més a més, pot tenir aplicació directa pel que fa a recomanacions higièniques al voltant del pes de les motxilles escolars.

També hi ha estudis d'altres condicions particulars que poden aparèixer durant la marxa, com la capacitat per recuperar-se després d'una reliscada (Brady *et al.*, 2000).

Locomoció i estructuració espacial

Relacionant la locomoció infantil amb altres àrees i la seva evolució, trobem diversos treballs que es refereixen al desenvolupament de les relacions espacials en el nen. Yan i Thomas (1998) estudien i confirmen l'efecte de la pràctica en els comportaments d'exploració i estructuració espacial en l'infant d'entre 4 mesos i 3 anys. Farrell i Thomson (1999), de la seva banda, investiguen el control dels desplaçaments sense visió, i conclouen, després del plantejament de dues situacions experimentals similars, que els subjectes no situen el cos en l'espai respecte a una representació abstracta de la distància a recórrer, sinó respecte a una representació de la seva posició relativa dintre del context de la tasca a realitzar; amb això, encara prenen més importància les activitats motores davant de les estrictament cognitives, per afavorir el desenvolupament de les habilitats espacials.

En la mateixa línia d'estudi del control dels desplaçaments sense visió, Danion *et al.* (2000) van trobar que fins i tot per

a tasques motores senzilles el rendiment empitjora en absència de visió.

En la mateixa línia, Castro (1993) va intentar de determinar “si el desenvolupament de la locomoció es troba en relació amb altres àrees maduratives no locomotrius”. Per fer-ho, va comparar el desenvolupament de diversos patrons amb la coordinació visomotora, en 103 nens i nenes d'entre 4, 6 i 6,8 anys, i va concloure que, efectivament, hi ha correlació entre l'índex de locomoció i de coordinació visomotora, i que fins als 6 anys, les nenes maduren en els seus patrons locomotors més de pressa que no pas els nens.

Paràmetres temporals

Vieira i Bettencourt (1995) recullen diverses investigacions al voltant de dife-

rents paràmetres de la marxa humana, i realitzen comparacions dels seus valors en moments evolutius distints. Els paràmetres a què es refereixen són temporals; concretament, cadència (*Taula 1*), longitud del pas (*Taula 2*) i velocitat (*Taula 3*).

Defineixen cadència com el nombre de passes per unitat de temps, expressada en passes per minut (p/min); longitud del pas com la distància horitzontal recorreguda al llarg del pla de progressió durant una passa, és a dir, la distància recorreguda des del moment en què un peu pren contacte amb el terra fins que el mateix peu torna a posar-s'hi en contacte, expressada en metres (m), i velocitat, com la velocitat horitzontal mitjana del cos, tot al llarg del pla de progressió d'un o més cicles de passes i expressada en metres per segon (m/s) o metres per minut (m/min) (Winter, 1991).

Reproduïm tres de les seves taules resum que recullen les investigacions revisades. (Taules 1, 2 i 3)

Podem verificar que els valors de cadència van baixant amb l'edat, clarament i de forma més accelerada en els tres primers anys, i de manera més gradual, fins i tot presentant lleus alts i baixos, al final de la infantesa, en els valors mitjans (vegeu 5, 6, 7 i 8 anys), fins arribar als valors més baixos en l'edat adulta.

De tota manera, els valors mitjans només serveixen com a orientació general de l'evolució del paràmetre, perquè dins dels estudis de cada investigador, amb prou feines hi ha alts i baixos significatius, i la tendència és sempre decreixent.

La cadència, aleshores, es relaciona negativament amb l'edat, i alhora amb l'augment de les mides antropomètriques, normalment: alçada, pes, circum-

■ Taula 1.

Ritme de marxa: valors de referència en estudis amb nens i adults (adaptat de Vieira i Bettencourt, 1995).

AUTOR	EDAT CRONOLÒGICA I CADÈNCIA (PASSES/MINUT)									
	1 ANY	2 ANYS	3 ANYS	4 ANYS	5 ANYS	6 ANYS	7 ANYS	8 ANYS	9 ANYS	> 18 ANYS
Murray <i>et al.</i> (1966)										113,0
Espenschade <i>et</i> Eckert (1969)		170,0								140-145
Sutherland <i>et al.</i> (1980)	177,0						144,0			
Rose Jacobs (1983)			144,0		126,0					
Henessy, Dixon <i>et</i> Sheldon (1984)	160,8	156,6	135,6	214,8	112,2					
Plas, Biel <i>et</i> Blanc (1984)	175,0									100-110
Ferrandez <i>et</i> Pailhous (1986)						146,1		141,7		122,6
Winter (1991)										105,3
Holt, Jeng <i>et</i> Fatters (1991)									122,0	112,0
Bril <i>et</i> Brenière (1992)	177,0		140,4							
Brown <i>et</i> Parker (1992)					151,0	136,0	138,0			
White <i>et</i> Lage (1993)										117,0
Clark <i>et</i> Philips (1993)	180,0	156,0								120,0
Mitjana dels valors per cada edat	174,0	166,6	140,0	214,8	129,6	141,0	140,0	141,7	122,0	117,2
Total de treballs a cada edat	5	3	3	1	3	2	2	1	1	8

■ TAULA 2.

Longitud del pas en nens i adults (adaptat de Vieira i Bettencourt, 1995).

	EDAT CRONOLÒGICA I LONGITUD DEL PAS (m)								
AUTOR	1 ANY	2 ANYS	3 ANYS	4 ANYS	5 ANYS	6 ANYS	7 ANYS	8 ANYS	> 18 ANYS
Murray <i>et al.</i> (1966)									1,56
Scrutton (1977)	0,50	0,56	0,66	0,72					
Sutherland (1980)	0,44						0,96		
Hennessy, Dixon <i>et</i> Sheldon (1984)	0,48	0,52	0,59	0,60	0,78				1,56
Ferrandez <i>et</i> Pailhous (1986)						1,03		1,18	1,61
Winter (1991)									1,51
Bril <i>et</i> Brenière (1992)	0,50		0,68						
Brown <i>et</i> Parker (1992)					0,89	0,99	0,95		
White <i>et</i> Lage (1993)									1,43
Clark <i>et</i> Philips (1993)	0,49	0,51							1,50
Mitjana dels valors per cada edat	0,48	0,53	0,64	0,66	0,83	1,01	0,95	1,18	1,52
Total de treballs a cada edat	5	3	3	2	2	2	2	1	6

■ TAULA 3.

Velocitat de marxa en nens i adults (adaptat de Vieira i Bettencourt, 1995).

	EDAT CRONOLÒGICA I VELOCITAT (m/s)								
AUTOR	1 ANY	2 ANYS	3 ANYS	4 ANYS	5 ANYS	6 ANYS	7 ANYS	8 ANYS	> 18 ANYS
Murray (1966)									1,51
Hennessy, Dixon <i>et</i> Sheldon (1984)	0,55	0,70	0,64	0,62	0,74				1,56
Ferrandez <i>et</i> Pailhous (1986)						1,25		1,39	1,64
Winter (1991)									1,31
Bril <i>et</i> Brenière (1992)	0,77		0,70						
Brown <i>et</i> Parker (1992)					1,12	1,13	1,10		
White <i>et</i> Lage (1993)									1,39
Clark <i>et</i> Philips (1993)	0,70	0,75							1,45
Mitjana dels valors per cada edat	0,67	0,73	0,68	0,62	0,93	1,19	1,10	1,39	1,41
Total de treballs a cada edat	3	2	2	1	2	2	1	1	6

ferència del cap i longitud de les cames (Henessy, Dixon i Sheldon, 1984).

Segons la taula, i en un primer moment, podria semblar que l'edat adulta ha estat la que més ha interessat pel que fa a cadència de marxa, ja que és el període considerat en el major nombre d'estudis. En canvi, si ens hi fixem una mica, podrem comprovar que solament dues de les investigacions reflectides se centren exclusivament en l'edat adulta (Murray *et al.*, 1966 i White i Lage, 1993); la resta porta a terme una comparació entre l'edat adulta i alguna o diverses etapes de la infància.

Aleshores, són les primeres edats les que més han interessat a l'hora d'estudiar els canvis que es van produint en la cadència de la marxa humana; concretament, el primer any és el que ha suscitat més treballs. Probablement això sigui degut al fet que és precisament al voltant d'aquesta edat quan s'aconsegueix per primera vegada la marxa independent.

Tanmateix, disposem de moltes més dades de l'edat adulta en tots els paràmetres temporals, car és habitual d'utilitzar un grup d'adults, com a grup control atès que se suposa que té els valors que corresponen al patró madur dels paràmetres a mesurar.

Queda clar que la longitud de la passa es relaciona negativament amb la cadència; aquella s'incrementa amb l'edat, a la inversa que la cadència, això es troba relacionat amb l'increment de les mides antropomètriques, especialment amb la longitud dels membres inferiors i l'alçada total del subjecte (Henessy, Dixon i Sheldon, 1984).

Encara que sigui evident que la velocitat absoluta dels nens és inferior a la dels adults, algunes investigacions (Henessy, Dixon i Sheldon, 1984) afirmen que en els primers 5 anys de marxa autònoma no existeixen diferències significatives en la velocitat. Per als nens més petits, la cadència i la longitud del pas poden predir de la mateixa forma la velocitat; tanmateix, en edats posteriors la longitud del pas és un millor predictor de la velocitat. En els adults, troben una relació fixa entre la longitud de la passa i la cadència, i to-

tes dues augmenten amb la velocitat. Aquesta relació, tanmateix, no es dona en els nens, que presenten diferents combinacions entre cadència, longitud de la passa i velocitat.

Segons aquests autors, les proporcions corporals i la maduració neuromuscular constitueixen uns determinants bàsics en el desenvolupament del patró de marxa del nen. Basen aquesta afirmació en la forta relació que hi ha entre la velocitat i la longitud de la passa i l'alçada corporal, després dels 18 mesos d'edat.

Davant els estudis relacionats per Vieira i Bettencourt (1995), que ens mostren que tradicionalment s'ha estudiat la marxa des de paràmetres espaciotemporals, Brenière (1999) estableix un nou paràmetre que anomena "Natural Body Frequency" (NBF). Aquest paràmetre es refereix a moviments oscil·latoris del cos en el pla frontal, que poden donar informació molt valuosa sobre el desenvolupament del patró de marxa, atès que el seu valor és constant en adults i decreix amb l'edat en el cas de nens.

Brenière va realitzar una anàlisi longitudinal de 5 nens durant els seus primers 5 anys de marxa independent, i dos grups d'entre 5 i 7 anys per a l'anàlisi transversal, a més a més d'un grup control de 5 adults. La seva anàlisi reflecteix que els paràmetres locomotors s'adaptaven a la gravetat terrestre i als canvis en l'estatura corporal durant el creixement; la importància de tenir en compte aquest últim aspecte en l'estudi del desenvolupament d'altres patrons motors, ja havia estat destacada (Roca *et al.*, 1986).

Eines d'avaluació

Una altra línia que suscita múltiples investigacions recentment, és la del desenvolupament de protocols per avaluar diferents paràmetres de la marxa. Tradicionalment, l'avaluació de la marxa igual com d'altres patrons motors, s'ha anat fent d'una forma qualitativa i amb poca operativitat (McClenaghan i Gallahue, 1996), mitjançant l'observació acurada

del patró emprat, i la seva comparació amb el considerat "patró madur".

Tanmateix, encara que alguns paràmetres tenen diferències evidents en el seu valor entre els nens que comencen a caminar i els que ja dominen el patró, el seu grau d'operativitat no és prou adequat. A més a més, quan el nen té 4 o 5 anys, aquests mètodes perden la utilitat, perquè no poden copsar les millores subtils que es van produint durant uns quants anys, fins adquirir el patró madur de la marxa (Foley *et al.*, 1979).

Wickstrom (1983), de la seva banda, realitza una breu revisió d'alguns dels mètodes que s'han utilitzat per tal de pal·liar el problema que plantegen Foley *et al.* Relata que Okamoto (1973) va utilitzar l'electromiografia per estudiar la marxa, tot mesurant el progrés en termes d'eficàcia en l'ús de la musculatura. Segons els seus estudis, el període al voltant dels 3 anys és el més important per a la transició a un patró eficaç pel que fa a musculatura, i als 7 anys s'arriba a tenir una posada en marxa de la musculatura gairebé idèntica a la d'un adult.

D'altra banda, i considerant que el desenvolupament de la marxa no depèn de factors aïllats, com podria ser, per exemple, la contracció muscular o el temps de contacte amb el terra; Sutherland *et al.* (1980) van proposar una alternativa que abastava 5 variables importants en la determinació de la maduresa del patró de marxa. Aquestes variables estan influïdes per l'increment normal de la longitud dels segments i per la millora en el control neuromuscular. Són la cadència, que disminueix amb l'edat; la velocitat de la marxa, que augmenta amb l'edat; la durada del contacte d'un sol membre, el percentatge del qual augmenta amb l'edat i la raó entre el desplaçament de la pelvis i l'extensió del turmell, que augmenta amb l'edat. Aquests factors continuen estant vigents.

També existeixen nombroses investigacions que proposen models o eines concretes per mesurar i predir diferents paràmetres de la marxa humana (Davis *et al.*, 1998; Wagenaar i van Emmerik, 2000;

Hreljac i Marshall, 2000; Kaplan i Heegard, 2000; Zhang *et al.*, 2000).

En un afany per definir situacions controlades i operatives per a l'avaluació del patró de marxa, Lafuente i Belda (1999) desenvolupen un protocol per a una sessió de mesura de la marxa humana amb plataformes dinamomètriques. Aquest protocol inclou el material necessari per a les mesures, els criteris de selecció de la mostra, en referència tant a població clínica com normal i el protocol de mesura pròpiament dit.

Encara que la majoria dels protocols i eines que es proposen estan dissenyades per ser utilitzades fonamentalment en condicions de laboratori, cal no oblidar que una major validesa de les dades d'investigació passa per aproximar-se al màxim a les condicions reals en què es desenvolupa la marxa humana. A més a més, l'estudi *in vitro* de la marxa té altres dificultats afegides, com per exemple la necessitat de limitar el nombre de passes a estudiar en cada assaig, que estarà condicionat per les dimensions del laboratori.

En aquest sentit, també trobem investigacions que tracten de dissenyar o proposar eines que permetin una avaluació de la marxa en contexts molt menys estructurats. Concretament, Terrier *et al.* (2000) realitzen un estudi per valorar si el nou sistema de posicionament global per via satèl·lit (*Global Positioning System/GPS*), molt estès ja en altres àrees d'investigació, en què és necessari situar un punt a la terra amb una precisió centimètrica, és prou exacte per mesurar paràmetres bàsics en la locomoció humana.

Aquests autors constaten una perfecta correlació entre la durada mitjana del pas, mesurada per acceleròmetre i per GPS. Conclouen, doncs, el seu estudi, indicant que la tècnica GPS es presenta com una eina prometedora a l'hora de proporcionar paràmetres biomecànics útils per a l'anàlisi d'un nombre il·limitat de passos en un entorn no estructurat.

Continuant amb les investigacions que dissenyen protocols o tecnologia per a

l'anàlisi de la marxa, no sempre trobem propostes de nous procediments per avaluar la marxa humana, també hi ha casos en què es tracta d'avaluar els ja existents. Aquest és el cas de Yeadon, Kato i Kerwin (1999), que, sent conscients que és una pràctica força estesa en els estudis de motricitat humana, tracten d'avaluar la fiabilitat de les fotocèl·lules per mesurar la velocitat de desplaçament.

Andriacchi *et al.* (2000), de la seva banda, discuteixen els avenços en el camp dels mètodes d'observació de la locomoció humana. Recullen que molts dels progressos en les eines d'observació i interpretació s'han anat produint a partir de les noves demandes en els nostres coneixements bàsics, i preveient que, en canvi, els futurs avenços en l'estudi de la marxa seran impulsats per les noves modalitats de tractament que requereixen un coneixement profund de la seva subtil complexitat. Indiquen que les futures direccions aniran sorgint en el context de nous mètodes per reduir errors associats amb el moviment de la pell (cosa que resta fiabilitat a les dades obtingudes d'aparells situats sobre la pell per localitzar punts situats a sota d'aquesta) combinada amb la informació obtinguda amb altres mètodes d'imatge, com ara les imatges per resonància magnètica.

Molt pròxima a aquest treball, trobem la investigació de Stagni *et al.* (2000) que, partint del fet que s'ha demostrat que els mètodes proposats per la literatura suposen importants errors en la localització del centre articular del maluc, i que això distorsiona l'estimació d'angles i moments resultants en el maluc i el genoll, quantifica de quina forma aquests errors es propaguen als resultats d'anàlisis de la marxa.

Conclusions

Les investigacions sobre el patró de marxa humana i el seu desenvolupament es podrien agrupar en diverses direccions; d'una banda, i seguint amb una de les línies de més tradició dintre d'aquest tòpic, es continuen actualitzant les dades que fan referència als

paràmetres temporals com a descriptors específics de les característiques del patró en general; i del seu desenvolupament evolutiu en particular.

D'altra banda, davant d'aquestes anàlisis més descriptives, es van incrementant els treballs que tracten de delimitar els mecanismes de control del moviment; entre aquests destaquen els mecanismes propioceptiu i visual.

Podríem indicar una altra tendència en relació amb estudis que cada vegada es redueixen més a fases determinades dintre del cicle de la marxa, davant d'un estudi més global que predomina en els estudis pioners. També proliferen cada vegada més les investigacions que no es limiten a la marxa en condicions ideals, sinó en condicions particulars, com amb una càrrega addicional o en superfícies reliscoses. Les tendències més recents d'investigació indiquen una contínua actualització en els models i mètodes d'avaluació i registre, en concordança amb el moment de ràpid avenç tecnològic en què ens trobem.

Tenint en compte tot això, podem afirmar que, encara que les investigacions rigoroses al voltant del desenvolupament del patró motor de marxa humana i els seus principals paràmetres determinants, es remunten als inicis del segle XX, el seu inqüestionable valor com a font de coneixement bàsic i aplicat, fonamentalment en relació amb el desenvolupament motor en general i com a indicador del desenvolupament d'altres àrees no exclusivament motores, fan que aquest tòpic continuï constituint-se com a fonamental en l'estudi de la motricitat humana.

Referències bibliogràfiques

- Andriacchi, T. P. i Alexander, E. J. (2000). Studies of human locomotion: past, present and future. *Journal of Biomechanics* (33), 1217-1224.
- Brady, R. A.; Pavol, M. J.; Owings, T. M. i Grabiner, M. D. (2000). Foot displacement but not velocity predicts the outcome of a slip induced in young subjects while walking. *Journal of Biomechanics*, 33, 803-808.

- Brenière, Y. (1999). How Locomotor Parameters Adapt to Gravity and Body Structure Changes During Gait Development in Children. *Motor Control* (3), 186-204.
- Burton, A. W. i Miller, D. E. (1998). Movement skill assessment. *Champaign*. Illinois: Human Kinetics.
- Castro, L. (1993). Estudio de la locomoción en 103 preescolares andaluces. Relación con el desarrollo perceptivo y con el rendimiento escolar. *Psicomotricidad. Revista de estudios y experiencias* (44), 43-52.
- Danion, F.; Boyadjian, A. i Marin, L. (2000). Control of Locomotion in expert gymnasts in the absence of vision. *Journal of Sport Sciences* (18), 809-814.
- Davis, B. L.; Perry, J. E.; Neth, D. C. i Waters, K. C. A. (1998). Device for Simultaneous Measurement of Pressure and Shear Force Distribution on the Plantar Surface of the Foot. *Journal of Applied Biomechanics* (14), 1, 93-104.
- Farrell, M. J. i Thomson, J. A. (1999). On-Line Updating of Spatial Information During Locomotion Without Vision. *Journal of Motor Behavior* (31), 1, 39-53.
- Fernández, M. L.; Gardoqui, J. i Sánchez, F. (1999). *Escalas para la evaluación de las habilidades motrices básicas: desplazamientos, giros y manejo de móviles*. Madrid: s.n.
- Foley, C. D.; Quanbury, A. O. i Steinke, T. (1979). Kinematics of normal childhood locomotion -a statistical study based on TV data. *J. Biomech.* (12), 1. (cit. a Wickstrom, 1983).
- Gil Mora, S. (1999). El IBV ha elaborado la colección "El pie calzado" destinada a los vendedores de calzado. *Revista de Biomecánica* (23), 15-16.
- Henessy, M. J.; Dixon, D. i Sheldon. (1984). The development of gait: A study in african children ages one to five. *Child Development* (55), 844-853. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995).
- Hreljac, A. i Marshal, R. N. (2000). Algorithms to determine event timing during normal walking using kinematic data. *Journal of Biomechanics* (33), 783-786.
- Kaplan, M. L. i Heegaard, J. H. (2000). Energy-conserving impact algorithm for the heel-strike phase of gait. *Journal of Biomechanics* (33), 771-775.
- Lafuente, R. i Belda, J. M. (1999). Protocolo experimental IBV de análisis cinético de marcha humana. *Revista de Biomecánica* (24), 29-32.
- Mc. Clenaghan, B. A. i Gallahue, D. L. (1996). *Movimientos Fundamentales. Su desarrollo y rehabilitación*. Buenos Aires: Médica Panamericana.
- Mc. Donnell, P. M. i Corkum, V. L. (1991). The role of reflexes in the patterning of limb movements in the first six months of life. In J. Fagard and P.H. Wolff (Eds.), *The Development of Timing Control and Temporal Organization in Coordinated Action*. Amsterdam: Elsevier, 151-173. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995).
- Murray, M. P.; Kory, R. C.; Clarkson, B. H. i Sepic, S.B. (1996). Comparison of free and fast speed walking pattern of normal men. *American Journal of Physical Medicine* (45), 8-24. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995).
- Quesada, P. M.; Mengelkoch, L. J.; Halle, R. C. i Simon, S. R. (2000). Biomechanical and metabolic effects of varying backpack loading on simulated walking. *Ergonomics* (43), 3, 293-309.
- Okamoto, T. (1973). Electromyographic study of the learning process of walking in 1 and 2 years old infants. *A Medicine and Sport. Vol. 8: Biomechanics III*. E. Jokl. Basel, Karger. (cit. a Wickstrom, 1983).
- Poveda Puente, R. (1999). Valoración evolutiva de fracturas de calcáneo mediante el análisis biomecánico de la marcha. *Revista de Biomecánica* (23), 11-13.
- Roca, J.; Martínez, M.; Fàbregas, A.; Lizandra, M. i Cardoner, A. (1986). Registros evolutivos motores. Una observación crítica. *Apunts: Educació Física i Esports* (6), 22-23.
- Rosenbaum, D. A. (1991). *Human Motor Control*. San Diego: Academic Press. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995).
- Sección de Calzado del Instituto Biomecánico de Valencia i Empresa Calzados FAL, S.A. (1998). "C3GS de Chiruca. "Crecer con las botas puestas". *Biomecánica. Cuadernos de Información* (20), 13-17.
- Shirley, M. M. (1931). *The First Two Years: A Study of Twenty-Five Babies. Vol I: Postural and Locomotor Development*. Minneapolis: University of Minnesota Press. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995)
- Stagni, R.; Leardini, A.; Cappozzo, A.; Benedetti, M. G. i Cappello, A. (2000). Effects of hip joint centre mislocation on gait analysis results. *Journal of Biomechanics* (33), 1479-1487.
- Sutherland, D. H.; Olshen, R. A.; Cooper, L.; Woo, S. (1980). The development of mature gait. *Journal of Bone and Surgery*, 62A, 336-353.
- Sutherland, D. H.; Olshen, R. A.; Biden, E. N.; Wyatt, M. P. (1988). *The development of mature walking*. London: Mac Keith Press.
- Terrier, P.; Ladetti, Q.; Merminod, B. i Schutz, Y. (2000). High-precision satellite positioning system as a new tool to study the biomechanics of human locomotion. *Journal of Biomechanics*, 33, 1717-1722.
- Thelen, E. (1983). Learning to walk is still and "old" problem: A reply to Zelazo (1983)". *Journal of Motor Behavior* (2), 139-161.
- Thelen, E.; Fisher, D. M. i Ridley-Johnson, R. (1984). The relationship between physical growth and a newborn reflex. *Infant behavior and Development* (7), 479-493. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995).
- Vieira, A.C. i Bettencourt, E. Desenvolvimento do movimento da marcha: cadência, velocidade e comprimento da passada. A J. Barreiros (Ed.) *Percepção e Ação II*. Lisboa: FMH, 1995.
- Wagenaar, R. C. i van Emmerik, R.E.A. (2000). Resonant frequencies of arms and legs identify different walking patterns. *Journal of Biomechanics* (33), 853-861.
- White, S. C. i Lage, K. J. (1993). Changes in joint moments due to independent changes in cadence and stride length during gait. *Human Movement Science* (12), 461-474. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995).
- Wickstrom, R. L. (1983). *Patrones Motores Básicos*. Madrid: Alianza Deporte.
- Winter, D. A. (1991). *The Biomechanics and Motor Control Human Gait* (2ª ed.). Waterloo, Ontario: University of Waterloo Press. (cit. a Vieira & Bettencourt, 1995).
- Yan, J. H. i Thomas, J. R. (1998). Locomotion improves childrens' spatial search: a meta-analytic review. *Perceptual and Motor Skills* (87), 67-82.
- Yeadon, M. R.; Kato, T. i Kerwin, D. G. (1999). Measuring running speed using photocells. *Journal of Sport Sciences* (17), 249-257.
- Zelazo, P. R. (1983). The development of walking: new findings and old assumptions. *Journal of Motor Behavior* (2), 99-137.
- Zhang, X.; Nussbaum, M. A. i Chaffin, D. B. (2000). Back lift versus leg lift: an index and visualization of dynamic lifting strategies. *Journal of Biomechanics* (33), 777-782.

Esport, estil de vida actiu i població: consideracions a través del judo

■ GUILLERMO TORRES CASADÓ

Llicenciat en Educació Física.
Metge especialista en Medicina de l'Educació Física i l'Esport.
Professor de Judo. INEFC-Lleida

■ JOSEP LLUÍS CASTARLENAS LLORENS

Llicenciat en Educació Física.
Professor de Judo. INEFC-Lleida

■ Paraules clau

Salut, Sedentarisme, Judo, Activitat física

Resum

A partir d'unes interessants reflexions sobre el problema del sedentarisme a la nostra societat, aquest article aborda el paper de l'educació física i l'esport com a mitjà per pal·liar les conseqüències que es desprenen, en l'àmbit de salut pública, de la falta d'activitat física.

El concepte d'esport ha d'evolucionar i transformar-se, per tal de poder adaptar-se a les necessitats que la població li demana, pel que fa a accessibilitat i motivació i, alhora, ha d'ajustar-se als parà-

metres que se sol·liciten a l'exercici físic, des del punt de vista de la salut.

En aquesta línia, es presenta una reflexió sobre com s'hauria de transformar el judo per presentar-se com una activitat atractiva i motivant, que s'ajusti a les directrius marcades pel concepte d'activitat física saludable. A més a més, es ressalta que ja en el seu origen, el judo sorgeix més que com un esport, com una pràctica corporal que va molt més enllà de la mera especulació sobre els resultats.

ral. Aquest canvi planteja un desafiament –encara no superat– en els mecanismes funcionals que són el resultat de mil·lennis d'evolució. A hores d'ara, coneixem algunes de les conseqüències que es deriven d'aquesta disminució en els nivells d'activitat física, i sabem que la falta d'exercici físic produeix en l'organisme canvis fisiològics equivalents als que es produeixen amb l'envelliment, cosa que afavoreix i/o perpetua tot un seguit de patologies que afecten les societats modernes.

■ Abstract

Based on some interesting thoughts that relate to the present-day problem of sedentarism in our society, the following article shows the essential part played by physical education and sports as a mean of curing the problems that originate from the lack of exercise in our daily lives.

The concept of sport must evolve and change so it can easily adapt itself to the requirements that our society demands, such as accessibility and motivation, and at the same time, it must also adapt itself to all the facts that relate to physical fitness from the health point of view.

Following this line of thought, a reflection is shown on how judo could surpass itself to be seen as a motivating and attractive activity that could fulfil the rules established from the concept of physical education.

Moreover, the article points out that from its origin, judo emerges more as a physical well-being than as a mere sport and it goes beyond the simple questioning of its results.

■ Key words

Health, Sedentarism, Judo, Physical Activity

El sedentarisme com a fenomen social

L'apogeu de la industrialització s'inicia a l'Anglaterra del segle XVIII amb la Revolució Industrial, esdeveniment que com indica Hunter (1985), suposarà no només avenços industrials sinó també importants canvis socials i intel·lectuals. A partir d'aquest període, els progressos tecnològics se succeiran vertiginosament en el temps i influiran de forma decisiva sobre l'estil de vida de les persones.

La disminució de l'activitat física va instal·lant-se progressivament a mesura que les societats es van desenvolupant industrialment. El progrés tecnològic afavoreix el sedentarisme, bàsicament per tres fenòmens: la disminució de la demanda de treball físic en l'activitat laboral, l'augment del transport mecanitzat i l'increment en l'oferta de lleure passiu.

El sedentarisme representa un canvi bruscat en els costums d'una espècie que, fins al moment, havia estat sotmesa a càrregues importants de treball corpo-

Importància per a la salut dels estils de vida actius

Les relacions que s'estableixen entre l'activitat física i la salut han inquietat metges i estudiosos de totes les èpoques i cultures. Fa més de 2.000 anys, Hipòcrates va deixar constància d'això al *Peri diaítes*, igual com ho van fer posteriorment Cristóbal Méndez (1500-1553?), Jerónimo Mercurial (1530-1606), Rousseau (1712-1778) i alguns higienistes i epidemiòlegs del segle XIX (G. García, 1991; M. Piernavieja, 1970).

Malgrat tot, són les investigacions de la primera i segona meitat del segle XX les que posen en evidència la necessitat de fomentar els estils de vida actius entre la població i és en la dècada dels seixanta quan s'adquireix consciència popular d'aquesta necessitat i s'inicia, des de les institucions públiques, la planificació de programes adreçats a prevenir i combatre el sedentarisme entre la població.

Des dels clàssics treballs de Morris (1956) i Lalonde (1972), comentats per Tomás (1996) i Marqués (2001) respectivament –el primer relacionant cardiopatia isquèmica i nivell d'activitat física i el segon determinant el pes específic dels estils de vida en el procés d'emmalaltir–, un gran nombre d'estudis epidemiològics han intentat de concretar i dilucidar les relacions existents entre l'activitat física i la salut, tot proporcionant proves que donen suport raonablement a la recomanació i promoció de l'exercici físic entre la població. A partir d'aquests estudis, les diferents institucions socials intenten d'aconseguir, mitjançant campanyes de promoció, que les persones incloguin l'exercici físic en els seus estils de vida.

Mendoza (2000, p. 765) defineix els estils de vida com “el conjunt de patrons de comportament que caracteritzen la manera general de viure d'un individu, d'un grup o d'una població”. No depenen exclusivament del comportament individual sinó que es troben influïts per factors microsocials, macrosocials i geogràfics. Entre les variades conductes que configuren l'estil de vida d'un individu es troben les que es relacionen amb l'activitat física.

Quan un subjecte realitza un cert grau d'activitat física en la seva vida quotidiana es diu que exhibeix un estil de vida actiu. De la mateixa manera que no hi ha un únic estil de vida saludable, tampoc no hi ha un únic estil de vida actiu i les persones poden optar per un gran nombre de possibilitats i combinacions quan decideixen de practicar exercici físic per cultivar la pròpia salut. Algunes propostes són simples i concretes, com les que aconsellen caminar 30 minuts al dia, d'altres, una mica més complexes, ofereixen la possibilitat de realitzar diferents pràctiques esportives.

Al capdavant, des del punt de vista de la salut, i en relació amb el problema del sedentarisme, l'objectiu és que la majoria de persones adoptin estils de vida actius i que es comprometin a practicar activitat física de forma regular i saludable, independentment de l'opció seleccionada.

Activitat física i esport

L'activitat física abasta espectres que van des de les tasques de la vida quotidiana fins a la pràctica de diferents disciplines esportives. Caminar 30 minuts, segar la gespa del jardí, fer una sessió de gimnàstica de manteniment o anar dos dies per setmana a fer judo, són alguns exemples de les tries que es poden realitzar quan es decideix d'incrementar el nivell de treball físic.

El terme activitat física es confon amb el d'exercici físic i esport, mentre que, a nivell teòric, les tres definicions es resisteixen als intents de concreció i conceptualització. De fet, són termes amb un gran nombre de connotacions, difícils de delimitar i que expressen fenòmens que estableixen subtils i variades relacions entre ells.

Pel que fa al terme activitat física, hem de destacar que s'ha definit clàssicament en base a aspectes quantitatius, tot oblidant, com destaca Bañuelos (1996), la seva dimensió qualitativa. Devis i Peiró (2001, p. 16) subratllen aquest fet en el seu treball i ens proposen de considerar en la definició –a més a més de la funcionalitat– l'experiència personal i social de l'individu, tot definint activitat física com a:

“Qualsevol moviment corporal intencionat que es realitza amb els músculs esquelètics, té com a resultat una despesa d'energia i una experiència personal, i ens permet d'interactuar amb els éssers i amb l'ambient que ens envolta”.

Pel que fa a l'esport, García Ferrando (2001) destaca la plasticitat de què gaudeix aquest com a activitat física i la dificultat que aquest fet porta al propòsit d'arribar a una definició del fenomen única. El mateix autor considera que la constant evolució que experimenten les pràctiques esportives a nivell popular i la conseqüent ampliació dels significats individuals i socials que van adquirint, incrementaran encara més els intents de definició en un futur pròxim.

La pràctica esportiva –com una forma d'activitat física– comença a introduir-se en els ambients educatius i so-

cials durant la primera meitat del segle XX i acaba esdevenint, en les últimes dècades, un fenomen de masses gegantí. En els anys 60, l'activitat esportiva es concentrava de manera prioritària en la competició i en la consecució d'èxits objectivables de rendiment físic. Aquest fet va suposar l'autoselecció d'un grup reduït de practicants i l'exclusió d'una àmplia franja de població dels efectes positius que té sobre la salut l'esport i l'activitat física.

Curiosament, en aquesta mateixa època, els estudis científics començaven a evidenciar els beneficis de l'exercici físic i constataren la necessitat de fomentar els estils de vida actius entre la població. Malgrat això, l'energia pressupostària dels diferents països es concentrava en una elit minoritària, capaç d'oferir espectacle i d'obtenir resultats en forma de rècords i victòries.

Davant d'aquesta paradoxa –i des del si d'una societat que és capaç d'identificar el sedentarisme com un fenomen social a combatre, i l'educació física com una disciplina integral al servei del desenvolupament de l'ésser humà– es gesta un moviment alternatiu, en la dècada dels setanta, que des d'Alemanya i els Països Baixos es va estenent progressivament per tota Europa amb el nom d'Esport per a Tothom.

Una de les claus de les polítiques del moviment de l'Esport per a Tothom, com afirma Remans (1992), és la relació entre l'esport i la salut; l'autor considera que el concepte d'Esport per a Tothom no només inclou el mateix esport, sinó que sobretot té en compte:

“... diverses formes d'activitat física, des de jocs espontanis, no organitzats, fins a un mínim d'exercici físic realitzat de forma regular” (Remans, 1992, p. 2).

Les interpretacions populars del fenomen esportiu van impulsar la definició emesa en 1992 per la confederació de ministres de l'esport dels diferents països europeus, els quals van definir l'esport: “... com a tota mena d'activitat física que mitjançant una participació organitzada o d'un altre tipus, tingui per finalitat l'expressió

o la millora de la condició física o psíquica, el desenvolupament de les relacions socials, o l'aconseguitment de resultats en competicions de tots els nivells" (citat per García Ferrando, 2001, p. 84).

Les últimes enquestes sobre els hàbits esportius dels espanyols, realitzades l'any 2000 per l'equip de García Ferrando (2001), continuen donant consistència a aquesta definició àmplia i funcional, en base a la interpretació social que es fa del fenomen. En aquesta línia volem destacar algunes dades i conclusions d'aquest treball que reforcen aquesta interpretació, àmplia i creativa de l'esport, tot considerant-lo com una activitat física al servei de la promoció i el foment de la salut; aquestes dades i conclusions són les següents:

- El 79% dels espanyols tenen una concepció oberta del que és l'esport, i l'identifiquen amb una practica regular d'exercici físic.
- Solament el 10% interpreta l'esport com una pràctica restringida, relacionada amb la federació, la competició i l'obtenció de resultats a aquest nivell.
- Actualment, la població espanyola concep fonamentalment la pràctica esportiva com una forma de cultivar la salut en el si d'una societat immersa en el sedentarisme.

Al capdavant, l'esport, com a activitat física, gaudeix d'una extraordinària plasticitat i és interpretat, per la majoria de la població espanyola, com una pràctica per mantenir la forma física i la salut, com una forma de mantenir i establir relacions socials, com una vàlvula d'escapament i, en menor mesura, com una forma d'entrenament i aventura personal (García Ferrando, 2001).

L'esport com una opció de salut

L'esport ha d'ésser interpretat, des del paradigma de l'educació física, com una opció de salut i com un mitjà per modificar els estils de vida de les persones. Les activitats esportives poden oferir un ampli i variat grup de pràctiques saludables,

sempre i quan s'adaptin a les particularitats dels diferents grups de població. L'atractiu i la varietat que poden oferir aquestes pràctiques podria interpretar-se com un factor facilitador de les decisions personals i un argument de motivació cap a la practica.

L'Educació Física es troba relacionada directament amb el problema del sedentarisme i li correspon d'explotar, de manera eficaç, el potencial motriu que s'amaga en algunes pràctiques esportives, per tal de posar-lo al servei de la societat. Aquesta perspectiva de l'esport, dimensionada en el marc de la salut, ha ajudat i ha de continuar ajudant a combatre la falta d'activitat física en les societats modernes. L'ampliació de l'oferta, com a conseqüència del procés d'adaptació de determinades pràctiques esportives, pot ser un factor més que contribueixi a promocionar l'activitat física entre la població.

Aquest plantejament passa per interpretar el rendiment esportiu més enllà dels valors de la marca i considerar-lo en relació amb els èxits personals, en el marc subjectiu que proporcionen les experiències de plaer i benestar. Des del punt de vista de la salut, els objectius de la pràctica prioritzaran resultats quantificables en termes de salut i objectius menys quantificables, com ho poden ser les impressions i les sensacions de plaer i benestar.

Judo com una pràctica esportiva saludable

El judo, ja sigui des del punt de vista esportiu o tradicional, el podem plantejar com una proposta d'activitat física per contribuir a fomentar la salut i el benestar. Es pot considerar com una opció més al servei del foment d'estils de vida actius i, per tant, com un recurs social per fomentar la pràctica d'exercici físic.

Amb aquesta pretensió, el judo ha d'adaptar-se a les particularitats que presenten els diferents grups de població, cosa que en el seu cas, implica alliberar-se tant de les limitacions que imposa la competició com de les que imposa la pròpia praxi de la lluita.

Quan la competició i la lluita es converteixen en l'objectiu central de la pràctica del judo, aquesta s'orienta de manera prioritària cap a l'adquisició de la capacitat de sotmetre i controlar l'adversari. Aquest fet, a grans trets, depèn de les diferències de força i habilitat entre els judoques. Adquirir força, i sobretot adquirir l'habilitat de sotmetre l'adversari en la lluita, exigeix sotmetre's a grans càrregues d'entrenament no exemptes de riscos per a la salut. Quan aquesta motivació primària domina la pràctica de la lluita, no només limitem l'accés a aquesta de grups importants de població sinó que exposem els practicants a un risc que és incompatible amb la universalització del benefici de la pràctica.

Lamentablement, aquest és un dels plantejaments dominants en la nostra disciplina, igual que en d'altres pràctiques esportives, aquest model de pràctica, regit directament o indirectament pel rendiment físic –focalitzat, en el nostre cas, en la capacitat d'aplicar les tècniques de lluita sobre l'adversari en situació de màxima oposició– fa que un gran grup de població no arribi ni a plantejar-se considerar el judo com un més d'entre els molts recursos amb què ocupar el temps de lleure i incrementar els nivells d'activitat física. Autors com R. Burger (1995), citat per M. Villamon *et al.* (1995), destaquen que el judo de competició només interessa a una minoria i que el món oficial del judo viu d'esquena a aquesta visió àmplia i menys limitada de la pràctica esportiva. De fet, des d'una anàlisi estricta, el judo de competició, l'únic objectiu del qual gira al voltant del resultat, no té res a veure amb els pressupòsits originals del judo de Kano, molt més d'acord amb les interpretacions actuals de la salut i l'esport.

Jigoro Kano, igual com d'altres mestres orientals, va ser capaç de transmutar l'experiència marcial cap a experiències d'"il·luminació i de satisfacció social i espiritual". Entre els seus mèrits destaca la capacitat d'interpretar educativament el principi de la flexibilitat (*ju*) contingut al jujutsu. (Ratti i Westbrook, 1994; Villamon i Molina, 1996).

Kano va modificar el Jujutsu per crear el Judo, i va incloure elements provinents

dels corrents de pensament occidentals, per polir-lo des del punt de vista educatiu. Influït pels plantejaments de l'esport modern i de la gimnàstica sueca de P. H. Ling –el qual, per la seva banda, es va inspirar en el pensament taoista per desenvolupar una gimnàstica al servei de la salut– va enriquir i va reforçar els plantejaments inicials del judo (M. Villamon i M. Brousse, 1999).

Villamon et al. (1995) comenten aquesta original i transcendent transformació que experimenten les habilitats de la lluita en les mans de Kano, que amplia les aportacions socials de la lluita més enllà de l'exclusiva adquisició d'habilitats d'atac i defensa:

“Des d'un punt de vista més restringit, el Judo tindria com a objecte l'estudi i la pràctica de l'atac i la defensa, seria un art o una eina tècnica (aquesta aplicació era l'única estudiada anteriorment sota el nom de jujutsu). Però Kano va comprendre que l'estudi del principi de l'eficàcia màxima, en tota la seva generalitat, era més important que la simple pràctica del jujutsu, perquè la comprensió real d'aquest principi ens permetria no solament aplicar-lo a tots els aspectes de la vida, sinó que ens ajudaria fins i tot en la millora de les tècniques” (M. Villamon et al., 1995, p. 284).

Aquest principi, interpretat des del punt de vista de l'eficàcia en la lluita, consistia a adaptar-se intel·ligentment a la força de l'adversari i utilitzar-la per controlar-lo i vèncer-lo. Des d'un punt de vista humanista, el judo constituïa el mitjà per estudiar el principi i adaptar-lo a la vida. Kano va sistematitzar aquesta proposta des d'una perspectiva holística, influït pels corrents de pensament orientals i pels plantejaments occidentals que es feien, en l'època, de l'educació física. El mestre, en el seu temps, ja ens va proposar l'estudi del principi com un mitjà per fomentar la salut i el benestar individual i col·lectiu:

“El principi del judo pot aplicar-se a tots els camps de l'activitat humana, a la millora del cos, utilitzat per ser fort, sa i útil; és allò que constitueix l'Educació Física. Pot, doncs, ser aplicat al desenvolupament de la força moral i intel·lectual. De la mateixa manera, pot ser aplicat a la millora del

règim de l'alimentació, del vestit, de l'hàbitat, de la vida en societat, dels negocis, i a tot allò que constitueix l'estudi i l'entrenament en relació a la forma de viure. He donat a aquest principi, d'una absoluta globalitat, el nom de Judo” (Kano, citat a Jazarin, 1974: 194).

L'objectiu final del judo de Kano transcendeix el component agònic de la lluita i passa pel desenvolupament d'un esperit de respecte que faciliti les relacions i la cooperació entre els membres de la societat, amb l'objectiu d'arribar a alts nivells de progrés i benestar, tot inculcant: *“... en l'ànima de l'home un esperit de respecte vers tots els principis de l'eficàcia màxima, de prosperitat i benestar mutu, tot posant-los en pràctica. Aquest home, individualment i col·lectivament, pot assolir l'estat més elevat i, al mateix temps, desenvolupar el seu cos i aprendre l'art d'atac i defensa. Quan considero el judo des d'un angle dualista, 'prosperitat i benestar mutus' ho faig com el seu fi darrer, i 'el màxim d'eficàcia', com el mitjà d'aconseguir aquest fi”* (Jazarin, 1996, p. 94). El judo de Kano combrega, doncs, amb els plantejaments més actuals i evolucionats de l'educació física i l'esport i se'n presenta com una disciplina que encaixa perfectament en la filosofia de l'Esport per a Tothom. Malgrat tot, seria un error considerar el plantejament de Kano com una proposta tancada que no admet aportacions. De fet, l'educació física pot imprimir petites transformacions que facilitin encara més l'adaptació d'aquesta disciplina de lluita a les necessitats actuals de la societat. D'aquesta manera, el judo no solament es converteix en una pràctica física més amb la qual combatre el sedentarisme, sinó que ens pot oferir recursos amb què adaptar-nos individualment i col·lectivament a la pressió de la vida.

Directrius generals del procés d'adaptació del judo

Van Lierde (1988) –al segon Seminari Andalus sobre Esport Municipal– en

abordar la filosofia i el futur de l'Esport per a Tothom i fent referència al simbolisme implícit en el logotip de la Federació Internacional de l'Esport per a Tothom comenta:

“Vostès han vist el nostre logotip: és un prisma. I vostès saben que quan la llum blanca travessa el prisma, adopta molts colors. Així, en el concepte Esport per a Tothom, l'esport seria la llum blanca, i quan passa pel prisma del context social, cultural, de les diferències que hi ha entre nosaltres, el resultat són les múltiples formes que pot adoptar l'Esport per a Tothom” (Van Lierde, 1988, p. 2).

Igual com l'esport en general, el judo, en particular, s'ha de descompondre en les seves diferents formes de pràctica per poder-lo adaptar a les diferències culturals, socials i personals. Adquirir habilitat per guanyar competicions o controlar els adversaris en la lluita només són algunes de les possibles orientacions que pot prendre aquest esport.

Karlfried Dürckheim (1996) afirma que l'home aprèn, a través del principi del rendiment, a satisfer les necessitats que imposa la naturalesa i la societat i exposa que:

“... cap crítica referida al mer 'rendiment' pot consistir a posar en qüestió el principi del rendiment com a tal o a reduir-ne la importància en l'educació, l'entrenament i la formació de l'home. Però la condició perquè el principi del rendiment es mantingui profitós i saludable consisteix a fer que no esdevingui el principi únic de la vida, que no s'estableixi de manera absoluta, sinó que quedi immergit en el conjunt total de la vida humana” (Dürckheim, 1996, p. 26).

En aquest sentit, la concepció del judo hauria de reflectir la qualitat de les interaccions que el practicant estableix amb el procés, des d'aspectes que es relacionen amb la salut. Estaria associat, entre d'altres, al joc, la recuperació després de la jornada laboral, la distensió, l'increment de l'activitat física, el contacte gratificant amb altres persones, l'ajuda per resoldre els conflictes de la vida i les experiències de plaer i benestar. Des del punt

de vista social, l'esport i el judo adquireixen valor en la mesura en què són capaços d'ajudar les persones a relacionar-se harmònicament amb elles mateixes i amb el seu medi.

Un factor determinant, que condiciona les possibilitats d'adaptació del judo, és la categorització i el control del risc. Hi ha consideracions generals sobre aquesta qüestió en relació amb la prevenció de les lesions en la pràctica esportiva, entre les quals es troben factors com ara el condicionament adequat del practicant i la progressió correcta dels aprenentatges tècnics. En el cas de la pràctica del judo —a més a més de considerar aquests aspectes i d'altres— el control del risc durant la pràctica exigeix tenir en compte els nivells d'oposició i les caigudes. (Torres Casadó, 1997)

És difícil de determinar quin és el límit en què un subjecte passa d'un estil de vida sedentari a un estil de vida actiu i establir, doncs, les quantitats mínimes d'exercici en poblacions tan variades com les nostres. Una pràctica saludable no té perquè ser particularment intensa; de fet, l'extensió de petits increments d'activitat entre les persones sedentàries poden ser molt més positius, des del punt de vista de la salut, que no pas aconseguir increments d'activitat en subjectes ja físicament actius. Al capdavant, l'interessant és oferir una pràctica esportiva segura i atractiva, que pugui contribuir a incrementar la pràctica d'activitat en la població.

En el nostre cas, i en relació amb el judo —quan en plantejem la pràctica des de la perspectiva de la salut—, creiem necessari tenir en compte una sèrie de premisses que fonamentaran les adaptacions del contingut i que poden facilitar l'accés i l'adhesió a la pràctica:

- La càrrega de la sessió hauria de poder ser controlada pel practicant per tal de facilitar-ne l'adaptació i una recuperació ràpida.
- L'alumne no hauria de sentir dificultats quan, per les múltiples raons que sorgeixen en l'esdevenir de la vida, es veu obligat a deixar les classes durant determinats períodes de temps. Després d'a-

questa absència, el professor i el grup haurien de tenir la capacitat d'integrar-lo immediatament.

- La proposta hauria de permetre de combinar la pràctica del judo amb un altre tipus d'activitats d'acord amb els gustos i inquietuds de l'alumne.
- El concepte de fidelitat i regularitat en una pràctica és necessari i indispensable en el rendiment esportiu, però no tenen per què ser-ho en les propostes orientades a la salut, en les quals interessa sobretot la fidelitat i la regularitat en l'activitat física, independentment de la disciplina que es triï.
- Si el judo ha de contribuir al foment i desenvolupament d'estils de vida saludables, no només haurà d'adaptar-se als grups de població, sinó també als individus en qüestió, tot permetent que aquests n'autogestionin la pràctica. Per fer-ho, ha de desplaçar els objectius centrats en el rendiment de la lluita cap a altres relacionats amb la participació. Ha de ser capaç de generar, entre els seus practicants, interessos que s'orientin cap al procés i que s'oblidin del resultat o el relativitzin.
- Les situacions d'oposició incrementen, en general, el risc de lesió, per la qual cosa han d'ésser controlades en tots els casos, però de forma molt especial, quan els practicants són adults, tenen algun tipus d'alteració o simplement no tenen experiències en aquesta mena de pràctiques.
- Les caigudes, igual com les situacions d'oposició, poden incrementar el risc de lesió durant la pràctica.
- Les caigudes poden ser motiu d'abandonament, perquè poden resultar força desagradables per a determinades persones, sobretot quan es donen en situació d'oposició o quan no es controlen adequadament.

Proposta d'organització del contingut per adaptar el judo a la població

El judo ofereix al professor i al practicant un ampli i variat nombre de continguts que faciliten la tasca adaptativa. Així i

tot, com destaquen Brousse i Villamon (1999, p. 139), per poder oferir a la societat una pràctica adaptada *"ens hem d'apartar de molts estereotips que han estat aplicats, universalment, a la pràctica del judo"*, entre ells, creiem que mereix una menció especial l'immobilisme que aporta la mala interpretació dels elements tradicionals.

Tractar irracionalment els components tradicionals d'una cultura diferent a la nostra forma part dels estereotips que indiquen tots dos autors i que, en el pitjor dels casos, podria anar contra la necessària evolució del judo.

Kano va fer evolucionar el jujutsu tot seleccionant-ne el contingut i aplicant-hi sabers provinents d'altres fonts de coneixement, tant orientals com occidentals. El va sistematitzar amb un esperit obert i creatiu i ens va llegar un sistema de lluita capaç d'adaptar-se a les necessitats d'una època i una societat en concret. A hores d'ara, el judo pot continuar evolucionant i ho ha de fer, des de la perspectiva de l'educació física, perquè la majoria de la població pugui tenir accés a la seva pràctica. Per fer-ho, cal abordar-lo amb un esperit creatiu —com ho va fer Kano en el seu temps— i obrir-lo a les aportacions d'una educació física que està en constant evolució.

En aquest treball ens proposem d'oferir una organització i un tractament dels continguts del judo en aquesta línia, amb l'objecte de facilitar l'adaptació de la disciplina als diferents grups de població, sota directrius que responen a una proposta de pràctica saludable.

Els procediments d'execució constituïran el nucli de la nostra proposta, per tal com solament mitjançant aquests procediments podem contribuir a la promoció de l'exercici físic entre la població i aconseguir l'efecte positiu que se'n deriva.

El control de l'oposició i la caiguda són els dos puntals sobre els quals es fonamenta la gestió de la seguretat de la pràctica del judo. En el nostre cas, és molt important controlar aquests elements, perquè el judo pugui arribar a tots els grups de població com una experiència que proporcioni interaccions que siguin:

- Positives amb els components de la CONDICIÓ FÍSICA.
- SEGURES per al practicant.
- Capaces de proporcionar PLAER i BENESTAR.

Amb aquesta finalitat, hem organitzat els continguts en tres blocs, que determinen el potencial d'adaptació de la pràctica, tot oferint una visió panoràmica de les diferents possibilitats de selecció i combinació (*Quadre 1*). Els blocs de pràctica, en general, van perdent potencial d'adaptació en funció de l'existència o no d'oposició i de la pèrdua del control sobre la caiguda.

Malgrat tot, la caiguda i l'oposició són dos factors de risc relatius. Per exemple, en el cas del judo infantil i juvenil, aquests dos aspectes perden rellevància com a factors de risc, perquè les condicions físiques i biològiques dels joves, en general, els permeten de tolerar millor l'oposició i la caiguda, per la qual cosa aquestes experiències es converteixen en aspectes a educar dintre d'un procés d'ensenyament-aprenentatge correcte. Tanmateix, amb l'increment de l'edat -i de forma molt especial si no hi ha experiència prèvia- es fa més difícil tolerar la caiguda i l'oposició, fins i tot estant sotmès a un procés d'aprenentatge correcte.

Els exercicis del primer bloc de continguts –el de les pràctiques individuals– poden adaptar-se fàcilment a la totalitat de la població, atès que no té per què haver-hi contacte físic –i si es fan caigudes– se'n pot sotmetre la intensitat a un autocontrol perfectament. En aquest bloc es presenten una sèrie d'habilitats que poden estar relacionades directament o indirectament amb la pràctica del judo i que fomenten la salut des del punt de vista físic i psíquic. En funció de la quantitat i la qualitat de la pràctica es pot incidir sobre els components de la condició física, tot adaptant la càrrega al practicant. Els exercicis relacionats amb la respiració, la relaxació i el

■ QUADRE 1.

Grups de continguts organitzats en funció de les possibilitats d'adaptació.

PRÀCTIQUES INDIVIDUALS	PRÀCTIQUES SENSE OPOSICIÓ DEL COMPANYY		PRÀCTIQUES AMB OPOSICIÓ	
	SENSE CAIGUDES	AMB CAIGUDA NORMAL O SUAVITZADA	SENSE CAIGUDA	AMB CAIGUDA
EXERCICIS RELACIONATS AMB L'ESTAT MENTAL ■ Exercicis respiratoris ■ Exercicis de quietud i silenci ■ Exercicis de concentració mental ■ Exercicis de relaxació	EXERCICIS RELACIONATS AMB LA CONDICIÓ FÍSICA ■ Exercicis de força en parella ■ Exercicis de flexibilitat i estiraments en parella ■ Exercicis de massatge corporal	SOTAI-RENSHU ■ Tècniques de judo dempeus ■ Tècniques de defensa personal	SITUACIONS DE LLUITA ■ Lluites per fer fora de l'espai ■ Lluites per aixecar l'adversari ■ Lluites per posar-se darrere l'adversari ■ Lluites per tocar l'adversari	KAKARI GEIKO RANDORI DEMPEUS
PRÀCTIQUES RELACIONADES AMB LA CONDICIÓ FÍSICA ■ Exercicis de força resistència ■ Exercicis de resistència aeròbica ■ Exercicis de flexibilitat i mobilitat articular	SOTAI-RENSHU ■ Tècniques de judo a terra ■ Tècniques de judo dempeus ■ Tècniques de defensa personal	UCHI-KOMI ■ Tècniques de judo dempeus + caiguda final ■ Tècniques de defensa personal	KAKARI GEIKO RANDORI DE TERRA	
GIMNÀSTIQUES ORIENTALS ■ Exercicis provinents del Ioga, Tai-txi...	UCHI-KOMI ■ Tècniques de judo aterra ■ Tècniques de judo dempeus ■ Tècniques de defensa personal	YAKU-SOKU-GEIKO ■ Tècniques de judo dempeus	RANDORI DE TERRA RANDORI DEMPEUS ■ Aixecant l'adversari	
TANDOKU-RENSHU ■ Caigudes ■ Desplaçaments ■ Atemis ■ Tècniques dempeus ■ Tècniques de terra	YAKU-SOKU-GEIKO ■ Tècniques de judo a terra ■ Tècniques de judo dempeus	NAGE KOMI ■ Tècniques de judo dempeus		
KATES ■ Primera part de SEIRYOKU ZENYO KOKUMIN TAIKU ■ GOSHIN HO TANDOKU DOSA	KAKARI GEIKO ■ Tècniques de judo a terra	KATES ■ Nage no kata ■ Kime no kata ■ Kodokan goshin jutsu ■ Itsutsu no kata ■ Koshiki no kata ■ Go no sen no kata ■ Segona part de Seiryoku zenyo kokumin taiiku		

control de la posició són molt saludables i interessants i es poden combinar perfectament amb la resta de situacions. Aquest grup ofereix a l'alumne tot un seguit d'habilitats, que podrà practicar en solitari sense necessitat de company ni d'instal·lació, i que poden influir tant en el desenvolupament de condició física com en els aprenentatges tècnics.

En el segon bloc, els continguts es divideixen en dos grups: aquells en què no hi ha caigudes i aquells en què sí que n'hi ha. En el primer cas, es consideren algunes pràctiques que es relacionen fonamentalment amb la condició física, el judo a terra, la defensa personal i l'execució d'algunes kates en les quals no hi ha projecció i es pot controlar perfectament el contacte físic. En el segon grup, en el qual hi ha caiguda, es consideren els mateixos subgrups de pràctica excepte per a les tècniques de terra, i s'afegeix el nage komi i algunes kates en què hi ha projecció. El control de la caiguda dependrà de qui projecta i de qui és projectat i el procés, en conjunt, de les intervencions correctes que faci el professor. Si de cas hi ha caiguda es dona l'opció que es pugui suavitzar modificant-ne l'execució i seleccionant les projeccions que en permetin la modificació.

El tercer bloc està dominat per l'oposició, amb projecció o sense. L'oposició es pot plantejar sense caigudes, tot permetent que els alumnes lluitin pràcticament sense risc al randori de terra i en algunes situacions de lluita controlades. La pràctica de randori dempeus exigeix un aprenentatge adequat i un control del risc constant i està limitada a determinats grups de població.

A més a més de considerar el control del risc en funció de l'oposició i la caiguda, cal tenir en compte d'altres aspectes relacionats amb la prevenció de les lesions i dels accidents durant la pràctica; alguns són generals i d'altres, més específics, han estat considerats per autors com Feto (1994), Barrault, Brondani i Rousseau (1991) i Egoumenides (1989), entre d'altres, i no s'escau d'abordar-los en aquest treball. Malgrat tot, ens interessa de destacar que un cop controlat el risc en la pràctica del judo, serem capaços d'oferir

un producte segur, amb el qual aconseguir objectius de salut, però cal no oblidar, que perquè el judo sigui practicat, és necessari que sigui atractiu i que proporcioni experiències satisfactòries a nivell físic, psíquic i social. En aquest aspecte, és determinant el procés didàctic i la capacitat del professor per convertir una pràctica segura en útil i atractiva, tot permetent que els practicants interactuïn amb l'activitat en la mesura dels seus interessos i possibilitats.

Bibliografia

- Barrault, D.; Brondani, J. i Rousseau, D. (1991). *Médecine du Judo*. Masson: París.
- Devís, J. i Peiró C. (2001). Fundamentos para la promoción de la actividad física relacionada con la salud. A J. Devís (coord.), *La educación física, el deporte y la salud en el siglo XXI* (p. 295-318). Alacant: Marfil.
- Dürkheim, K. (1996). *El rendimiento deportivo y la madurez humana*. Bilbao: Mensajero.
- Egoumenides, M. (1989). *Traumatologie des Sports de Combat. Conduite a tenir sur le terrain*. Montpellier: Sauramps.
- Feto, J. F. (1994). Judo and Karate-do. *Sports Injuries. Mechanisms. Prevention. Treatment*. EUA: Williams & Wilkins.
- García, G; Lucas de Dios, J.M.; Cabellos, B. i Rodríguez, I. (1991). *Tratados Hipocráticos III*. Madrid: Gredos.
- García Ferrando, M. (2001). *Los españoles y el deporte prácticas y comportamientos de la última década del siglo XX. Encuesta sobre los hábitos deportivos de los españoles, 2000*. Madrid: Ministerio de Educación y Cultura. Consejo Superior de Deportes.
- Hunter, D. (1985). *Enfermedades Laborales*. Barcelona: SIMS.
- Jazarin, J. L. (1974). *Le Judo, école de vie*. París: Le Papiillon.
- (1996). *El espíritu del judo*. Madrid: Eyra.
- Marqués, F. (2001). Marco teórico de la promoción y la educación para la salud. A AA.VV., *Promoción y educación para la salud*. (p. 19-41). Lleida: Milenio.
- Mendoza, R. (2000). Diferencias de genero en los estilos de vida de los adolescentes españoles: implicaciones para la promoción de la salud y para el fomento de la actividad físico-deportiva. A AA.VV., *Educación Física y Salud* (p. 765-789). Xerez: Actes del Segundo Congreso Internacional de Educación Física.
- Piernavieja, M. (1970). Introducción a Mercurial, De Arte Gimnástica. A Citius Altius Fortius tomo XI/XII, V-XLII. Madrid: Instituto Nacional de Educación Física y Deportes.
- Ratti, O. i Westbrook, A. (1994). *Los secretos del Samurai. Las artes marciales en el Japón Feudal*. Madrid: Alianza Deporte.
- Remans, A. (1992). Informe sobre las campañas de Deporte para Todos en Europa y en el Mundo. A AA.VV., *Congreso Mundial de Deporte para Todos*. Màlaga.
- Sánchez Bañuelos, F. (1996). *La actividad física orientada hacia la salud*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- Tomas, Ll. (1956). La evolución de los programas de ejercicio físico en el ámbito de la salud. A J. R. Serra, *Prescripción de ejercicio físico para la salud* (p. 9-22). Barcelona: Paidotribo.
- Torres Casadó, G. (1997). La caída en el randori de pie: factores de riesgo. A AA.VV., *El judo y las ciencias de la educación física y el deporte* (p. 157-166). Vitoria-Gasteiz: Instituto Vasco de Educación Física.
- Van Lierde, A. (1988). Filosofía y futuro del Deporte para Todos. A AA.VV., *II Seminario andaluz sobre Deporte Municipal*. Cadis: Junta de Andalucía.
- Villamon, M. i Molina, J. P. (1996). *Zen y judo*, comunicació presentada al XXXII Congreso de Filósofos Jóvenes Oriente y Occidente. València.
- Villamon, M.; Carratalá, V. i Pablos, C. (1995). Judo tradicional, judo rendimiento y judo para todos: tres orientaciones. A VV.AA., *Àmbits específics dels esports i l'educació física* (p. 283-292). Lleida: INEFC.
- Villamon, M. i Brousse, M. (1999). Evolución del judo. A M. Villamon, *Introducción al judo* (p. 103-139). Barcelona: Hispano Europea.
- (2002). El judo como contenido de la educación física escolar. A J. Ll. Castarlenas i J. P. Molina (coords.), *El judo en la educación física escolar* (p. 11-28). Barcelona: Hispano Europea.

L'escola, l'institut, la raó i la passió

Un món escolar objectivat pel nen, la nena i l'adolescent d'avui, al voltant de la classe d'Educació Física. Un procés de formació

■ **LUIS GUILLERMO JARAMILLO ECHEVERRY**

Llicenciat en Educació Física i Esbarjo.
Professor de Planta. Departament d'Educació Física, Esbarjo i Esport.
Facultat de Ciències Naturals, Exactes i de l'Educació.
Universitat del Cauca. Popayán (Colòmbia)

■ **Paraules clau**

Formació, Educació física, Joc, Raó, Passió

Resum

L'escola forma part de la socialització del nen, la nena i l'adolescent d'avui com a subjectes de drets¹ i no solament com a éssers de responsabilitats i deures; aquesta (l'escola), no només és un factor important en l'aprenentatge de coneixements que l'habiliten per espavilar-se millor en l'era (ona) del coneixement i la informació, sinó que també forma part del seu aprenentatge social i cultural.

Enmig de l'ambient escolar, el subjecte de l'educació crea i recrea cultura en donar sentit i significat a les seves vivències i objectivacions escolars, alhora que forma un teixit de relacions substancials amb tota la comunitat educativa (estudiants, pares de família, professors i directius entre d'altres); per tant, l'escola és més que la relació professor-estudiant, és món de la vida en què es dona sentit a tot el que s'hi viu.

dona, que construeixen història des de les seves vivències i objectivacions (com una empremta) que structuren la seva forma d'actuar respecte a ells mateixos i als altres. L'ésser històric implica que l'individu dona un sentit i un significat a les persones i a les coses, mogut especialment per l'afecte que aquest senti envers aquelles; els seus gustos i els seus disgustos són constantment expressats a partir de la interacció.

Enmig d'aquesta significança que se li atorga al mi, a l'altre i a allò altre, es diu i es predica el que per regla general no s'aplica; se sap què és el bé, però ens sentim atrets pel mal i, és clar, moltes vegades hi caiem; estem enamorats, i no sabem ni quan ni com va arribar aquest amor; de fet, no sabem ni quan el vaig deixar d'estimar o la vaig deixar d'estimar.

Se sap que el nostre treball cal fer-lo bé, que hem d'arribar a l'hora indicada, què és el que suposadament cal fer, i tanmateix, hem de rendir amb un informe el que hem fet; és més, ens vigilen perquè puguem fer allò que ens han encomanat.

Diem que estimem la nostra professió, i en ocasions en denigrem; sabem que l'educació és la que pot treure de l'ostracisme una nació, i en ocasions som mals educadors. Estem convençuts que el coneixement ens acosta a la saviesa, i no ho ensenyem tot als nostres estudiants. En

Abstract

School plays its part in the socialisation of boys, girls and adolescents of today as subjects of rights and not only as beings of responsibilities and duties: the school is not only an important factor in the learning of knowledge, which enables them to act better in the era of knowledge and information, but also plays a part in their social and cultural learning.

In the school atmosphere, the subject of education creates and recreates culture giving sense and sensibility to his experiences and school objects, as well as forming a web of substantial relationships with all the educative community (students, parents, teachers and directors) so, the school is more than the student-teacher relationship, it is the world of life itself which gives sense to everything that happens in it.

Key words

Formation, Physical education, Game, Reason

La formació

Una mirada des dels oposats

"... Ni se sap a què ha de donar-se preferència, si a l'educació de la intel·ligència o a la del cor. No se sap ni poc ni molt, si l'educació ha d'adreçar-se exclusivament a les coses d'utilitat real, o si se n'ha de fer una escola de virtut, o si ha de contenir també les coses del pur entreteniment" (Aristòtil, La política, Citat per Cajio, 1996, p. 70).

El dia i la nit, el blanc i el negre, el dur i el tou, l'alegria i la tristor; l'amor i el desamor, la salut i la malaltia, el fred i la calor, l'ànim i la desgana; el fonamentalisme i el relativisme, el teòric i el pràctic, la concentració i la distracció, la raó i la passió. Termes que es troben de vegades oposats, de vegades enfrontats, d'altres vegades canviats, sovint són on no hi han de ser; però sempre estan moguts per l'home i la

¹ Tenti Fanfani considera que abans es tenia una noció de nen, adolescent i jove com d'algú que posseïa més deures i responsabilitats que no pas drets i capacitats; tanmateix, encara que aquestes relacions amb el món adult continuen sent asimètriques, a hores d'ara es comencen a considerar aquests actors socials com a subjectes de drets.

poques paraules, vivim en un món de contradiccions que ens confon cada vegada més.

L'oposat es torna de vegades del mateix costat; això depèn, és clar, si el discurs o l'acció són de la nostra conveniència o no. En conseqüència, els nostres actes, sovint, contradiuen la nostra manera de pensar i actuar, i contràriament, el nostre actuar, no és conseqüent amb el nostre pensar.

Entre els oposats, es troben els punts intermedis; entre el blanc i el negre existeixen matisos grisos que alhora poden ser clars o foscos, imperceptibles o rotunds; allò que és fosc també s'esvaeix. De dia o de nit, la lluna i el sol s'enamoren i formen un idil·li anomenat eclipsi; entre el que és fred i el que és calent es troba allò que és tebi. Encara sort que els oposats es flexibilitzen, en cas contrari, els dogmàtics i els absolutistes estarien regnant tirànicament en un món fonamentalista o relativista, però uniforme.

En l'àmbit educatiu, particularment, els discursos oposats i tènues s'albiren amb més intensitat, en percebre's un brou o cultiu de relacions que impregna tota la comunitat educativa. Els continguts curriculars propis de l'escola i l'institut, no són el centre del procés educatiu, sinó que són un mitjà perquè el subjecte trobi els prismes colorits de la vida i no simplement l'oposat de cada color. A l'escola i l'institut, l'estudiant FORMA també la seva vida ètica, política i lúdica entre d'altres; són esferes que formen part del desenvolupament humà. Però: què és formar? què és formació? Què significa formar per a la vida i no solament per al coneixement d'habilitats tècniques?

Doncs bé, com a resposta a la raó il·lustrada i positiva del segle XVII i XVIII (caracteritzada pel que fa a formació per l'expertesa, el desenvolupament de talents i el fet de tenir una certa edat per poder resoldre problemes del món adult), sorgeixen les ciències de l'esperit (amb autors com Herder, Dilthey i Schleiermacher, i més endavant Heidegger i Gadamer), amb un nou concepte d'humanitat i for-

mació. Formar-se només en la raó pràctica, herència kantiana i recolzada després per Herder, volia dir "les obligacions que té el subjecte amb ell mateix de no deixar rovellar els talents propis" (Gadamer 1993, p. 38).

Aquest concepte kantià de formació, s'allunyava de la vida i de la vivència, que segons Gadamer, són les que tenen en compte l'experiència del subjecte formada a partir de la interacció. En aquest sentit, Humboldt, citat pel mateix autor, dona un sentit al mot formació que diferencia la cultura (que forma per a la tècnica i el talent) de la formació de l'ésser. "Quan en la nostra llengua diem formació, ens referim a una cosa més elevada i més interior, a la forma de percebre que procedeix del coneixement i del sentiment de tota la vida espiritual i ètica, i es vessa harmoniosament sobre la sensibilitat i el caràcter". (Ibidem).

Gadamer considera (prenent com a base allò que exposa Humboldt) que formació no vol dir desenvolupament de talents o capacitats, sinó la formació de l'home que es troba en relació amb la seva vida interior. Formació que no només té presents les capacitats derivades de la raó, sinó també les determinacions del cor, del sentiment, d'una vida valorada a partir d'una ètica no imposada, sinó formada en una reflexió amb un mateix, amb l'altre, i amb el món. És una formació contínua tot al llarg del temps, on no solament la raó, sinó també la sensibilitat i el sentiment, són cada vegada més lents.

En el sector educatiu, (lloc on suposadament es troba més compromesa la formació) creixen i decreixen relacions; les expectatives de l'ésser i el desig de ser augmenten o al contrari minven; el sentit de la vida i d'allò que és humà es teixeixen no per les assignatures rebudes, sinó per l'actitud que s'assumeixi davant d'aquelles. Si no és així, la vida a l'escola es pansiria, perquè només seria font de dades i informació, alhora que estaria farcida de valoracions instrumentals regides per la verticalitat del fet que un coneixe-

ment dependria d'algué suposadament competent. L'escola no només és font de coneixement i de tècniques racionals, sinó també de relacions socials que no necessàriament tenen res a veure amb la raó, sinó també amb la no raó.² En aquest sentit, es necessita "una institució escolar que formi persones i ciutadans i no 'experts'; és a dir, que desenvolupi competències i coneixements transdisciplinaris i no disciplines i esquemes abstractes i coneixements que només tenen valor per a la pròpia institució" (Tenti Fanfani, 2000, p. 72).

Com a ingredients que assaonen o li donen gust al món escolar (escola-institut); hi ha el joc i l'esport com a factors importants d'aprenentatges tècnics, però sobretot socials. L'educació física, com a pràctica pedagògica, es troba més relacionada amb aquests factors, alhora que ocupa un lloc privilegiat en la vida del nen, la nena i l'adolescent, des de la consolidació del seu projecte de vida. Aquesta assignatura, sovint és comparada amb les altres, o bé per reconèixer-la com una àrea que ajuda a la formació del subjecte (encara que no sigui conseqüent amb els actes), o bé per restar-li importància davant de l'expertesa i el coneixement acumulats de les altres assignatures que formen part del pensum.

Kant considerava que "la teoria sense la pràctica és cega"; però "la pràctica sense la teoria és buida". L'una necessita l'altra, són mútuament dependents entre elles; l'una no es complementa sense l'altra. Ernst Von Glasersfeld, per la seva banda, també considera que la pràctica centrada en el fet d'obrar, ha d'anar barrejada amb el fet de pensar, per tal de poder trobar un equilibri en la comprensió d'un saber específic.

"Humberto R. Maturana diu: 'Saber consisteix a poder obrar adequadament'. Jo li afegeixo la frase complementària: 'Saber vol dir poder comprendre', perquè de vegades pensar és més important per a nosaltres que obrar. En tots dos sectors ens esforcem activament a construir, amb elements, una successió que ens permet

² La no raó és una categoria filosòfica que proposa Darío Botero Uribe (2000, p. 30) per comprendre un vast àmbit d'instàncies culturals i de pensament, que no caben a la raó sense ser irracionals. Així es té l'inconscient, la natura, el mite, l'art, la libido, la voluntat de poder, etc.

de recuperar l'equilibri o de mantenir-lo. En el primer cas, la successió consisteix en elements sensoriomotors, en el segon en conceptes (i atès que per regla general els conceptes es troben arrelats en algun lloc d'allò que és sensoriomotor, gairebé sempre experimentem els dos sectors barrejats)" (Ernst Von Glasersfeldm, 1995, p. 128).

Tanmateix, en educació física, de vegades, és comú tenir en compte la pràctica sense la reflexió; sovint (per a un públic en general), aquesta assignatura és catalogada com una àrea de mera acció sense sentit i poc pensada; un moviment constant sense un per què definit, mancat de formació.

Lamentablement, alguns professors encarregats de formar el ciutadà d'avui des de l'educació física, es contradiuen en esbombar els grans beneficis d'aquesta, i no obrar en conseqüència, amb fets reals i concrets, d'acord amb allò que se'n predica; essent així, cada vegada es fa més notòria la falta d'interès de l'estudiant (especialment a l'institut) per aquesta àrea, perquè s'observa una dicotomia entre els seus imaginaris i els continguts propis de l'assignatura.

Tot seguit, i de forma una mica provocativa, vull exposar una breu reflexió al voltant de l'educació física impartida per alguns docents a l'escola i l'institut, alhora que exposo la passió i la raó que es mou al voltant d'aquests escenaris des de la seva part formativa.

L'escola

El senyor joc: motivació constant del nen i la nena; carència de significat per part del professor.

"... Hi ha un element que troba un lloc permanent en l'educació i en el comportament general i que, com a forma de desenvolupar qualitats útils per a la vida, pertany al parament original d'energia dels homes i els animals, encara que és eliminat de forma creixent per la racionalització de la vida: el joc..." (Max Weber).

En els primers anys de l'escola (etapa de socialització secundària del nen i la nena

(vegeu Berger i Luckman, 1983), el subjecte comença a trobar-se amb l'altre, que no necessàriament és un membre familiar, estableix relacions, aconsegueix amics, defensa el seu territori, juga sense saber moltes vegades que és a classe, els seus quaderns són ideals no per fer números sinó per ratllar, esquinçar i fer avions; tant se val si s'embruta o si estiregassa la jaqueta i l'esquinça.

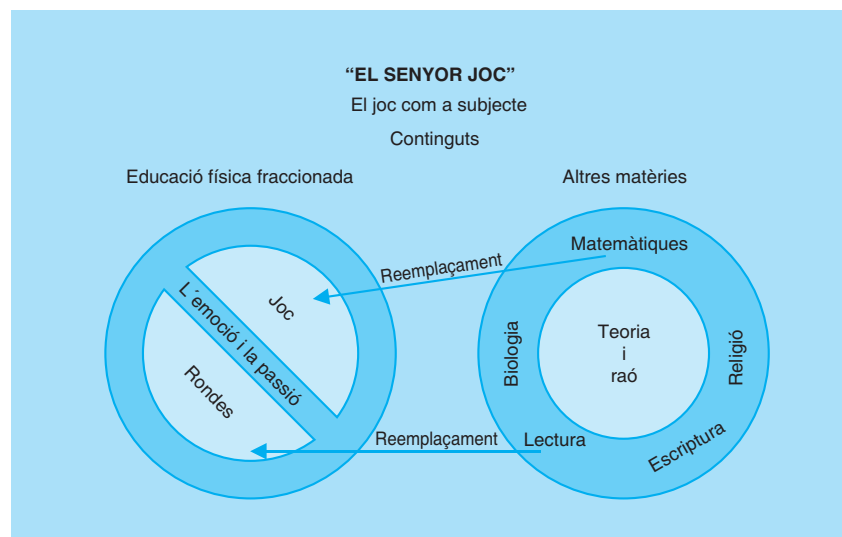
Entre l'ensenyament propi de la classe i les relacions dels nens i les nenes, es troba el joc que no té límits; les seves fronteres són imaginàries i acordades entre els mateixos nois; les regles són les seves regles i no les de l'escola, el seu món és propi i no entén gaire els raonaments del professor; tanmateix, calen les regles del mestre com a via asimètrica que respon al seu judici i la seva lògica d'adult.

En el món escolar, els nens i les nenes prefereixen les assignatures que més s'assemblen als jocs; les parets de l'aula es dilueixen, es fan invisibles, i els límits s'amplien per poder córrer. Aquesta assignatura s'anomena Educació Física; en aquesta, el professor és admirat perquè es troba al pati d'esbarjo, envoltat de pilotes, cordes, bastons i tots els altres materials que poden ser les mans i els peus del joc. Tant per a nens, com per a nenes, el joc és "allò" que els impulsa a ingressar en espais d'imaginació i somieig com a part de la seva subjectivitat.

Gadamer es pregunta, respecte al joc, si és possible distingir-lo dels subjectes que hi juguen (jugadors), perquè forma part, com a tal, de tot un seguit de comportaments de la subjectivitat. "Es pot dir, per exemple, que per al jugador, el joc no és una cosa seriosa, i que aquesta és precisament la raó per la qual juga. Tanmateix, és molt més important el fet que en jugar es dona una mena de serietat pròpia, una serietat fins i tot sagrada" (Gadamer, 1993, p. 144).

Joc sagrat per a nens i nenes que viuen enmig de fets oposats; d'una banda, la quietud d'estar asseguts com a mínim dues hores en una classe; de l'altra, el moviment desbordant que produeix el joc; moltes vegades, el control del joc s'escapa de les mans dels professors. Joc (que d'ara endavant anomenaré el senyor joc, o hi faré referència com a joc, des de la perspectiva ontològica del subjecte), és el protagonista, l'actor principal i el més defensat per aquests petits actors socials subjectes de dret.

"Igual que en l'art, una obra no és cap objecte davant del qual es trobi un subjecte que ho és per a ell mateix; per contra, l'obra d'art té el seu veritable sentit en el fet que esdevé una experiència que modifica el qui l'experimenta; el que queda és l'obra, no la subjectivitat de l'experimentador ... Igual passa amb el joc, que posseeix una essència pròpia, independent de la consciència dels que hi juguen. Per

tant, el veritable subjecte del joc no és la subjectivitat de qui realitza l'acte de jugar; el subjecte és més aviat el joc mateix" (Gadamer, 1993, p. 147).

En atorgar al joc la preponderància de subjecte sobre els que hi juguen, s'hi poden reconèixer els seus grans valors com a mitjà de formació, i alhora com a finalitat d'esbarjo i gaudi, per part dels qui accedeixen al bell acte de jugar. Des de la seva part formativa, el senyor joc ha d'anar acompanyat d'un altre o d'altres que es troben a prop d'aquest bell espectacle (el joc i els jugadors) per tal d'afegir-hi el seu toc formador, el qual no es dona sense interrupcions sinó abraçats per ell (el joc).

Nens i nenes saben qui és el senyor joc, el coneixen millor que els adults, en parlen quan diuen: imaginem-nos que... juguem a...; però a l'escola poden jugar en unes certes ocasions i en uns certs espais; tanmateix, el senyor joc sempre és amb ells, especialment a classe d'educació física, en esbarjo o descans i al pati escolar; pels passadissos, s'esquitlla a les aules; en fi, és l'etern problema dels professors, que no saben què fer-ne, perquè per regla general no és benvingut a la classe.

Amb el senyor joc, els nens i les nenes coneixen les meravelles de moure's sense lligams ni recriminacions; desgraciadament, el que més els agrada (estar amb el senyor joc), és violentat amb el llapis i el paper. Han d'escriure més, perquè es van endarrerits o fluixos en espanyol, matemàtiques o qualsevol altra matèria que no han pogut acabar; per tant, no poden sortir a jugar. No serà que ja s'han endarrerit força en educació física, en esbarjo, és a dir, a classe amb el senyor joc? Qui reemplaça aquestes classes perdudes, qui es va inventar aquesta norma de reemplaçar el joc? On és el professor d'educació física perquè defensí els seus drets? La resposta és que la lògica racional li diu al professor que és més important la raó basada en la teoria de la matemàtica i l'espanyol (sense deixar de ser importants) que la

lògica de la passió, del desig, del cor que batega més de pressa quan s'acosta l'esbarjo i la classe de "física", com l'anomenen tant nens com nenes.

"'Profe', no volem escriure més. Deixi'ns dibuix. Jo no vull escriure més.

'Profe', demà més avaluacions.

Estic cansada de tanta avaluació.

Vostè ens va dir que avui faríem Educació Física i se'n va oblidar...

'Profe', per què tots els dies ens ensenya solament matemàtiques i espanyol?..."

(Fragment de relat. Text *La pell de l'Ànima*, Cajio (1996, p. 25).

Paradoxalment, la classe d'educació física arriba (un cop o dos per setmana), però, de vegades, no amb les ganes d'ésser orientada pel professor, sinó per lliurar els materials perquè nens i nenes juguin (quin privilegi té el senyor joc); el docent orienta algunes rondes i lliura els materials perquè iniciïn els partits,³ la majoria d'aquests nens juguen; però, què passa amb els que no volen jugar? O si juguen, què passa amb els que es peguen, amb els que fan trampa, amb els que envaeixen el territori dels altres, tots plegats abraçats pel senyor joc? On és el professor? Per regla general, absent o en altres activitats. La meua reflexió respecte d'aquest tema és que, de vegades, el senyor joc és utilitzat pel professor d'educació física com una excusa per no orientar la seva classe.

Quan els nens i les nenes estan jugant, el professor d'educació física no hi és, o si hi és, simplement vigila, però no forma; de vegades, està parlant amb altres docents o ha canviat d'activitat. Potser el necessiten per a assumptes de l'escola; quina llàstima, s'ha tornat a perdre, un cop més, com tantes altres vegades, l'oportunitat de formar en convivència, de formar per saber guanyar i saber perdre, de posar en pràctica el respecte i la tolerància; valors que es fan realitat en la intersubjectivitat dels nens i les nenes enmig de joc; lògicament, això es fa realitat, sempre i quan el professor hi pacti (amb el joc); és a dir, se'l prengui seriosament; en cas contrari,

tant nens com nenes, preferiran estar a classe amb el joc que no pas amb el professor d'educació física, que se'n desentén.

El professor, en no prendre's el joc seriosament, es limita a deixar que aquestes petites persones es trobin privadament amb ell, que aquest compleixi el seu paper formador en l'especificitat de l'acte esmentat (del moment), i no dona la formació interior de l'esperit acompanyada amb la passió de jugar. Essent així, el senyor joc, sense el professor, actua més per descàrrega emocional en els petits que no pas per formació, ja que no treballa mancomunadament amb ell. Aquest (el professor), lamentablement, deixa de vegades que el joc faci la classe per ell.

Per tant, el joc ha estat, i continua sent a molts llocs, l'excusa perfecta del professor d'educació física per no orientar la classe; la funció del professor, pel que fa a aquest tema, consisteix a donar la mateixa ordre cada setmana: "aneu a jugar". És una classe que forma molt poc, és solament vigilància o absència, amenaça constant sobre els nens i nenes de fer-los entrar a l'aula si es barallen o discuteixen entre ells, o de portar-los davant el rector de l'escola si no obeeixen.

En síntesi, el senyor joc continuarà regnant en les actituds i imaginaris de nens i nenes com a font de somnis i emocions; en l'adult, el joc serà l'ajudant, la mainadera i l'excusa ideal per no orientar la classe. Lamentablement, per a alguns professors el joc no és subjecte, per tant, no pot ser pres seriosament i ajudar, doncs, en la formació de l'infant escolar.

Tornant a les coses oposades de la vida, com li és de difícil a l'home, i específicament al docent d'avui, articular la passió del joc amb la raó formativa que l'experiència esmentada pot originar. Venturosament i de forma una mica excepcional, Weber considera el joc com allò que pot transcendir el que l'home, a través de la història, ha separat o considerat com a oposat. "El joc és una forma d'educació" que en la seva instintivitat espontània i

³ Quan em refereixo a la paraula partits, ho faig en el sentit que els nois (especialment els homes) formen equips per jugar al futbol en una pista petita; això ho fa un grup dels nens, els altres, simplement, observen o realitzen altres jocs.

animal, transcendeix qualsevol separació entre allò que és 'espiritual' i allò que és 'material', entre el 'cos' i l'ànima', no hi fa res com estigui de convencionalment sublimada". Weber (1978) traduït per Mosquera (2000, p. 92).

L'institut

Una educació física objectivada per l'adolescent com a tova i gelatinosa, que de vegades no motiva ni forma

Els drets dels nens i les nenes relacionats amb el senyor joc han estat silenciats. Com hem referit abans, la responsabilitat que té l'educació física com a formadora de valors en convivència, es redueix a la relació dels infants amb el joc sense una orientació específica; però, què passa amb aquest nen o nena quan esdevé adolescent? Quan l'heteronomia pròpia de l'obediència cega i absoluta comença a tornar-se autonomia, en posseir més poder de decisió i dir amb menys por el que succeeix a l'interior de l'escola, ara institut? Els i les adolescents, a diferència dels nens i les nenes a l'escola, utilitzen un principi de reciprocitat pel que fa a les relacions socials que s'estableixen a l'institut.

"Mentre que, a l'escola, considera l'autoritat i el mestre com una cosa natural i indiscutible, l'adolescent percep que les institucions (l'institut, però també la família) constitueixen mons complexos on hi ha una diversitat d'actors amb interessos i capacitats diferents". L'omnipotència del mestre tendeix a ésser substituïda per la visió, més complexa i política, de les relacions i el joc... L'adolescent tendeix a pensar que el respecte, per exemple, ha de ser una actitud recíproca i no solament una obligació d'ell cap als professors" (Tenti Fanfani, 2000, p. 66).

Des d'aquesta concepció col·legial per part de l'adolescent, es pot inferir que el professor perd una part de la seva autoritat i alhora de la imatge i el prestigi de què pot gaudir a l'escola; els comentaris i les imitacions que freguen la ridiculització, a

costa del mestre, són més freqüents; els desencerts dels seus ensenyaments es comenten als passadissos, a la cafeteria i fins i tot a l'aula mateix.

La classe d'educació física, és clar, no s'escapa de les crítiques sense pietat dels i de les adolescents, abans nens i nenes; el professor de l'escola passa d'ésser admirat (perquè la major part del temps es troba al pati escolar i està més a prop del senyor joc, més que no pas treballant-hi), a ésser desacreditat a l'institut per la seva escassa orientació a la classe; la seva autoritat ha decaït i fins i tot ha anat a parar a l'últim lloc respecte a la percepció general que es té dels docents.

El professor d'educació física no sap tant com el de química, càlcul o física matemàtica; aquest docent, o bé lliura els materials perquè els estudiants facin esport (sense un motiu específic), o bé orienta la classe de forma impositiva, amb un gran desgast energètic de tipus tècnic i instrumental (moviments operatius), però no un desgast energètic afectiu (moviments transitius).⁴

Des d'aquesta perspectiva, les classes d'educació física es tornen avorrides i rutinàries, se'n repeteixen massa els continguts, no s'hi ensenya res de nou, s'acaba la classe abans d'hora amb la justificació d'arribar més aviat a l'altra assignatura o, senzillament, perquè ha començat a ploure.

Aquest tipus de professor es caracteritza per estar mancat de disciplina, la seva principal activitat és l'esport lliure, (en primària s'anomena joc). La mena d'esport més practicat és exclusivament el que s'acomoda a l'escenari (poques vegades veuen la possibilitat de realitzar classe fora de la institució), però, com hem referit abans, és "lliure", és a dir, que cadascú juga o fa esport com vol. Els altres esports que són moda, anomenats d'"aventura" o a la "natura", es practiquen extraescolarment, al carrer, als camps de barris i als clubs, entre d'altres. La norma de fer classe d'educació física ha desaparegut, no existeix l'obligació

d'estudiar i memoritzar, i això és diferent de les altres àrees on sí que s'ha de respondre de les tasques. Es passa d'una subjecció ètica basada en el fet de donar explicacions d'allò que hom ha estudiat, al lliure arbitri de deixar fer sense sentit; és a dir, d'un fonamentalisme basat en la raó de les altres assignatures, a un relativisme que empeny a l'abúlia i a la desídia en percebre una classe poc orientada.

Novament, entren en escena les coses oposades; allò que és fred i allò que és calent, allò que és tou i allò que és dur tornen a emergir. De la cosa tova que és l'educació física a la duresa de les altres matèries. De la rigidesa, del compliment, de la norma, de l'examen, del silenci i de la mirada penetrant del professor exigint una resposta de coneixement (d'altres assignatures), a una educació física del no control o descontrol.

A classe d'educació física no es troba la quadrícula de l'aula, ni les cadires ordenades, les parets han desaparegut, els estudiants s'han dissipat, el professor no mira de forma penetrant; és més, de vegades ni tan sols mira, perquè els ha manat fer "esport lliure". Si això és freqüent, i aparentment normal en una classe tova o gelatinosa (educació física), també és normal que l'estudiant utilitzi la mateixa classe per realitzar tasques o exercicis d'altres matèries o assignatures.

El professor de les matèries "dures" (d'altres assignatures) parla i exigeix atenció, silenci, copia molt a la pissarra, perquè els estudiants escriguin i no es distreguin. En educació física, el professor parla i tot hom "passa d'ell", com diuen els estudiants, millor dit, no li presten atenció. De què deu parlar? Què és això no atractiu què diu perquè ningú no li presti atenció? No serà més aviat que els estudiants estan acostumats, a classe d'educació física, a no ser mirats amb el gest formador del reconeixement i la sorpresa (història que ve des que eren nens), és a dir, estan acostumats que hom no els prengui seriosament.

⁴ Le Boulch (1997), quan parla de moviments *operatius* fa referència a aquells que són exteriors a la persona i de significació i finalitat adaptativa. Aquests moviments tècnics van adreçats al control del medi, dels objectes i materials i a la confrontació amb altres persones. Els moviments *transitius* van adreçats a la persona intrínsecament i no a l'exterior, són de caràcter subjectiu, com ara els gestos i les mímiques de naturalesa expressiva, que manifesten la traducció d'allò que hom ha viscut en forma afectiva i emocional.

Han estat almenys vuit anys d'educació física on els han negat i alhora els han deixat jugar al que ells han volgut, sense un perquè definit (que tot i que pot ser important, no han tingut en el joc el seu gran poder formador); per tant, no és normal escoltar la imatge d'algu que exerceix el paper de professor d'educació física (encara que la persona hagi canviat) com algu que els escolta i els ajuda en el seu procés de formació.

L'estatus i la imatge que es té d'aquests professors és d'algu que posa les coses fàcils, flux, a qui no val la pena de prestar-hi atenció; la mateixa imatge (a través del temps) reflecteix l'adolescent en veure el poc poder de convenciment i de credibilitat que aquest tipus de docents posseeix; i en aquest cercle viciós, es mou una classe tova i faltada de consistència, d'una pràctica que pot ser relativa (de vegades sí, de vegades no), però la praxi és gairebé nul·la. Hom és conscient del que s'ha de pensar i fer; tanmateix, el desig de fer-ho realitat no es presenta; "i així quedaran enrere els dies de la infantesa, deixant el record ambigu d'una felicitat que es va escapar sense saber com i la nostàlgia d'infinitat d'expectatives latents que no van aconseguir de desxifrar-se, perquè no va haver-hi temps ni lloc per donar curs a la imaginació" (Cajio, 1996, p. 32).

La Raó i la passió

Una educació física actual que s'escapa de la raó i la passió del nen, la nena, i l'adolescent d'avui

Si la imatge de l'educació física s'ha perdut com una de les àrees que més aporta a la construcció de fer-se humà, els resultats no poden ser més que mera falta de motivació pel que fa al desig que genera jugar i fer esport, i la passió cognitiva d'aprendre alguna cosa nova.

Oposat al mal, també es troba el bé, tot pol positiu té el seu negatiu; si la percepció que es té de l'educació física per part de la majoria dels estudiants, és de facilitat, de desídia i d'indiferència; és a dir, allò que és negatiu, està també la capacitat de promoure l'acord i el reconeixement de l'altre (l'aspecte positiu).

El gran avantatge de l'educació física és la seva dinàmica, el seu moviment mental,

espiritual, moral, el que no es veu; la promoció del currículum ocult, perquè no és només el moviment físic el que es posa en joc, sinó també la seva part invisible, allò de què per regla general no es parla. El valor implícit pot estar més en la classe d'urbanitat, de democràcia i cívica, més en educació física; aquests discursos no són imaginaris, són reals, són part del fet d'obrar, vet aquí el seu caràcter formador.

Les altres assignatures, sense deixar de ser importants, brinden una competència en el coneixement específic, però poques vegades es respira l'ètica (allò que és moral) del nen, la nena, i l'adolescent; són classes massa planes per donar espai a l'emoció i la passió, perquè la cara expressi un somriure, àdhuc per reclamar a l'altre alguna cosa injusta. La classe d'educació física és propícia per a tots aquests actes i molts més; lamentablement, en moltes ocasions, això no s'esdevé, perquè l'educació física es troba oblidada pel que fa a la formació interior de la persona; és massa pràctica com per prendre-la seriosament; és part de la indiferència en la majoria dels imaginaris de l'adult, en considerar-la com una assignatura activista i mancada de formació. En aquest sentit, està emergint, de mica en mica, una educació física que no es desitja, que no motiva, que no invita al gaudi i a l'esperit lúdic, que no és important per aprendre coses noves, que no sorprèn.

Malgrat tot el que acabem de dir, l'educació física encara continua viva en la ment i l'imaginari de l'estudiant d'avui; es mou perquè l'empeny al somni, a la multiplicitat de moviments, a la vida que vibra, i no pas al silenci i l'oblit de la mort; és una forma d'escapar-se de l'aula, de desempallegar-se de les altres matèries; invita el subjecte educable a dialogar amb l'altre amb més llibertat (sense vigilància), a gaudir del paisatge sense murs pel mig; el que passa després, queda en les mans del professor, o bé per fer-ne alguna cosa significativa o bé mera activitat d'exercici fatigant (culte a la suor), o simplement, com una forma de fer esport lliure, traduït, desgraciadament, com una forma de fer el que es vulgui.

La passió i la raó continuen en joc, però totes dues no són pensades com a part unitària de l'ésser, no es té en compte la

raó emocional. La raó i la passió es dilueixen només en l'acció. S'està mancat del professor com a formador, i de l'estudiant que, en culminar els seus estudis de primària i secundària, ESTIMI (amor) aquesta assignatura en reconèixer-la com a font vital en el seu projecte de vida.

Si a l'escola i l'institut aquesta situació persisteix, amb el temps seran més els apàtics que els apassionats, seran més els indiferents que els amants de pensar alguna cosa diferent de la nostra bella professió (educació física). Mentrestant, alguns professors es continuen trobant lluny de la reflexió (encara que estiguin presents), i es perdran la gran oportunitat d'articular "suposadament" allò que és oposat, "la raó i la passió"; així "s'arribarà a la maduresa amb ànimes semblants a aquests cossos entrenats col·lectivament per una cultura complexa i abastadora, que ensenya a manejar un llenguatge corporal del qual moltes vegades, ni tan sols tenim consciència". Cajio (*op.cit.*, p. 32).

Bibliografia

- Berger i Luckmann. (1983). *La construcción social de la realidad*. Buenos Aires: Edicions Amorrort.
- Botero, Uribe D. (2000). *Manifiesto del pensamiento Latinoamericano*. Bogotá: Editorial del Magisterio, Mesa Redonda (p. 152).
- Cajiao, F. (1996). *La piel del alma. Cuerpo, Educación y Cultura*. Santafé de Bogotá: Taula Rodona (p. 363).
- Gadamer, H. G. (1993). *Conceptos básicos del Humanismo-El juego como hilo conductor de la explicación ontológica. A Verdad y Método I*. Tercera Edició. Salamanca: Editorial Sígueme.
- Glaserfeld V.E. (1995). *Despedida de la Objetividad. A El Ojo del Observador. Contribuciones al Constructivismo por Paul Watzlawick y Peter krieg* (comps.) (p. 261). Barcelona: Gedisa.
- Le Boulch, J. (1997). *El movimiento en el desarrollo de la persona*. Barcelona: Editorial Paidotribo.
- Tenti, E. (2000). *Culturas Juveniles y Cultura Escolar. Revista Colombiana de Educación* (40-41), 61-74. Universidad Pedagógica Nacional. Bogotá. Plaza y Janés Editores.
- Weber, Max (2000). *Educación Tradicional. Ethos y estilo de vida. A Economy and society* (1978). Traduit per Carlos Mosquera, professor Universidad Pedagógica Nacional. *Revista Colombiana de Educación* (40-41), 92-96. Universidad Pedagógica Nacional. Bogotá: Plaza y Janés Editores.

Gestió del risc a les empreses de turisme actiu

■ PEDRO JESÚS JIMÉNEZ MARTÍN

Doctor en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport.
Professor d'Esport i Turisme.
Institut Nacional d'Educació Física. Universitat Politècnica de Madrid

■ VICENTE GÓMEZ ENCINAS

Llicenciat en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport.
Professor d'Activitats a la Natura.
Institut Nacional d'Educació Física. Universitat Politècnica de Madrid

■ Paraules clau

Turisme Actiu, Risc, Seguretat, Normativa

Resum

Aquest article presenta una proposta dels apartats i aspectes que podria contenir un *protocol de seguretat* per part de les empreses de turisme actiu. Per desenvolupar-lo ens hem basat en la normativa actual vigent, representada pels Reials Decrets pertanyents a tres Comunitats Autònomes: Aragó, Andalusia i Astúries, i complementant la informació amb aspectes desenvolupats als decrets de Catalunya i Galícia.

Dintre de la normativa actual en relació al turisme actiu, tres Comunitats Autònomes: Aragó, Andalusia i Astúries, ja estan exigint l'obligació de presentar, per part de les empreses, un *protocol d'actuació en cas d'accident*; i en el cas d'Aragó i Astúries, l'obligació de presentar-lo, a l'inici de cada temporada, als serveis oficials de Protecció Civil de l'Administració de la Comunitat Autònoma corresponent.

■ Abstract

This paper introduces a proposal for the sections and aspects a "security protocol" for active tourism companies could contained. For its development, we have based on the current regulations through three regional community real decrees: Aragon, Andalusia and Asturias, and complementing the information with aspects developed in Catalonia and Galicia decrees.

■ Key words

Active Tourism, Risk, Security, Regulation

El nostre objectiu és realitzar una proposta dels punts generals que podria contenir aquest protocol per tal d'orientar les empreses en la seva elaboració.

L'aventura com a acte mimètic

El risc, com a possibilitat d'accident i les seves tràgiques conseqüències, constitueix un dels referents essencials a tenir en compte en el desenvolupament global del marc de treball a les empreses de turisme actiu.

És encertada la relació del terme aventura amb les empreses de turisme actiu? Segons el Diccionari Reial de la Llengua Espanyola, la paraula aventura significa: "*Esdeveniment, succés o situació estrany*"; "*Empresa de resultat incert o que presenta riscos*". Segons aquesta definició, el concepte d'aventura reproduït amb fidelitat no tindria cabuda en aquest marc turístic.

Per motius de seguretat i responsabilitat, i en base a l'evidència que cap persona amb sana capacitat mental voldria realitzar activitats que posessin en perill la seva integritat, el concepte d'aventura dintre de l'activitat físicoesportiva en el medi natural ha d'entendre's com un acte mimètic, és a dir, com una dimensió simbòlica o imaginària on tot està controlat, previst i tecnificat. (Feixa, 1995).

Reflexions al voltant del concepte de risc

Sortir al medi natural és exposar-se a multitud de perills si no s'hi va amb la preparació adequada. Encara que podem trobar moltes definicions del terme risc podem resumir que el comú denominador que hi trobem és: una situació de pràctica, la probabilitat d'accident i l'efecte lesiu resultant. (Fuster i Elizalde, 1995; Schubert, 1996).

La noció de risc es pot entendre sota dos aspectes: el *risc objectiu*, que ens condueix a l'estudi dels factors que conformen la pràctica i poden donar lloc a una situació de risc, i el *risc subjectiu* que ens ofereix un gran joc de possibilitats en la creació de sensacions de risc (Fuster i Elizalde, 1995).

Fins a quin punt podem crear situacions de risc imaginàries en els clients, sense necessitat de ficar-los en zones de perill? En una cova senzilla, de recorregut horitzontal, on el joc de llums no permet de veure'n la veritable topografia, podem generar una sensació d'aventura deixant entendre que una ombra és un avenc de gran profunditat o simplement realitzant-la amb els llums apagats...

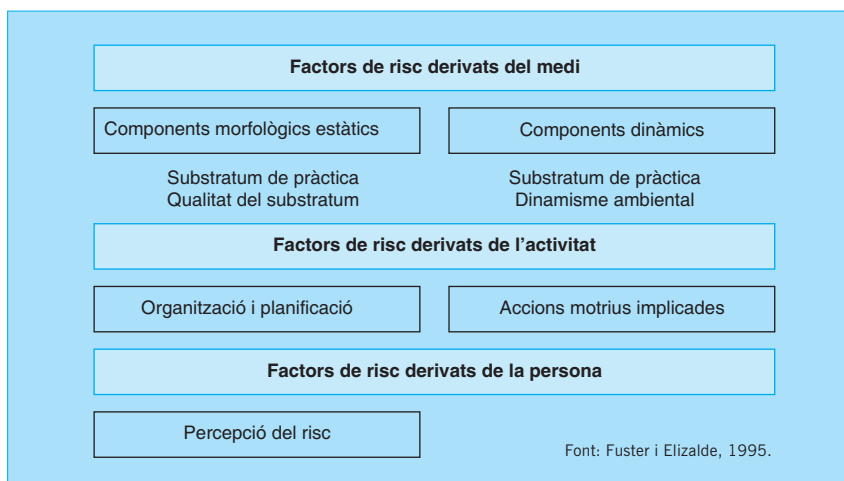
Protocol d'actuació en cas d'accidents

Com hem destacat a l'inici, tres Comunitats Autònomes* estan exigint en els seus

* Aragó: article 5, apartat j, del Decret 146/2000, de 26 de juliol. Andalusia: article 26, apartat b, del Decret 20/2002, de 29 de gener. Astúries: article 4, apartat h, del Decret, 92/2002, d'11 de juliol.

■ **QUADRE 1.**

Factors de risc implicats en la realització d'activitats físicoesportives en el medi natural.

decrets sobre la regulació de les empreses de turisme actiu, l'obligació de presentar, per part de l'empresa, un "Protocol d'actuació en cas d'accident".

Tanmateix, se'ns planteja un interrogant: quins continguts o quina estructura ha de tenir aquest protocol d'actuació? Com que no apareix especificat enlloc, volem proposar uns punts generals que podria contenir aquest protocol per tal d'orientar les empreses en la seva elaboració.

Introducció

El primer aspecte que podríem desenvolupar seria redactar una introducció on faríem referència als apartats establerts als decrets on s'especifiquen criteris pel que fa a les mesures de seguretat que han d'ésser adoptades, tant per part de l'empresa com en relació al client.

En aquest sentit, seria convenient fer una revisió dels diferents decrets i precisar que en els diferents apartats del nostre protocol inclourem tots els punts normatius de seguretat que hàgim pogut trobar-hi.

Objectius del protocol

Definició de quina és la finalitat i els objectius que volem assolir amb aquest protocol. Podem assenyalar tres aspectes generals:

- Determinar i definir quines seran les actuacions que seguirem en la nostra empresa per prevenir l'accident en les activitats que hi desenvolupem.
- Presentar els recursos i els mitjans de què disposem a l'empresa com a mesura de seguretat per exercitar els seus serveis.
- Establir les pautes d'actuació que han de realitzar els tècnics en cas d'accident per rescatar l'accidentat.

Protocol d'actuació: Mesures de prevenció

Amb *mesures de prevenció* volem fer referència a totes les accions prèvies d'anàlisi, planificació i organització que hem de tenir en compte abans de realitzar el nostre marc d'activitats. Segons la qualitat del treball que desenvolupem en aquest nivell, disminuïrem en major o menor mesura la probabilitat d'accident.

Anàlisi dels factors de risc que afecten les nostres activitats

Hem volgut posar aquest punt en primer lloc, perquè el perill d'accident l'associem amb el desenvolupament de les activitats. El nostre punt de partida és expressat per la cita següent: "Sempre hi ha alguna cosa que no s'havia de fer, o alguna cosa que

calia haver fet i no es va fer" (Pérez de Tudela, 1982, p. 11).

Aquesta reflexió resumeix potser una de les grans veritats que tots hem experimentat en la realització d'activitats en el medi natural. Davant la descurança de factors que ens han aproximat a una situació de risc pel fet d'actuar des de la memòria, el record o la confiança, és summament important disposar d'alguna classificació dels factors de risc que hem de tenir presents a l'hora de realitzar aquesta mena d'activitats.

No hem d'oblidar que realitzar aquest tipus de classificacions és molt difícil davant el gran nombre de factors a tenir en compte, i són "precisament els perills no coneguts i no classificats el més terribles" (Pérez de Tudela, 1982, p. 12).

En aquest apartat volem fer referència a l'estudi presentat per Fuster i Elizalde (1995). Aquest estudi ens presenta una classificació on podem detectar les causes de la pràctica totalitat dels accidents que s'esdevenen cada any en aquest sector i que, un cop coneguts, ens donen la responsabilitat de començar a treballar amb "consciència". Presentem un quadre resum d'aquest estudi (*quadre 1*) davant la possibilitat de trobar el seu desenvolupament complet en aquesta mateixa revista (vegeu bibliografia).

La nostra proposta seria que cada empresa fos capaç d'elaborar un dossier específic per a cada activitat, on s'analitzi com afecta cada un d'aquests factors a nivell de risc i les decisions o mesures correctives que adoptarien.

Un dossier amb cartografia específica de l'activitat, tot assenyalant-hi itineraris, vies d'escapament, zones de descans, zones habitades, ubicació d'hospitals, sistemes de comunicacions, post de la guàrdia civil, telèfons d'interès...

Factors específics a tenir en compte abans d'iniciar cada activitat

Una vegada realitzat l'estudi anterior pas-sàriem a definir una sèrie d'apartats que seguirem abans de realitzar qualsevol activitat. Aquests apartats els basarem en les referències trobades als decrets.

Treball de camp

Cada temporada, i segons el temps que es cregui convenient per a cada activitat, s'hauria de fer un estudi de camp a les zones d'operació, tot confirmant possibles canvis o modificacions de l'entorn, per tal de no refiar-se'n i no portar-se sorpreses inesperades.

Ràtio tècnics-clients

Andalusia (*article 27, punt 4*) estableix que en funció del risc es podrà establir el nombre màxim d'usuaris/usuàries per monitor o monitora. En aquest apartat podem exposar la nostra ràtio per activitat, tot diferenciant, si s'escau, iniciació, mitjà o perfeccionament, i el compromís d'anul·lar l'activitat quan el nombre de clients sobrepassi el límit que hem establert per grup o el nombre de tècnics sigui insuficient.

Revisió i anàlisi dels equips i del material

Tant al decret d'Aragó (*article 8, punt 1 i 2*), Andalusia (*article 28, punt 2; article 26 apartat c*) com al d'Astúries (*article 9, punt 1 i 2*) s'especifica que el material haurà d'estar homologat i que les empreses hauran de vetllar pel bon estat dels equips i del material amb revisions periòdiques.

Aquí es poden presentar les homologacions pertinents; la logística d'emmagatzematge del material; l'ordenació i classificació; i l'obligació per part dels tècnics de l'empresa de revisar cada equip i tot el material que utilitzarem abans i després de realitzar l'activitat.

Anàlisi de l'aptitud i actitud dels clients

Per exemple, abans de començar l'activitat preguntarem als clients pel grau d'experiència en l'activitat; possible existència de problemes mèdics i patologies que desaconsellen la pràctica d'activitats, com s'estableix al decret d'Andalusia (*article 29, punt 1, apartat d*); i n'analitzarem l'aptitud i l'actitud, per tal de triar el grau de dificultat més apropiat al seu nivell.

S'informarà de l'edat mínima per a la pràctica de les activitats, com s'estableix al

decret d'Aragó (*article 10, punt 1, apartat c*); i en cas de ser menor de 16 anys demanarem l'escrit on la persona sigui autoritzada pel pare, tutor o tutora, com estableix el decret d'Andalusia a l'article 30.

També tindrem present que, a efectes de cobrir-nos, tant a Andalusia (*article 26, apartat d*) com a Astúries (*article 13, punt 1*) es dona l'oportunitat d'impedir la pràctica a les persones per a les quals, a causa de les seves circumstàncies particulars, l'activitat pugui resultar perillosa.

Revisar l'informe meteorològic

Al Reial Decret d'Aragó (*article 9, punt 4*) s'estableix que l'empresa tindrà en compte la predicció meteorològica oficial, referida a la zona de pràctica de les activitats, amb el més alt grau de detall geogràfic i temporal possible. En cas d'alerta o activació del pla territorial de prevenció davant de fenòmens meteorològics adversos, extremaran la precaució i si cal, sota el seu criteri i responsabilitat, suspendran la pràctica d'activitats. Inclourem en aquest apartat l'obligació dels tècnics d'informar-se de la predicció del temps corresponent al dia d'activitat, tot contrastant diverses informacions meteorològiques per evitar imprevists. (Schubert, 1996).

Informació als clients

Des del punt de vista d'informació al client, tant Aragó (*article 10, punt 1*), com Andalusia (*article 29 punt 1*) i Astúries (*article 12*), estableixen que les empreses de turisme actiu hauran d'informar per escrit els seus clients, abans d'iniciar la pràctica de l'activitat de què es tracti, de:

- Destins, itinerari o trajecte a recórrer.*
- Equip i material que ha d'utilitzar-se en el cas que no el proporcionï l'empresa.*
- Condicions físiques i coneixements que es requereixen per a la pràctica de les activitats, així com dificultats que aquesta pràctica comporta, i conducta que cal seguir en cas de perill.*
- Existència d'una pòlissa de responsabilitat civil i d'una assegurança d'assistència o accident.*

A aquest nivell podem presentar el dossier o documentació que hem elaborat per cobrir aquesta normativa. A més a més, podem introduir per escrit el que s'estableix al Reial Decret d'Astúries (*article 13, punt 1*) en relació als usuaris, on s'especifica que hauran de seguir les instruccions dels tècnics, utilitzar el material indicat per aquests i l'empresari es podrà negar a donar servei si s'incompleixen aquestes obligacions.

Mesures generals de seguretat

Amb aquest apartat deixem oberta la possibilitat d'afegir més elements, com ara: verificació per part dels tècnics dels components de la farmaciola i la seva caducitat, les bateries del telèfon i la ràdio...; o la comunicació a Protecció Civil o als cossos de seguretat del nombre de participants i del trajecte previst, amb els horaris aproximats, com estableix el decret d'Aragó (*article 9, punt 3*).

Factors específics a tenir en compte durant l'activitat

Aquest punt suposa adjuntar, per part de l'empresa, el "Reglament Intern" de disciplina a seguir pels tècnics de les accions a complir durant el desenvolupament de l'activitat. Podria contenir els apartats següents:

- Es realitzarà l'activitat segons el pla establert.
- Revisió amb els clients de les mesures de seguretat.
- Demostració de les tècniques pertinents.
- Confirmació que les tècniques s'han entès i s'han après.
- Realitzar recomptes periòdics dels clients.
- Respectar les posicions de control en el grup pels tècnics.
- Prestarà més suport als clients amb menys recursos físics.
- Evitarà actuacions imprudents per part dels clients.
- Establiment de protocols en la revisió de tanques, nusos, col·locació del material, ancoratges de seguretat...

Recursos disponibles de l'empresa en matèria de seguretat

En aquest apartat podem especificar tots els recursos tecnològics, sanitaris, humans, legals... de què disposa l'empresa com a suport a les mesures de seguretat adoptades a l'empresa i explicades anteriorment.

Aparells de comunicació

Als decrets d'Aragó (*article 9, punt 1*), Andalusia (*article 27, punt 3*) i Astúries (*article 11, apartat 2*), queda establert que els tècnics hauran de portar un aparell de comunicació per poder avisar en cas d'accident o per a qualsevol altra necessitat.

En aquest apartat exposarem el nombre de mitjans de comunicació (telèfons, ràdios...) de què disposa l'empresa, i especificarem els que corresponen a l'oficina i als tècnics responsables de l'activitat, dates de caducitat, perspectives d'ampliació de mitjans...

Mitjans sanitaris

Als mateixos apartats dels decrets citats al punt anterior s'hi estableix, igualment, l'obligació de portar farmaciola de primers auxilis. En aquest sentit informarem del nombre de farmàcies de què disposem, els components que inclou, com estan repartits i on se situen. A més a més, presentarem llistes i plànols dels hospitals més propers, farmàcies de la zona, i ens informarem diàriament de a quines els correspon estar de guàrdia, telèfons...

Mitjans de transport

Aquí s'informarà del vehicle o vehicles de què disposa l'empresa, que s'encarregaran de realitzar l'evacuació si s'escau, i de quin itinerari se segueix fins a l'hospital més proper.

Titulacions

Com estableix Aragó (*disposició transitòria, punt 3*) i Andalusia (*article 27, punt 2*) els monitors/es hauran d'estar en pos-

sessió del títol de socorrista o de primers auxilis. En aquest apartat podem adjuntar els documents que acrediten les titulacions dels nostres tècnics junt amb el títol de socorrista o de primers auxilis.

Aquí també podríem reflexionar sobre la normativa que estableix Andalusia (*article 31*) sobre la subscripció de convenis i acords amb les federacions per tal de rebre assessorament i col·laboració, mecanismes per a l'homologació de material...

Finalment, cal reforçar el conjunt d'aquesta informació tot indicant l'obligació dels tècnics de l'empresa d'estudiar-ne el protocol de seguretat i conèixer el seu obligat compliment, i el més important, una revisió anual del protocol per introduir-hi les millores pertinents.

Assegurances contractades

Un aspecte que no podem passar per alt en parlar de la gestió del risc és el problema de les assegurances. Tots els Reials Decrets que s'han publicat en relació amb el turisme actiu les exigeixen, però amb diferents perspectives.

Seguint un ordre cronològic en l'aparició dels primers decrets de turisme actiu a Espanya, a Catalunya (*Decret 81/1991, de 25 de març, articles 2 i 4*) s'hi estableix com a requisit per donar d'alta l'empresa, el fet de disposar d'una pòlissa d'assegurances que cobreixi, de forma suficient, el risc d'accidents de les persones que practiquen aquestes activitats. Tanmateix, no s'hi estableix què es considera suficient ni quin tipus d'assegurances. (Nasarre Sarmiento, Hidalgo Rúa i Bernard, 2001).

A Galícia (*Decret 116/1999, de 23 d'abril, article 2*) són més explícits i ja es comença a exigir, per a la inscripció de l'empresa, que tingui una pòlissa de responsabilitat civil amb una quantia mínima de 75 milions de pessetes (450.759,07 euros) que comprengui danys personals, materials i econòmics; se n'exclou qualsevol tipus de franquícia i no s'hi especifica res sobre assegurança d'accidents o d'assistència. (Nasarre Sarmiento, Hidalgo Rúa i Bernard, 2001).

Dos anys més tard (*Decret 42/2001, d'1 de febrer, article 43, punt 2, apartat c*) re-

tes (390.657,86 euros) i estableixen el límit de danys personals en 30 milions de pessetes (180.303,63 euros) i per danys materials en 10 milions de pessetes (60.101,21 euros).

A la seva normativa, a més a més, s'exigeix acreditar la vigència de la pòlissa de responsabilitat civil, presentant temporalment els rebuts de pagament; i aportar (*Decret 116/1999 article 3, punt 2 i Decret 42/2001 article 44, punt 2, apartat f*) una fotocòpia compulsada de la pòlissa, amb la cobertura, quantia i tots els altres requisits establerts al decret.

Tant a Aragó (*Decret 146/2000 de 26 de juliol, article 5, punt 4*); Astúries (*article 4, punt 2*) com a Andalusia (*article 23 i 24, punt 1*) s'exigeix com a requisit perquè l'empresa pugui exercir les seves activitats, a més a més d'una còpia de la pòlissa d'assegurança de responsabilitat civil, una assegurança d'assistència o accident que cobreixin de forma suficient els possibles riscos imputables a l'empresa per l'exercici de les seves activitats. També és comuna a tots tres (i més específic respecte a altres decrets) l'obligació de presentar anualment una còpia de vigència del rebut de l'assegurança de responsabilitat civil i accidents o assistència.

A Aragó (*Decret 146/2000, de 26 de juliol, article 5, punt 4, apartat c*) s'hi exigeix una pòlissa de l'assegurança de responsabilitat civil amb una quantia mínima de 100 milions de pessetes per sinistre, sense cap franquícia. Però més tard (*Decret 92/2001, de 8 de maig, article únic, punts 1 i 2*), i davant la dificultat de les empreses per contractar pòlisses d'assegurança per la quantia establerta s'obre la possibilitat de franquícia, encara que limitant-ne la quantia a 100.000 pessetes màxim a la de responsabilitat civil i a 25.000 pessetes màxim per a la d'accident o assistència.

Aragó estableix de forma específica un termini d'un any per presentar la còpia de la pòlissa i rebut vigents, superant la manca d'especificitat que estableix la normativa de Galícia en aquest aspecte.

A Astúries també s'estableix una quantia mínima per a l'assegurança de responsabilitat civil de tres-cents mil cinc-cents set euros (50 milions de pessetes), i s'hi afegeix una cosa nova, la quantia per a l'asse-

gurança d'assistència o accidents de trenta mil cinquanta euros (5 milions de pessetes); es pot pactar una franquícia que no superi els cent cinquanta euros.

A Andalusia, encara que s'exigeixen totes dues assegurances, tanmateix, no s'especifica prou, a l'espera del que s'estableixi mitjançant Ordre de la Conselleria de Turisme i Esport.

En aquest apartat podem adjuntar tota la documentació relativa als tipus d'assegurances contractades, amb la suma assegurada i les seves cobertures, activitats cobertes, exclusions...

Protocol d'actuació: Actuació en cas d'accident

Un apartat pràctic que hauríem de desenvolupar al protocol són les pautes d'actuació que ha de seguir el responsable de l'activitat, en cas d'accident; pautes que podrien constar, esquematitzades, en un quadre resum. Aquesta informació hauria de quedar reflectida en un document senzill, que hauria d'estudiar cada tècnic i fins i tot portar-lo al damunt, per no improvisar o per no deixar-se portar per la por i tenir clars els passos a seguir.

Pautes d'actuació i utilització de l'assegurança

Podríem adjuntar, a més a més, la informació que tindrà el tècnic de les accions més importants a seguir en cas d'un accident, amb vista a la utilització de l'assegurança i a establir el rescat de l'accidentat, és a dir:

- En primer lloc, i si cal, avisarem els grups de rescat de la regió (telèfon 112) i els informarem detalladament de l'accident. Les dades a facilitar són: descripció del que ha passat; localització, com més precisa millor; nombre d'accidentats; lesions aparents dels accidentats; punt de trobada amb els serveis d'emergència; condicions meteorològiques; nombre de telèfons de contacte; qualsevol altra dada que sol·liciti l'operadora del 112. Guardarem totes les proves que facin referència al sinistre.

- Posar-se, tan aviat com es pugui, en contacte amb la companyia asseguradora i informar-la del sinistre. Facilitarem les dades més importants, com ara nom i cognoms de l'accidentat, document nacional d'identitat, dades sobre la possible lesió, lloc on et trobes.
- Si els serveis de rescat t'han traslladat al centre més pròxim i no està concertat, informar l'asseguradora perquè faci les gestions, factures, trasllats, ambulàncies... En qualsevol cas, demanar les factures, informe mèdic detallat...
- Com veiem, és essencial portar sempre al damunt fotocòpia de les assegurances, els telèfons de contacte de la companyia asseguradora, i complir amb el protocol desenvolupat a l'empresa.

Conclusions

No hem d'oblidar que l'elaboració de decrets sobre el marc d'actuació de les empreses de turisme actiu, per part dels organismes responsables, a més a més d'ajudar a regular el sector, establint uns criteris mínims i competències, ajuden a protegir la integritat física i patrimonial dels ciutadans que gaudeixen d'aquest tipus d'activitats (Aspas Aspas, 2000).

Considerem que la gestió del risc per part de les empreses de turisme actiu, en relació amb l'accident i les seves possibles conseqüències, constitueix una necessitat de primer ordre en aquest sector i el referent sobre el qual s'hauria de basar el seu desenvolupament reglamentari.

Tanmateix, si tenim present l'elevat nombre d'empreses de turisme actiu que hi ha a Espanya, resulta paradoxal que només en cinc Comunitats Autònomes s'hagin desenvolupat de manera específica reials decrets per definir el marc d'actuació de les empreses de turisme actiu; i que només en tres d'aquestes (Aragó, Andalusia i Astúries) s'hagi establert l'obligació de desenvolupar un protocol d'actuació en cas d'accident.

Encara que aquí hem ofert idees sobre com elaborar aquest protocol, no volem concloure sense fer esment de la responsabilitat, per part de totes les empreses del sector (incloses o no en Comunitats amb decret específic), d'abordar aquest compromís i començar a treballar en

aquest sentit; tot guanyant terreny, a més a més, davant una realitat que tard o d'hora s'establirà.

Bibliografia

- Agejas, J.M. (1999a). Seguros para Actividades. ¡Tranquilo! *Revista Grandes Espacios* (33), 50-53.
- (1999b). Tiempo de federarse. Camina, pero seguro. *Revista Grandes Espacios* (39), 53-56.
- Aspas Aspas, J. M. (2000). *Los deportes de aventura. Consideraciones jurídicas sobre el turismo activo*. Zaragoza: Ed. Prames S.A.
- Decret 81/1991, de 25 de març, sobre requisits de empreses de organización de actividades deportivas de recreo y turísticas de aventura en Cataluña.
- Decret 116/1999, de 23 d'abril, por el que se reglamenta la actuación de las empresas relacionadas con la organización de actividades de turismo activo, en Galicia.
- Decret 42/2001, d'1 de febrer, de refundición en materia de agencias de viajes, guías de turismo y turismo activo, en Galicia.
- Decret 146/2000, de 26 de juliol, por el que se regula el ejercicio y actuación de las empresas dedicadas a la prestación de servicios de turismo activo y de aventura, en Aragón.
- Decret 92/2001, de 8 de maig, del Gobierno de Aragón, por el que se modifica el Decreto 146/2000 de 26 de julio.
- Decret 133/1996, d'11 de juliol, del Gobierno de Aragón, por el que se regula la práctica de barranquismo en el Parque de la Sierra y Cañones de Guara con la finalidad de minimizar los impactos negativos sobre el medio natural.
- Decret 164/1997, de 23 de setembre, del Gobierno de Aragón, por el que se aprueba el Plan de Ordenación de los Recursos Naturales del Parque de la Sierra y Cañones de Guara.
- Decret 20/2002, de 29 de gener, de Turismo en el Medio Rural y Turismo Activo en Andalucía
- Decret 92/2002, d'11 de juliol, de Turismo Activo en Asturias.
- Feixa C. (1995). L'Aventura Imaginària. Una visió antropològica de les activitats físiques d'aventura a la naturaleza. *Apunts. Educació Física i Esports* (41), 36-43.
- Fuster y Matute, J. i Elizalde Agurruza, B. (1995). Risc i Activitats Físiques al Medi Natural: Un enfoc Multidisciplinar. *Apunts. Educació Física i Esports* (41), 94-107.
- Nasarre Sarmiento, J. M.; Hidalgo Rúa, G.M. i Bernard, P. L. (2001). *La vertiente jurídica del montañismo*. Zaragoza: Prames S.A.
- Pérez de Tudela, C. (1982). *Los peligros de la montaña*. Madrid: Forja.
- Schubert, P. (1996). *Seguridad y riesgo. Análisis y prevención de accidentes en escalada*. Madrid: Desnivel.

Un model de formació permanent de l'entrenador de futbol

■ JOSÉ MARÍA YAGÜE CABEZÓN

Professor de la Facultat de Ciències de l'Activitat Física i l'Esport.
Universitat de Lleó

■ ANTONIO FRAILE ARANDA

Catedràtic de Didàctica de l'Expressió Corporal.
Universitat de Valladolid

■ MARTÍN RODRÍGUEZ ROJO

Catedràtic de Didàctica.
Universitat de Valladolid

■ Paraules clau

Formació permanent, Futbol, Entrenador, Reflexió, Col·laboració

Resum

L'article descriu els detalls d'una investigació qualitativa sobre la formació permanent d'un grup d'entrenadors de futbol base de Lleó, i també el disseny, experimentació i avaluació del programa consensuat de formació per a aquest grup d'entrenadors, a través d'un Seminari de treball col·laboratiu, que encara que segueix les pautes marcades pels seus participants, també pren com a referència els déficits de formació trobats en la formació inicial. El model d'entrenador que proposem és el d'un tècnic pràctic, reflexiu i investigador de la pràctica del futbol mitjançant un treball col·laboratiu amb els seus companys.

■ Abstract

The article describes the details of a qualitative investigation on the permanent formation of a group of basic football trainers in León: as well as the design, experimentation and evaluation of the agreed programme of formation for this group of trainers through a seminary of collaborative work, which, as well as following the guide lines indicated by its participants, also takes as reference the shortages of formation found in the initial formation. The trainer model that we propose is that of practical, reflexive investigator of his practice through work assisted by his companions.

■ Key words

Permanent formation, Football, Trainer, Reflection, Collaboration

Introducció

L'estudi que exposem és l'avaluació d'un programa consensuat de formació permanent per a un grup d'entrenadors de Lleó a través d'un Seminari de treball col·laboratiu. El programa és avaluat seguint un model interpretatiu i naturalista, i recull l'evolució d'aquest grup d'entrenadors que, durant dos anys, ha participat en el Seminari de Formació com un grup de discussió. El treball va encaminat a fer que els tècnics esportius en futbol s'acostumin a un treball de col·laboració i cooperació, mitjançant un procés de planificació, acció, observació i reflexió.

Pretenem de descobrir els canvis que el Seminari de Formació Permanent ha produït en els participants. El model formatiu que proposem va orientat a la indagació i està basat en els estudis realitzats per Stenhouse (1987), Shön (1992), Fraile (1993), Devís (1994), Ibáñez Godoy (1996), etc., autors amb una concepció del professional com a pràctic i reflexiu. Aquest model es fonamenta, com diu Viciano i Cantó (1994), en la perspectiva humanista, en la qual l'entrenador és quelcom més que un tecnòleg reproductor d'habilitats; al contrari, se centra en la dimensió relacional de l'entrenament, entenent com a part del seu ensenyament la reflexió en l'acció i per a l'acció. Finalment, entre els antecedents de l'experiència podem comptar amb la influència del nucli d'investigació de la Facultat de Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport de Granada (Delgado Noguera, del Villar,

Medina, Romero...) mitjançant les seves tesis i escrits sobre l'Anàlisi dels Processos de Formació del Professorat d'Educació Física i de l'Entrenador.

La població objecte d'estudi és un grup d'entrenadors que es constitueix en seminari de treball per compartir experiències i també per compensar les possibles deficiències de la seva formació inicial. Són 10 entrenadors de futbol de diferents equips de Lleó. La major part eren entrenadors joves, amb menys de 35 anys i amb una clara incidència en la franja entre 20 i 30 anys.

La motivació expressada pels entrenadors per participar en el seminari se centra en l'adquisició de més coneixements mitjançant una via no tan teòrica com la rebuda a l'escola d'entrenadors i en l'intercanvi d'experiències amb companys.

"L'oportunitat d'adquirir més coneixements sobre un tema que m'interessa, la posada en comú d'experiències d'altres companys, exposar les meves idees i formes de treball..." (E).

"Ampliar i consolidar els meus coneixements a través d'una via no tan teòrica" (A).

Objectius, continguts i activitats de la investigació

El Seminari de formació permanent s'ha realitzat en dos cursos. Aquests es poden identificar com a dues fases, cadascuna amb objectius i continguts molt diferenciats:

1a Fase. Fase d'organització i posada en funcionament del Seminari

Les primeres reunions van tenir un caràcter informatiu i de negociació sobre els objectius i la metodologia a seguir, basada a aprendre a través d'un procés d'anàlisi i reflexió de la pràctica quotidiana. No eren xerrades d'experts, els experts érem tots. Inicialment vam negociar els possibles temes de debat, l'horari, la periodicitat de les reunions. El compromís dels participants es va concretar en la necessitat de portar un diari de camp i facilitar l'observació dels entrenaments. L'investigador es compromet a facilitar la recerca de bibliografia dels temes escollits i col·laborar-hi, a moderar les reunions, a portar un registre d'aquestes, a mantenir l'anonimat dels participants en les publicacions i a analitzar i interpretar les dades de la investigació. (Quadre 1)

Des del punt de vista de la negociació, el factor més significatiu va ser el desig dels participants d'ampliar el seu bagatge de recursos per entrenar futbol; no van tenir compensació econòmica ni cap altra mena de reconeixement pel fet d'assistir a la investigació.

Les reunions d'aquesta 1a Fase del Seminari van consistir a debatre aspectes de la formació de l'entrenador que els participants consideraven interessants per al seu treball. El procés que vam seguir va ser el següent:

- Escollir un tema de preocupació acceptat per la gran majoria del grup.
- Buscar llibres i articles que tractessin el tema.
- Debatre, dialogar i exposar les experiències de cadascú sobre l'assumpte a tractar.
- Elaborar conclusions sobre el tema treballat.

La figura número 1 assenyala els principals aspectes portats a terme en aquesta primera fase del seminari.

■ QUADRE 1.

OFERTA DEL COORDINADOR	COMPROMÍS DELS PARTICIPANTS
■ Compensar la formació inicial ■ Suport personal i bibliogràfic ■ Dirigir la investigació ■ Confidencialitat i privadesa	■ Possibilitat d'ésser observat ■ Temps per a reunir-se ■ Elaborar un diari de camp ■ Participar en les reunions de grup

■ FIGURA 1.
Quadre general de la 1a fase del Seminari.

OBJECTIUS	CONTINGUTS	ACTIVITATS	RECOLLIDA DE DADES
■ Conèixer la base terminològica i filosòfica de la investigació qualitativa. ■ Conèixer i utilitzar els instruments d'investigació per a l'estudi de la realitat. ■ Desenvolupar, ampliar i completar la formació inicial rebuda a l'Escola d'Entrenadors. ■ Familiaritzar-se amb la dinàmica de treball en grup a través dels debats, diàlegs, etc. ■ Afavorir la tolerància i la reflexió a través d'un treball en grup.	CONCEPTUAL ■ Coneixement de la terminologia i dels instruments de la investigació. ■ La programació d'una temporada de Futbol. ■ La sessió d'entrenament. ■ L'escalfament. ■ El sistema 1-4-4-2. PROCEDIMENTAL ■ La tècnica de la discussió i el debat com a exercici de la tolerància. ■ Exposicions i col·loquis sobre problemes sorgits en els entrenaments. ACTITUDINALS ■ Normes de funcionament de les reunions del Seminari.	■ Organització del seminari d'I-A: ■ Convocar entrenadors. ■ Presentar i negociar el programa del Seminari. ■ Lliurar materials de discussió per a revisar-los i estudiar-los. ■ Planificació del Seminari, en base als problemes més específics dels entrenadors del grup. ■ Reunions de discussió. ■ Exposicions de temes significatius per als entrenadors.	■ Entrevista inicial als entrenadors. ■ Qüestionari. ■ Observació participant. ■ Observació externa (amiga crítica). ■ Enregistrament en àudio de les sessions del Seminari.

■ FIGURA 2.
Quadre general de la 2a fase del Seminari.

OBJECTIUS	CONTINGUTS	ACTIVITATS	RECOLLIDA DE DADES
■ Canviar la metodologia d'entrenament, passant d'una pedagogia analítica a una de global. ■ Elaborar materials curriculars per solucionar les necessitats detectades. ■ Experimentar els materials i recollir dades per fer-ne l'anàlisi. ■ Fomentar el procés de programació-acció-observació-reflexió. ■ Intercanviar experiències a partir de la posada en pràctica dels materials curriculars elaborats, prenent com a base la reflexió crítica. ■ Millorar el desenvolupament professional mitjançant un treball en grup.	CONCEPTUAL ■ La direcció del partit. ■ El triangle entrenador, jugador i pares. ■ La diversió en l'entrenament. PROCEDIMENTAL ■ Posada en pràctica dels materials. ■ El diari de camp com a instrument facilitador de la reflexió. ■ Anàlisi de la informació recollida en els entrenaments. ■ Estratègies de col·laboració entre els entrenadors. ACTITUDINAL ■ Valoració de la reflexió i l'anàlisi com a accions que milloren la Formació Permanent. ■ La negociació com a fórmula d'enriquiment professional.	■ Dissenyar materials. ■ Posada en pràctica i recollida de dades. ■ Anàlisi de les dades i interpretació. ■ Fer informes. ■ Reunions de grup.	■ Entrevistes. ■ Qüestionaris. ■ Observació participant. ■ Observació externa (amiga crítica i grup d'observació de sessions). ■ Enregistrament en àudio de sessions del Seminari. ■ Entrevista final.

un pretext per arribar a una reflexió sobre l'acció. La posada en funcionament aniria acompanyada amb l'observació externa d'un grup d'alumnes de mestratge de futbol de l'INEF de Lleó.

Després de l'observació, portem a terme la triangulació entre l'entrenador, l'observador participant i l'investigador principal, per tal de proporcionar *feed-back* a l'entrenador observat, informar-lo sobre la seva actuació, la dels seus jugadors, les relacions entre objectius i activitats, la seva metodologia de treball... que es reflectien en un informe que defineix el perfil de cada entrenador.

La figura 2 assenyalava els principals aspectes portats a terme en la 2a fase del seminari.

Metodologia de la investigació

El programa del seminari és avaluat seguint un model interpretatiu i naturalista, recollint l'evolució del grup de treball. Les tècniques utilitzades van ser: el grup de discussió, l'observació participant de l'investigador principal en les reunions i dels entrenadors quan practiquen, l'observació externa, tant de l'amiga crítica

com del grup d'alumnes de mestratge de l'INEF de Lleó, i les entrevistes. Els instruments de recollida de dades utilitzats van ser: l'enregistrament de l'investigador principal, el diari dels entrenadors i els enregistraments en àudio. (Quadre 2)

L'anàlisi de dades és un procés lent i costós en el qual la triangulació és una tècnica determinant. En la nostra investigació qualitativa vam realitzar tant la triangulació multiplicant mètodes, com la triangulació multiplicant persones.

Resultats del treball

Els resultats de la nostra investigació intenten de respondre les preguntes que ens vam formular; són el producte de l'organització de tots els materials de treball en unitats d'informació.

FORMACIÓ

El seminari de formació permanent, ha cobert algunes llacunes de la formació inicial, tot ampliant els continguts de l'entrenament del futbol?

En les primeres reunions del grup i en una entrevista inicial vam detectar carències i alguna

controvèrsia de la formació. Així, per exemple, la formació inicial va ser titllada de ser molt teòrica, aportar molts conceptes, però poc pràctica a l'hora d'aplicar els fonaments tecnicotàctics.

"Els cursos de formació són deficients, perquè es limiten a la teoria, tiren de llibre, cal donar uns temaris, et donen apunts per estudiar-los i preparar-te per a l'examen. Et preparen per treure el carnet, no per ensenyar-te" (E).

En general, tots els comentaris convergien en una idea: els cursos es basen en la teoria, es donen un seguit de conceptes, però no la forma de fer-los operatius en el camp. El grup, tenint en compte aquesta situació de diagnòstic, decideix de tractar col·laborativament alguns temes, com ara la planificació de la temporada, la direcció d'equip, els sistemes de joc, el disseny i organització de les tasques a la sessió d'entrenament... Per exemple, els testimonis dels participants asseveraven que es produeix el pas d'una programació basada en la recerca aleatòria de jocs i exercicis a una altra de més contextualitzada, on qualsevol tasca tingui una finalitat.

El procés que va seguir el grup va ser el següent: a partir de material bibliogràfic ofert habitualment per l'investigador oficial i en alguns casos per algun participant, entrar en una dinàmica discursiva i de debat, que permetés de donar solucions pràctiques als problemes detectats en els seus entrenaments.

■ QUADRE 2.

TÈCNiques DE RECOLLIDA DE DADES	INSTRUMENTS DE RECOLLIDA DE DADES
■ El grup de discussió. ■ L'observació participant i externa. ■ Les entrevistes qualitatives.	■ Enregistraments de l'investigador principal. ■ Diari d'entrenadors. ■ Els enregistraments en àudio.

REFLEXIÓ

Les discussions i el treball en grup, han afavorit un procés de socialització, i actituds per a l'anàlisi i la reflexió sobre la pràctica dels entrenadors de futbol?

El món dels entrenadors de futbol té una sèrie de tòpics, com ara la solitud, l'aïllament professional i l'egocentrisme de l'entrenador; això, que en l'alta competició pot semblar normal a causa de la quantitat d'interessos que hi ha en joc, en l'esport base sembla una cosa il·lògica, d'aquí ve que el nostre Seminari pretengués de trencar amb aquest immobilitisme i individualisme.

Segons Delgado Noguera (1991), aspectes com ara la convivència, la cooperació, la participació, la cohesió, el respecte, el treball en equip i la sensibilitat cap als altres desenvolupen la socialització.

Aquest panorama dóna una idea de com va ser de difícil, en un principi, moderar les reunions del grup, per manca d'hàbits discursius. La dificultat per escoltar, dialogar i acceptar l'opinió dels altres era evident. Així i tot, considerem que, amb el temps, la dinàmica de discussions del Seminari va tenir un gran progrés i encara que és cert que en la primera fase la "sordesa" d'alguns era habitual, amb el pas del temps les discussions es van centrar i es van moderar amb més facilitat.

"... Amb el Seminari hem après a discutir. El Seminari m'ha fet més reflexiu sobre tot en l'actitud en dirigir els partits" (T).

Aquesta situació inicial, com hem dit anteriorment, es va anar encarrilant cap a actituds més comprensives, més racionals, més adreçades a tenir en compte el punt de vista dels altres. Vam observar, fins i tot, que amb el temps es van canviar els tons de veu, les actituds i, en general, uns

hàbits que van generar actituds més respectuoses. Els participants en el Seminari al començament no entraven en diàleg, podríem dir que les abocaven "pel broc gros", però posteriorment han parlat, han comentat, han interpretat i han pensat en relació amb els temes discutits.

Com a conclusió, s'aprecia una millor acceptació de les idees del company i per tant de la cooperació i la convivència dintre de la dinàmica de discussions de grup; i creiem que es van aconseguir alguns progressos en qüestions relacionades, per exemple, amb la comunicació entre entrenadors-companys, la interacció entrenador-jugador, etc.

"El Seminari és una forma de relació, d'aprendre coses, d'anar cap endavant. Sense el Seminari no haguéssim canviat idees. Jo ho veig molt positiu encara que només sigui per aquesta comunicació entre companys d'una professió" (M).

QUALITAT D'ENTRENAMENT

El Seminari, ha contribuït a millorar les sessions d'entrenament mitjançant un canvi en el model didàctic d'intervenció?

Al Seminari vam buscar un canvi de model d'intervenció, vam intentar de passar a un de més específic, perquè tots ens vam adonar que les activitats que es realitzen normalment s'executen sense oposició i per això tenen poca transferència al joc.

"Jo el problema que veig és que normalment entrenem el xut a porta sense oposició i quan arriba el partit et trobes amb tres..." (J).

Els paràmetres en què ens hem basat per a "certificar" el canvi de model són la utilització de jocs en l'entrenament i l'augment de material o de recursos en la implementació de les sessions (per exemple, més pilotes, dorsals, zones de joc...).

"El que ha canviat és que abans gairebé no es treballava amb la pilota i ara als dissenys d'entrenament que realitzem sí que hi ha pilota. Crec que aquesta idea es pot generalitzar" (P).

Altres aspectes per millorar la qualitat de les sessions són establir una millor estructuració de la sessió, una organització diferent dels continguts i una actuació en les pauses que es produeixen en canviar d'activitat.

"A mi el Seminari m'ha servit per estructurar la sessió de forma diferent de com ho feia fins ara: abans l'escalfament no el tenia estructurat d'aquesta manera i no treballava la tornada a la calma, abans acabava i punt. A la dutxa! També he variat la meua forma de programar, abans feia totes les sessions de dia en dia i ara agafo períodes més grans" (M).

En resum, creiem que la qualitat de les sessions, una de les nostres preocupacions bàsiques, es va millorar de forma considerable.

DESENVOLUPAMENT PROFESSIONAL

La metodologia col·laborativa del Seminari, és un instrument vàlid de desenvolupament professional?

L'entrenador, per assumir el seu paper d'investigador, haurà de qüestionar-se la pròpia pràctica, com a base del seu desenvolupament, i conèixer instruments metodològics que li permetin d'anàlitzar i reflexionar sobre la seva pràctica. A la nostra investigació, va ser la confecció del diari de camp el millor instrument que ens va permetre de reflexionar sobre l'acció i generar coneixement pràctic. Certament, el diari de camp va ser el fruit del Seminari, encara que la seva confecció és molt diferent. Els diaris més complets disposen tant de les activitats realitzades com de les possibles

solucions a les errades comeses, els sentiments de l'entrenador en implementar les sessions... Els més incomplets, únicament reflecteixen allò que s'ha realitzat en l'entrenament. Aquesta diferència té una relació directa amb la formació acadèmica rebuda pels participants, com major és la titulació acadèmica més rigor hi ha en la confecció del diari.

El treball col·laboratiu realitzat en el nostre estudi permet de reflexionar i discutir sobre la pràctica, donar als entrenadors la possibilitat de desenvolupar-se professionalment, abandonar l'aïllament professional i aprendre en conjunt els uns dels altres.

"El treball en grup és un model de formació molt positiu, perquè és una forma d'aprendre més real, es poden aprendre coses més properes als problemes de cadascú i, a més a més, l'experiència d'un serveix per als altres" (F).

Conclusions i perspectiva per a futures investigacions

De la interpretació de la informació recollida al Seminari de formació permanent es desprenen les conclusions següents:

- El Seminari compensa algunes llacunes de la formació inicial.
- El Seminari ha afavorit la socialització i l'actitud de reflexió en la pràctica i sobre la pràctica dels entrenadors.
- El Seminari de formació ha proporcionat més qualitat a l'entrenament amb la introducció del joc d'aplicació tàctic i actuant sobre alguns aspectes didàctics.
- La metodologia del Seminari ha potenciat el desenvolupament professional dels entrenadors mitjançant la investigació de la pròpia pràctica i la participació en un treball col·laboratiu.

La investigació desenvolupada pot ser un suport útil per a altres estudis en la formació d'entrenadors, i per introduir alguns canvis en la proposta de formació dels entrenadors de futbol, tant en la formació inicial com en la permanent.

En relació amb la formació inicial

Desenvolupar una proposta de formació inicial de l'entrenador de futbol, amb una

orientació més col·laborativa i pràctica, en la qual la problemàtica de l'entrenament sigui la generadora del currículum. L'Escola Nacional d'entrenadors de futbol, segons això, hauria d'incrementar la parcel·la psicopedagògica que permeti als entrenadors un treball reflexiu sobre la pròpia pràctica, afegir alguna assignatura, com ara la direcció d'equip, fonamental per a la missió de la conducció de persones, replantejar-se els enfocaments d'algunes assignatures.

El professorat de les escoles d'entrenadors podria actuar com a dinamitzador de grups de treball, no només per supervisar-ne les pràctiques sinó també per facilitar reunions de grup on es generi coneixement pràctic. Es tractaria de potenciar la figura del "formador de formadors", persona encarregada de coordinar, dirigir o organitzar seminaris. Aquesta figura ajudaria els entrenadors a reflexionar sobre "Què entrenar", "Com entrenar", "Per què i per a què entrenar", ajudaria a desenvolupar actituds que els permetin d'arribar a compartir col·laborativament les seves idees, estratègies, materials, activitats... sempre amb l'objecte de millorar la seva actuació professional.

En relació amb la formació permanent

La formació permanent dels entrenadors de futbol es porta més a terme mitjançant activitats informatives (Cursos, Congressos, etc.) que no pas participatives (Seminaris, Grups de treball, etc.). Creiem que s'ha d'invertir aquesta orientació i introduir-hi el maneig de la metodologia qualitativa per convertir l'entrenador en un investigador de la seva pròpia pràctica, per la qual cosa l'Administració, a través de l'Escola d'Entrenadors de futbol, hauria d'obligar, amb una periodicitat d'un nombre determinat d'anys, a realitzar aquestes activitats de reciclatge. S'ha de considerar la formació permanent com a obligatòria, per la qual cosa l'Administració haurà de facilitar a l'entrenador els mitjans i recursos suficients perquè es realitzi efectivament. Aquesta formació s'ha d'institucionalitzar i s'executaria amb la col·laboració de diferents institucions de formació (Facultats de l'Esport, Escola d'Entrenadors, etc.).

Bibliografia

- Blázquez Àngel, M. J. (1996). *La investigación-acción: Un reto para el profesorado*. Barcelona: INDE.
- Del Villar Álvarez, F. (1983). *El desarrollo del conocimiento práctico de los profesores de educación física, a través de un programa de análisis de la práctica docente. Un estudio de casos en formación inicial*. Tesis doctoral. Universitat de Granada. Granada.
- Delgado Noguera, M. A. (1991). *Análisis de los comportamientos docentes del entrenador*. Master en Alto Rendimiento Deportivo. Módulo 1.1.3. Centro Olímpico de Estudios Superiores. Comité Olímpico Español. Madrid.
- Devís Devís, J. (1994). *Educación Física y desarrollo del currículum: un estudio de casos en investigación colaborativa*. Tesis doctoral inèdita. Universitat de València. València.
- Fraile, A. (1993). *Un modelo de formación permanente para el profesorado de educación física*. Tesis doctoral. UNED. Madrid.
- (1995). La investigación-acción instrumento de formación permanente del profesorado de educación física. *Apunts: Educación Física* (46).
- Fraile, A. i Martín, F. J. (1992). La Educación Física: una experiencia de formación permanente. *Perspectivas de la Actividad Física y el Deporte* (9).
- García Ruso, H. M^a. (1997). *La formación del profesorado de Educación Física: problemas y expectativas*. INDE: Barcelona.
- Ibáñez Godoy, S. J. (1996). *Análisis del proceso de formación del entrenador español de baloncesto*. Tesis doctoral. Universitat de Granada. Granada.
- Latorre, A. i González, R. (1987). *El maestro investigador. La investigación en el aula*. Biblioteca del maestro. Grao. Barcelona.
- Lorenzo, F. i Yagüe, J. M. (1995). Unidad Didáctica para la ESO. La integración del Fútbol en la Educación Física. *Revista de Educación Física* (62).
- Medina Rivilla, A. i Duran, J. (1995). *La formación de técnicos deportivos*. IV Cursos de verano de la UNED, Ávila.
- Pérez Serrano, M. G. (1994). *Investigación cualitativa. Retos e Interrogantes I Métodos II Técnicas y Análisis de Datos*. Madrid: La Muralla.
- Raya, A. (1990). *Efecto diferencial del tipo de entrenamiento en el aprendizaje de algunos gestos técnicos en la iniciación al fútbol*. Tesis doctoral inèdita. Granada.
- Sánchez Bañuelos, F. (1984). *Bases para una didáctica de la Educación Física y el Deporte*. Madrid: Gymnos.
- Schön, D.A. (1992). *La formación de profesionales reflexivos. Hacia un nuevo diseño de la enseñanza y el aprendizaje en las profesiones*. Barcelona: MEC-Paidós.
- Sparkes, A. (1993). Problemas éticos en la investigación de paradigmas alternativos: de la dinámica del compromiso a la política de la representación, a *II Encuentro Unisport sobre sociología deportiva: Investigación alternativa en educación física*. Unisport. Documentación. Màlaga.
- Stenhouse, L. (1987). *Investigación como base de la enseñanza*. Madrid: Ediciones Morata.
- Tinning, R. (1992). *Educación Física: la escuela y sus profesores*. Universitat de València. València.

Percepció dels entrenadors espanyols de tennis d'alta competició sobre la seva formació permanent: situació actual i perspectives de futur

■ JUAN PEDRO FUENTES GARCÍA
 ■ DAVID SANZ RIVAS
 ■ LUIS A. RAMOS MONDÉJAR
 ■ DAMIÁN IGLESIAS GALLEGÓ
 ■ FERNANDO DEL VILLAR ÁLVAREZ

■ Paraules clau

Tennis, Formació permanent, Entrenadors, Alta competició

Grup de Recerca "Anàlisi didàctica de l'ensenyament i del rendiment esportiu".
 Facultat de Ciències de l'Esport. Universitat d'Extremadura

Abstract

The present article analyzes the perception that the Spanish trainers of high competition have on its permanent formation, through the study of the opinions of expert trainers. The objectives of the study are centered in to know and to analyze the participation of the trainers in activities of permanent formation, as well as the difficulties found by the trainers to participate in the permanent formation and the alternatives that they propose.

The investigation has been carried out with a sample of 20 Spanish trainers in asset that they had trained during the period 1997-1998, 1998-1999 y 1999-2000 to some player among the first 100 positions of the world ranking in the modality of singular. Regarding the methodology used for the study, to express that we have used an integrative methodology using technical quantitative and qualitative: the survey administered by means of questionnaire to complete for the own person and the interview half-structured.

To say that the results of our study show the necessity to improve the activities of permanent formation, I carry to an extreme this that derives in a scarce participation of the trainers in this activities. Also, a very scarce use is observed on the part of the technicians of the theoretical means and of the use of the new technology for its formation, being centered its permanent formation, basically, to the self-analysis and activities of practical type. On the other hand, the trainers demand new formation models that are compatible with their professional obligations, seeing necessary that the professional profile of people that you/they should impart the activities of permanent formation should be more heterogeneous than that at the moment existent.

Key words

Tennis, Permanent formation, Trainers, High competition

Resum

Aquest article analitza la percepció que els entrenadors espanyols d'alta competició tenen sobre la seva formació permanent, a través de l'estudi de les opinions d'entrenadors experts. Els objectius de l'estudi se centren a conèixer i analitzar la **participació** dels entrenadors en activitats de formació permanent, igual com les **dificultats** amb què es troben els entrenadors per participar en la formació permanent i les alternatives que proposen.

La investigació ha estat realitzada amb una mostra de 20 entrenadors espanyols en actiu que haguessin entrenat durant les temporades 1997/1998, 1998/1999 i 1999/2000, algun jugador d'entre els 100 primers llocs del *ranking* mundial en la modalitat d'individuals. Respecte a la metodologia emprada per a l'estudi, volem expressar que hem utilitzat una metodologia integradora, emprant tècniques quantitatives i qualitatives: l'enquesta administrada mitjançant *qüestionari d'autoresposta* i l'*entrevista semiestructurada*.

Cal dir que els resultats del nostre estudi mostren la necessitat de millorar les activitats de formació permanent, un extrem que deriva vers una escassa participació dels entrenadors en les activitats esmentades. També s'observa una utilització molt escassa, per part dels tècnics, dels mitjans teòrics i de l'ús de les noves tecnologies per a la seva for-

mació; la pròpia formació permanent se centra, bàsicament, en l'autoanàlisi i en activitats de tipus pràctic. D'altra banda, els entrenadors demanen nous models de formació que siguin compatibles amb les seves obligacions professionals, i creuen necessari que el perfil professional de les persones que han d'impartir les activitats de formació permanent ha de ser més heterogeni que el que existeix a hores d'ara.

Introducció

Les concepcions actuals de l'ensenyament i de la formació d'entrenadors esportius contempnen l'entrenador com un *tècnic docent*, amb un alt nivell de destresa, que desenvolupa, durant la sessió d'ensenyament, una actuació sostinguda en una contínua presa de decisions; aquest tècnic haurà de ser sotmès, doncs, a processos d'entrenament conductual, amb l'objectiu de formar un entrenador que pugui actuar de manera eficaç en qualsevol context.

L'entrenador de tennis actua com un professor d'educació física que ha de dominar una sèrie de destreses docents que li permetin de desenvolupar l'ensenyament d'habilitats motrius específiques en la modalitat esportiva del tennis.

En aquest sentit, els programes de formació de professors (Delgado, 1992; Fraile, 1993; Viciano, 1996; Rodríguez, 1997; del Villar i Fuentes, 1999; Contreras,

2000) suggereixen la utilització de tres tipus de components (coneixement acadèmic, destreses docents, i coneixement pràctic), que poden ser aplicats perfectament a la formació d'entrenadors.

El coneixement acadèmic s'adquireix tradicionalment a través de les anomenades *llicons magistrals*, en les quals l'expert exposa teòricament els fonaments bàsics de l'acció docent. Les destreses docents, d'altra banda, s'entrenen mitjançant l'anàlisi de situacions d'ensenyament, l'observació sistemàtica de la conducta docent d'entrenadors experts, i a través de pràctiques com a entrenador, tutelades per supervisors experts, en les quals l'entrenador experimenta de forma pràctica les competències d'ensenyament, inicialment en situacions simulades, i posteriorment en situacions reals.

El coneixement pràctic requereix el treball amb altres tècniques formatives més qualitatives; per exemple, la realització de diaris, els grups de discussió, l'estimulació del record, etc., estratègies formatives que persegueixen com a objectiu últim desenvolupar en l'entrenador la capacitat per analitzar la seva pràctica docent.

En aquest sentit, creiem que "La necessitat de desenvolupar en el professor-entrenador de tennis els tres elements formatius anteriorment esmentats queda plenament justificada pel caràcter professional de l'ensenyament del tennis. L'entrenador és considerat com a tècnic en la mesura en què és conscient de la complexitat de l'actuació didàctica durant les sessions d'entrenament i ensenyament del tennis" del Villar i Fuentes (1999, pp. 3-4).

L'entrenador de tennis ha d'evolucionar contínuament, tant des del punt de vista *tècnic* com *científic*, igual com s'esdevé en qualsevol altre tipus de treball. Per això, hem de tenir sempre clara la idea dels canvis continuats que imposen els nous tipus de superfícies de joc, les majors possibilitats de comptar amb un adequat seguiment mèdic, tant per a la prevenció, com per a la recuperació de possibles lesions, la importància cada vegada més gran que es concedeix a l'aspecte físic en el joc, etc.

Tots aquests canvis exigeixen el desenvolupament de noves metodologies d'ensenyament i entrenament tècnic, tàctic, físic, psicològic, aquests últims aspectes ressenyats per estudis aplicats al tennis, com ara els de Balaguer (1996, pp. 145-153), Galiano, Escoda i Pruna (1996, pp. 115-121), Ruiz-Cotorro (1996, pp. 106-111), i Vaquero (1996, pp. 174-182), etc. Per això, i per donar respostes eficaces a aquestes exigències, el tècnic ha de mantenir una actitud d'aprenentatge continu, el qual, en la nostra opinió, no pot limitar-se a les pròpies experiències i a les converses amb altres tècnics durant l'assistència a torneigs, compartint alguns entrenaments o tenint cura de la pròpia condició física, atès que, i sense menystenir la deguda importància dels últims aspectes ressenyats, aquests mitjans de formació permanent ens semblen insuficients i mancats d'una estructura adequada, que certament pot aconseguir-se mitjançant activitats més organitzades.

En aquest sentit, som conscients que la situació actual de la formació permanent de l'entrenador de tennis es troba condicionada per les exigències del circuit masculí –"ATP"– i del femení –"WTA"– (jugadors professionals) i, per tant, de l'enorme dificultat perquè els entrenadors d'alta competició puguin assistir a congressos mentre els seus jugadors es troben en qualsevol punt del món, però considerem que, encara que reconeixem aquesta incompatibilitat entre les seves exigències professionals i les possibilitats d'anar a activitats de formació permanent, els òrgans federatius han de buscar alternatives de formació permanent que estiguin a l'abast dels entrenadors d'alta competició.

Una mostra significativa d'activitats formatives emmarcades en l'àmbit de la formació permanent en la modalitat esportiva del tennis a Espanya la constitueixen les gestionades per l'Escola de Mestratge de la Reial Federació Espanyola de Tennis, activitats i treballs que s'han materialitzat en llibres i revistes, així com en un altre tipus de publicacions periòdi-

ques, textos de caràcter monogràfic i altres menes de documents.

En el context de la formació permanent, mereix ser destacada la recent incorporació de la Federació Internacional de Tennis a Internet. El 20 de novembre de 1996 la "FIT" inaugura la seva nova adreça a Internet "ITF Online", adreça que consta de vuit seccions, entre les quals s'inclouen les competicions més rellevants de la "ITF", la "Copa Davis" per "NEC" i la "KB Fed Cup". A l'"ITF Online" es pot accedir a través de l'adreça "<http://www.itftennis.com>".

Així mateix, la Federació Internacional de Tennis continua celebrant el Seminari Mundial de la "ITF" per a Entrenadors, esdeveniment que genera un bon nombre d'activitats que contribueixen de manera significativa al procés de formació permanent en l'àmbit del tennis.

Objectius de la investigació

Els objectius generals perseguits en l'estudi són els següents:

- Conèixer i analitzar la **participació** dels entrenadors espanyols de tennis d'alta competició en activitats de formació permanent.
- Conèixer i analitzar la **importància** que els entrenadors concedeixen a la realització d'activitats de formació permanent, així com la valoració que fan de les activitats que han estat ofertes.
- Conèixer i analitzar les **dificultats** amb què es troben els entrenadors per participar en la formació permanent i les **alternatives** que proposen.

Metodologia

Mostra

Al nostre estudi, analitzem entrenadors espanyols en actiu que haguessin entrenat durant les temporades 1997/1998, 1998/1999 i 1999/2000, algun jugador situat, en algun moment d'aquestes temporades, entre els 100 primers llocs

del ranking en la modalitat d'individuals. A Espanya, són pocs els professionals que compleixen aquests requisits, per ser considerats entrenadors d'alta competició. La selecció final d'entrenadors es va realitzar un cop consultats els fitxers de la Federació Espanyola de Tennis. En aquest sentit, val a dir que 25 entrenadors complien els requisits exigits, i es va obtenir un percentatge important d'entrenadors que van enviar el qüestionari degudament emplenat, un total de 20 (83% del total d'entrenadors que reunien els requisits exposats); amb l'objecte d'identificar algunes característiques generals d'aquesta mostra, presentem les dades següents, procedents del qüestionari:

- **Sexe:** 19 homes (95%) i 1 dona (5%).
- **Edat:** 25 anys o menys (0 –0%–), de 26 a 35 anys (10 –50%–), de 36 a 45 anys (7 –35%–) i 46 anys o més (3 –15%–).
- **Anys exercint com a entrenador:** Una mitjana de 13,05 anys (amb una desviació de 9,14)

Considerant tot el que acabem de dir, queda plenament justificat que en el procediment seguit en el nostre estudi mixt (quantitatiu-qualitatiu) no recorreguéssim a cap tipus de mostreig, i vam pren-

dre la determinació que la població objecte d'estudi fos investigada considerant tots els elements que hi pertanyien.

Així, la població estudiada (entrenadors espanyols de tennis d'alta competició) es constitueix en *univers petit* (o *població finita*), convenientment identificat.

Variables

Les variables sobre les quals s'ha desenvolupat l'estudi han estat:

1. Participació en activitats de formació permanent
 - 1.1. Activitats de tipus teòric.
 - 1.2. Activitats de tipus pràctic.
2. Valoració de la importància i oferta de les activitats de formació permanent
 - 2.1. Activitats de tipus teòric.
 - 2.2. Activitats de tipus pràctic.
3. Dificultats per accedir a la formació permanent
 - 3.1. Dificultats per a l'assistència a les activitats formatives.
 - 3.2. Dificultats per a l'aprofitament de les activitats formatives.
4. Alternatives a la formació permanent existent en l'actualitat
 - 4.1. Alternatives a les dificultats per accedir a la formació permanent.
 - 4.2. Alternatives a l'oferta d'activitats de formació permanent.

Instruments

Respecte de la metodologia seleccionada per realitzar la investigació, en l'estudi vam recórrer a l'aplicació de diverses perspectives o multiplicitat d'enfocaments, i vam optar per una via metodològica plural i integradora, mitjançant l'ús de tècniques quantitatives i qualitatives: d'una banda, l'enquesta administrada mitjançant qüestionari (qüestionari d'autoresposta); en la nostra investigació vam utilitzar la modalitat d'enquesta anomenada enquesta per correu, destinada a l'obtenció d'informació sobre poblacions específiques, valent-nos d'un dels instruments més comunament utilitzats en la investigació mitjançant enquestes: el qüestionari tramès per correu als subjectes sotmesos a enquesta. D'una altra banda, en l'estudi vam utilitzar també l'entrevista a fons. La mena d'entrevista que vam aplicar va ser del tipus semiestructurada o guiada, i de caràcter individual, constituïda per una llista que combinava preguntes tancades o estructurades i preguntes obertes, ordenades i redactades de la mateixa forma per a tots els subjectes entrevistats. A les *taules 1 i 2* s'inclou l'enquesta i el guió de l'entrevista a fons:

■ Taula 1.

Guió d'entrevista a fons a entrenadors de tennis d'alta competició.

DADES GENERALS

Pot relatar-nos, a grans trets, com ha arribat a la situació que ocupa actualment en el món del tennis, començant per dir-nos des de quan i per quina raó va començar a practicar-lo?

PARTICIPACIÓ EN ACTIVITATS DE FORMACIÓ PERMANENT

Quina mena i quina quantitat d'activitats de formació permanent –activitats que, siguin del tipus que siguin, van adreçades a l'actualització o millora del nivell de competència, i que siguin compatibles amb el treball com a entrenador– creu que realitza l'entrenador de tennis d'alta competició?

VALORACIÓ DE LA IMPORTÀNCIA I L'OFERTA DE LES ACTIVITATS DE FORMACIÓ PERMANENT

Pot valorar quin tipus d'activitats de formació permanent considera més útils per als entrenadors de tennis d'alta competició? Quin/s perfil/s professional/s considera el/els més indicatiu/s per a les persones encarregades d'impartir les activitats de formació permanent –congressos, cursos, etc.?

DIFICULTATS PER ACCEDIR A LA FORMACIÓ PERMANENT

Quines són les principals dificultats amb què es troba l'entrenador de tennis d'alta competició per accedir o aprofitar les activitats permanents que són ofertes, ara com ara? Quines són les principals dificultats amb què es troba l'entrenador de tennis d'alta competició per treure el màxim profit de les activitats formatives existents?

ALTERNATIVES DE FORMACIÓ PERMANENT

¿De quina manera creu que es podria facilitar una major participació i/o aprofitament dels entrenadors de tennis d'alta competició en activitats de formació permanent? Quines alternatives troba, davant de l'actual oferta d'activitats de formació permanent, que siguin del màxim profit per als entrenadors de tennis d'alta competició? Considera que són les principals dificultats per realitzar les degudes avaluacions al tennista d'alta competició? Quines alternatives creu que poden existir?

■ TAULA 2.

Enquesta a entrenadors de tennis d'alta competició.

DADES GENERALS

P.1. Sexe: 1. Home ☐ 2. Dona ☐P.2. Edat: a) 25 anys o menys ☐ b) De 26 a 35 anys ☐ c) De 36 a 45 anys ☐ d) 46 anys o més ☐

P.3. Quants anys ha exercit com a entrenador, aproximadament? _____

FORMACIÓ PERMANENT

P.4. Valori d'1 a 5 l'ús que fa dels següents mitjans per continuar formant-se i la importància que els concedeix per a aquesta finalitat:

(Correspondència: 1: gens, 2: poc, 3: regular, 4: força, 5: molt)

FORMATIUS	Ús que en faig	Importància que hi dono
1. Assistència a partits "en viu"	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
2. Veure partits televisats	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
3. Anàlisi de partits en vídeo	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
4. Observació d'entrenadors experts durant l'entrenament	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
5. Observació de jugadors en competició	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
6. Lectura d'articles de revistes especialitzades	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
7. Lectura de llibres especialitzats	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
8. Utilització de CD ROMS especialitzats	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
9. Ús d'Internet	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
10. Assistència a congressos, cursos i clínics de formació	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
11. Investigació individual	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
12. Investigació en grup	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
13. Converses i discussions amb altres entrenadors "en viu"	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
14. Converses i discussions entre entrenadors per Internet (xats)	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
15. Converses i discussions amb els meus ajudants	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
16. Participació en seminaris permanents o grups de treball	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
17. Realització de Màster en tennis d'alt rendiment	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
18. Participació en tallers d'aprenentatge pràctic	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
19. Participació en taules rodones i debats	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5
20. Afiliació a una associació d'entrenadors	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

P.5. Estableixi quina és, aproximadament, la distribució en percentatges del perfil professional de les persones que han impartit les activitats de formació permanent a les quals ha anat (cursos, congressos...) i indiqui la distribució que consideraria ideal:

(La suma total ha de donar "100")

PERFIL PROFESSIONAL	Percentatge en activitats realitzades	Percentatge ideal
1. Professors de Facultats de CC de l'Esport o INEF amb docència en tennis	_____ %	_____ %
2. Professors de l'Escola Nacional de Mestratge de Tennis de la Federació Espanyola o de la Federació Internacional de Tennis	_____ %	_____ %
3. Entrenadors de tennis amb àmplia experiència pràctica en l'alta competició	_____ %	_____ %
4. Dirigents de la Federació Espanyola de Tennis o de la Federació Internacional de Tennis	_____ %	_____ %

TOTAL = 100

TOTAL = 100

P.6. Indiqui la principal dificultat amb què es troba per assistir a activitats de formació permanent: (Triï només una resposta):

1. Dificultats econòmiques ☐
2. Ocupacions i responsabilitats familiars ☐
3. No poder desatendre el treball ☐

P.7. Indiqui el principal problema amb què es troba, en l'oferta d'activitats, per millorar la seva formació permanent: (Triï només una resposta):

1. Escassa existència d'activitats amb rigor científic promogudes pels òrgans federatius ☐
2. Escassa adaptació de les activitats de caire científic a les necessitats dels entrenadors ☐
3. Activitats excessivament estereotipades (similars, monòtones, repetició de continguts) ☐
4. Activitats poc motivants ☐
5. Nombre insuficient d'activitats d'aplicació pràctica. ☐

Anàlisi de les dades

Per al tractament de les **dades quantitatives** vam efectuar una **anàlisi estadística descriptiva correlacional**.

Per al tractament de les **dades qualitatives** provinents de les **entrevistes**, realitzades a una selecció de subjectes corresponents a la població estudiada (els entrenadors espanyols de tennis d'alta competició), vam aplicar el procediment d'**anàlisi de contingut**, i vam seguir com a **metodologia de l'anàlisi de les dades** un total de cinc fases. La primera d'aquestes fases va consistir en la localització i codificació de cada categoria en cada una de les entrevistes. Durant la segona fase es va procedir al reajustament del romanent de dades, per tal de, en la tercera fase, delimitar i subratllar els fragments textuais de cada entrevistat en cada una de les categories. En la quarta fase es va realitzar l'agrupament dels fragments textuais de cada entrevistat en cada una de les categories. Finalment, en la cinquena fase vam sintetitzar l'agrupament realitzat a la fase anterior.

Resultats

Presentem en aquest apartat les dades obtingudes mitjançant els qüestionaris; aquesta anàlisi s'efectua de forma encruada amb les dades qualitatives, emprant, per a aquestes, evidències documentals (extractes de transcripcions de les entrevistes). Així, no només considerem la informació numèrica (que per si sola ja es mostra molt important) sinó que, mitjançant l'estratègia de la triangulació, integrem a més a més informació qualitativa de les entrevistes, amb l'objecte d'enriquir i potenciar encara més l'anàlisi.

Situant-nos en el domini de la formació permanent dels entrenadors espanyols de tennis d'alta competició, assenyallem en primer lloc que, a més a més de creure que no resulta necessari un bon nivell de joc per ser entrenador d'alta competició, els entrenadors sí que consideren beneficiós el fet d'haver entrenat en les etapes de pre-tennis, iniciació, perfec-

cionament i competició, abans de passar a l'alta competició, perquè això proporciona un seguit d'experiències i possibilita que el tennis es contempli de forma més global.

Participació en activitats de formació permanent

Examinant l'opinió dels entrenadors sobre la seva participació en activitats de formació permanent, i respecte de la qualitat de la formació permanent oferta, els entrenadors es mostren força crítics, atès que el 75% opina que la formació oferta és millorable o molt millorable. D'una altra banda, el grau de participació en activitats de formació permanent dels entrenadors es mostra majoritàriament (70%) escàs o molt escàs.

Activitats

de tipus teòric

Encara que les dades es troben condicionades per la seva gran variabilitat, observem, segons mostra la *taula 3*, que gairebé la meitat dels professors (47%) que els han impartit activitats de formació permanent són professors de l'Escola Nacional de Mestratge de Tennis o de la Federació Internacional, seguits d'entrenadors de tennis amb àmplia experiència en l'alta competició (29%), i com reflecteixen igualment les entrevistes: "*Crec que a més a més dels que s'han dedicat a la formació individual, a anar estudiant i avançant, també cal comptar amb l'experiència i, per tant, haurien de tenir cabuda totes les persones que han tingut una experiència i l'han viscuda*" (Entrenador 1).

En relació amb la recepció del coneixement (*Taula 4*), la valoració general

■ **TAULA 3.**

Distribució en percentatges del perfil professional de les persones que els han impartit activitats de formació permanent

VARIABLES	$\bar{X}$	σ
Professors de Facultats de CC de l'Esport o INEF amb docència en tennis	16 %	16,67
Professors de la via federativa	47 %	20,74
Entrenadors de tennis amb àmplia experiència pràctica a l'alta competició	29 %	24,37
Dirigents de la via federativa	8 %	11,63

■ **TAULA 4.**

Distribució de l'ús dels mitjans formatius per a la recepció de coneixement.

VARIABLES	$\bar{X}$	σ
Assistència a partits "en viu"	4,60	,60
Veure partits televisats	3,65	1,23
Anàlisi de partits en vídeo	2,70	1,13
Observació d'entrenadors experts durant l'entrenament	3,35	1,27
Observació de jugadors en competició	4,65	,49
Lectura d'articles de revistes especialitzades	2,45	1,05
Lectura de llibres especialitzats	2,40	1,14
Ús de CD ROMS especialitzats	1,80	,95
Ús d'"Internet"	2,15	1,09
Assistència a congressos, cursos i <i>clínics</i> de formació	2,25	1,07
Investigació individual	2,75	1,25
$\bar{X}$ i σ conjunta	2,98	1,02

■ **TAULA 5.**
Distribució de l'ús dels mitjans formatius per a l'intercanvi de coneixement.

VARIABLES	$\bar{x}$	σ
Investigació en grup	2,40	1,14
Converses i discussions amb altres entrenadors "en viu"	4,25	,85
Converses i discussions entre entrenadors per "Internet" (xat)	1,85	1,23
Converses i discussions amb els meus ajudants	3,60	1,31
Participació en seminaris permanents o grups de treball	1,65	,88
Realització de Màster en tennis d'alt rendiment	1,30	,80
Participació en tallers d'aprenentatge pràctic	1,35	,75
Participació en taules rodones i debats	2,15	1,14
Afiliació a una associació d'entrenadors	1,60	,88
$\bar{X}$ i σ conjunta	2,23	1,00

■ **TAULA 6.**
Distribució ideal en percentatges del perfil professional de les persones que han d'impartir activitats de formació permanent.

VARIABLES	$\bar{x}$	σ
Professors de Facultats de CC de l'Esport o INEF amb docència en tennis	27 %	13,31
Professors de la via federativa	26 %	14,65
Entrenadors de tennis amb àmplia experiència pràctica a l'alta competició	38 %	18,50
Dirigents de la via federativa	9 %	10,50

■ **TAULA 7.**
Distribució de la importància que concedeixen als mitjans formatius per a la recepció de coneixement.

VARIABLES	$\bar{x}$	σ
Assistència a partits "en viu"	4,70	,57
Veure de partits televisats	4,10	,79
Anàlisi de partits en vídeo	4,00	,79
Observació d'entrenadors experts durant l'entrenament	4,20	1,06
Observació de jugadors en competició	4,70	,47
Lectura d'articles de revistes especialitzades	3,20	1,01
Lectura de llibres especialitzats	2,95	1,10
Ús de CD ROMS especialitzats	2,35	1,04
Ús d'Internet"	2,55	1,19
Assistència a congressos, cursos i clínics de formació	3,10	1,17
Investigació individual	3,30	,98
$\bar{X}$ i σ conjunta	3,55	,92

queda difuminada (2,98) perquè es contraresta el gran ús que fan de l'observació de jugadors en competició (4,65) i de l'assistència a partits "en viu" (4,60) amb el poc ús que fan dels mitjans més teòrics, com ara la lectura de documents; els mitjans menys valorats són (1,80) l'ús de CD ROMS especialitzats i l'ús d'"Internet" (2,15). Ells ho expressen en els termes que segueixen: "Quan parlem d'alta competició, tu estàs en torneigs i rebent constantment informació procedent d'altres jugadors i entrenadors, veus com entrena aquest, veus com entrena l'altre. Sincerament, ni em miro Internet. Per què li he d'enviar un e-mail a un altre entrenador, si prendrem cafè plegats molts vespres?" (Entrenador 5).

La valoració general que ofereixen els entrenadors sobre les activitats formatives realitzades per intercanviar coneixement (Taula 5) és força baixa (2,23). Aquest fet es produeix perquè aquests professionals només acostumen a intercanviar coneixements amb altres entrenadors "en viu" (4,25) i amb els seus ajudants (3,60), mentre que la resta d'opcions es troben infrautilitzades, com podem comprovar també a les entrevistes: "Entre els entrenadors professionals això es fa contínuament, perquè quan viatgen es reuneixen constantment i les converses sempre giren al voltant del tennis" (Entrenador 1).

En relació amb l'ús dels mitjans formatius per a l'autoanàlisi, el que sí que sembla clar és que força sovint (4,30) els entrenadors reflexionen sobre la pròpia experiència.

Activitats de tipus pràctic

Oferim, tot seguit, la valoració aportada pels entrenadors sobre les activitats formatives que realitzen en pista.

Atenent a l'ús dels mitjans formatius per a l'entrenament de jugadors aliens, s'observa que l'entrenament de jugadors aliens no es descobreix com una pràctica gaire utilitzada (2,80) entre els entrenadors a l'hora de continuar formant-se.

D'una altra banda, per continuar la seva formació, els entrenadors recorren a l'entrenament i competició propis d'una manera habitual, encara que no amb excessiva freqüència (3,25).

Valoració de la importància i oferta de les activitats de formació permanent

Un cop examinat l'ús que els entrenadors fan dels diferents mitjans formatius, vegem ara quina importància els concedeixen. Tractarem, doncs, de respondre als aspectes que caldria tenir en compte a l'hora de seleccionar el tipus d'activitats.

Activitats de tipus teòric

Igual com en la categoria anterior, anirem veient quina importància els mereix cadascuna de les activitats formatives de tipus teòric que han realitzat o poden realitzar.

A la vista de la *taula 6*, la situació ideal per a ells seria que els entrenadors amb gran experiència impartissin més activitats, igual com professors de Facultats de CC de l'Esport o INEF, tot completant la tasca dels professors de l'Escola Nacional de Mestratge de tennis: *"Crec que caldria tenir en compte molts jugadors que han estat professionals tota la vida i a partir d'aquests tenir un equip on es vagin complementant tots"* (Entrenador 4).

Comparant les dades relatives a la importància concedida, amb l'opinió que van oferir sobre l'ús que feien d'aquests mateixos mitjans formatius (*Taula 7*), hem d'assenyalar que continuen valorant en més gran mesura l'assistència a partits "en viu" i l'observació de jugadors en competició (4,70 per a totes dues). La diferència es troba en els altres mitjans, que si abans eren utilitzats escassament, ara revesteixen una importància moderada, cosa que fa que la valoració general sigui acceptable (3,55).

Es manté la tendència indicada a la *taula 8*, és a dir, coincideixen l'ús i la importància en les activitats més valorades, com ara les converses i discussions amb altres entrenadors "en viu", i amb els seus ajudants (4,45 i 4,10, respectivament). Els entrenadors tornen també a valorar una mica més la importància de les altres activitats en comparació amb l'ús que en fan, i en conseqüència, la mitjana general de les valoracions s'eleva a regular (3,14).

Respecte de la importància que concedeixen als mitjans formatius per a l'autoanàlisi, els entrenadors, com era d'esperar, a més a més de fer-ne un ús intens, també valoren en gran mesura la importància de la reflexió sobre la pròpia experiència. Concretament, en aquest cas, ús i importància presenten la mateixa valoració (4,30).

Activitats de tipus pràctic

Passem ara a avaluar, en la sèrie d'apartats que segueixen, les activitats de caràcter pràctic que porten a terme els entrenadors amb l'objectiu de continuar formant-se.

En relació amb la importància que concedeixen als mitjans formatius per a l'entrenament de jugadors aliens, de la regular

valoració presentada (3,35), es desprèn que no constitueix una actuació prioritària per als entrenadors el fet d'entrenar jugadors aliens.

D'una altra banda, i considerant la importància que concedeixen als mitjans formatius per a l'entrenament i competició propis, assenyalem que, per continuar formant-se, els entrenadors atorguen una certa importància (3,40) a l'entrenament i competició propis: *"Crec que m'ajuda, perquè aleshores puc fer-li directament les demostracions jo mateix i no he de buscar un altre jugador bo perquè s'hifixi, ni he de fer servir tant el vídeo"* (Entrenador 6).

Dificultats per accedir a la formació permanent

Com continuem anotant més endavant, el principal problema amb què es troben els entrenadors per realitzar les activitats de formació permanent radica en l'absoluta manca de temps, atès que aquests tècnics viatgen durant 30-35 setmanes l'any i només disposen d'unes setmanes per dedicar al descans, a estar amb la família i a preparar el seu jugador a nivell tècnic i tàctic.

■ **TAULA 8.**
Distribució de la importància que concedeixen als mitjans formatius per a l'intercanvi de coneixement.

VARIABLES	$\bar{X}$	σ
Investigació en grup	3,30	,98
Converses i discussions amb altres entrenadors "en viu"	4,45	,69
Converses i discussions entre entrenadors per Internet (xat)	2,05	1,39
Converses i discussions amb els meus ajudants	4,10	1,21
Participació en seminaris permanents o grups de treball	2,85	1,04
Realització de Màster en tennis d'alt rendiment	3,15	,93
Participació en tallers d'aprenentatge pràctic	2,35	,99
Participació en taules rodones i debats	3,30	,98
Afiliació a una associació d'entrenadors	2,75	1,16
$\bar{X}$ i σ conjunta	3,14	1,04

■ TAULA 9.

Distribució de la principal dificultat amb què es troben per assistir a activitats de formació permanent.

VARIABLES	$\bar{x}$	σ
Dificultats econòmiques	1	5 %
Ocupacions i responsabilitats familiars	0	0 %
No poder desatendre el treball	19	95 %

■ TAULA 10.

Distribució del principal problema que troben en l'oferta d'activitats.

VARIABLES	$\bar{x}$	σ
Escassa existència d'activitats científiques per via federativa	5	25 %
Escassa adaptació a les necessitats dels entrenadors	5	25 %
Activitats excessivament estereotipades	2	10 %
Activitats que motiven poc	4	20 %
Insuficient nombre d'activitats d'aplicació pràctica	4	20 %

Dificultats per a l'assistència a les activitats formatives

Segons els resultats de la taula 9 i arran del comentari anterior: *"El temps és l'única dificultat. És molt difícil, mentre tu viatgis amb gent d'elit, és molt difícil, perquè el circuit no et permet d'estar dues setmanes a casa"* (Entrenador 2).

Dificultats per a l'aprofitament de les activitats formatives

No existeix un únic problema en l'oferta d'activitats, d'aquí ve que tots els que s'exposen a la taula 10 presentin una major o menor incidència en la formació dels entrenadors.

Alternatives a la formació permanent existent en l'actualitat

En general, els entrenadors es decanten per reunir-se un cop o dos l'any, amb gent

qualificada i membres de l'Escola de Mestratge per participar en col·loquis. Una altra possibilitat és que els sigui remesa informació, a més a més de celebrar reunions amb els companys durant els torneigs, aprofitant les trobades per parlar de tennis.

Alternatives a les dificultats per accedir a la formació permanent

Bàsicament, els entrenadors plantegen tres alternatives: formació en les poques setmanes lliures, activitats més econòmiques i evitar desplaçaments: *"Doncs fer algunes jornades d'aquestes, amb gent d'alta competició, però curtes, quan s'acabessin els torneigs, al final d'any, que saps que hi ha un mes o unes setmanes"* (Ent. 4). O també: *"Crec que a l'Escola de Mestratge el que els agrada és fer els cursos, perquè ells es traslladen potser a*

Barcelona, i fer-ho durant uns dies determinats i unes hores determinades" (Entrenador 6).

Alternatives a l'oferta d'activitats de formació permanent

Les alternatives que apareixen més sovint es refereixen a la tramesa d'informació útil, cursos a distància, realitzar una sèrie d'exàmens o proporcionar-los un treball perquè puguin llegir en el temps lliure. Concretament, els entrenadors entrevistats suggereixen: *"Portar coses preparades, perquè hi ha força temps mort als torneigs. Individualment pots mirar-te textos, anar llegint, pots fer uns resums o una petita anàlisi. Unes pautes i tenir uns escrits, enviar més coses, però menys denses, menys informació, però més continuada. A més a més, probablement soparàs amb els companys o et trobaràs prenent alguna cosa al club, i així també es poden comentar aquestes coses"* (Entrenador 2).

Cal reflectir, finalment, una altra opinió dels entrenadors: *"Que ens passessin a nosaltres informació i aleshores contrastar-la amb ells i dir-los si es pot posar en pràctica, perquè, és clar, una cosa són els teòrics; a nivell de col·loqui, de debat, o que una persona faci una exposició sobre un estudi que hagi fet i que aleshores els entrenadors donem la nostra opinió"* (Entrenador 5).

Conclusions i propostes per a la formació permanent

Com a principals conclusions de l'estudi podem assenyalar, d'entrada, que els entrenadors espanyols de tennis d'alta competició presenten uns índexs molt baixos de participació en activitats de formació permanent, justificats per les exigències laborals que l'exercici professional els imposa.

El grau de participació en activitats de formació permanent dels entrenadors es revela majoritàriament escàs; aques-

ta participació es basa, gairebé exclusivament, en l'assistència a partits "en viu", converses i discussions amb altres entrenadors, i observació de jugadors de competició, tot plegat afegit a la reflexió sobre la pròpia experiència. Les dades obtingudes reflecteixen el poc temps de què disposen per a la realització de les activitats esmentades (el 95% dels entrenadors afirma que la principal dificultat per no trobar-se en actitud d'assistir a activitats de formació permanent obeeix al fet de no poder desatendre el seu treball). Igualment, consideren que els resulta més interessant la informació que poden proporcionar-los els seus mateixos companys entrenadors, informació que, a més a més de provenir de persones del seu mateix entorn professional, és més fàcil d'obtenir, perquè els entrenadors coincideixen en els torneigs.

D'una altra banda, l'oferta d'activitats de formació permanent s'evidencia clarament millorable, i s'hi constata, en primer lloc, la necessitat d'oferir un més gran nivell d'actualització científica en els continguts d'ensenyament, igual com instaurar una participació més multidisciplinària dels agents formatius.

Els entrenadors espanyols de tennis d'alta competició manifesten l'escassa qualitat de la formació permanent oferta. Estimem, en aquest sentit, que les activitats haurien d'incorporar un major grau d'actualització científica i una més gran participació d'altres sectors. La població estudiada considera que el factor que més dificulta la participació dels entrenadors en activitats de formació permanent el constitueix el poc temps de què disposen per fer-ho, així com la dificultat que comporta ajustar-se a un calendari predeterminat, atès que els entrenadors realitzen nombrosos viatges, durant 30 o 35 setmanes l'any, per participar en torneigs, i els seus viatges depenen dels resultats obtinguts. Totes aquestes circumstàncies suposen un alt grau d'incertesa a l'hora de conèixer la

disponibilitat dels entrenadors per a qualsevol altre acte que no sigui la mera competició.

Respecte de les propostes per millorar la formació permanent dels entrenadors espanyols de tennis d'alta competició, el nostre estudi planteja un seguit de qüestions centrades en la formació de l'entrenador de tennis d'alta competició a Espanya, que estimem que permeten d'expandir futures línies d'investigació. Aquestes qüestions poden quedar resumides en les consideracions específiques que segueixen:

- Investigar la formació permanent de l'entrenador de tennis a tots els nivells, i estudiar alternatives que coadjuvin a una millor formació i desenvolupament professional d'aquest col·lectiu.
- Estudiar propostes de formació on es conjuminin la formació inicial i la formació permanent de l'entrenador, per tal de poder planificar programes que tinguin continuïtat tot al llarg d'una sèrie d'anys, i no actuacions puntuals, com és tradicional.
- Insistir en l'estudi de propostes de formació, inicial i permanent, que utilitzin estratègies, com ara la reflexió i els grups de treball, i que incloguin entrenadors experts i inexperts.

Bibliografia

- Balaguer, I. (1996). Entrenament psicològic en un grup de competició femení de tennis. *Apunts. Educació Física i Esports* (44-45), 143-153.
- Contreras, O. R. (coord.) (2000). *La formación inicial y permanente del profesor de Educación Física. Actas del XVIII Congreso Nacional de Educación Física*. Vols. I y II. Cuenca: Ediciones de la Universidad de Castilla-La Mancha (Colección Estudios).
- Del Villar, F. i Fuentes, J. P. (1999). Las destrezas docentes en la enseñanza del tenis. A J. P. Fuentes i altres, *Ense-*

ñanza y entrenamiento del tenis. Fundamentos didácticos y científicos (pp. 1-36). Cáceres: Universidad de Extremadura, Servicio de Publicaciones.

Delgado, M. Á. (1992). Orientaciones a seguir en la reflexión, en la acción y en la formación permanente del profesor de Educación Física. A AA. VV., *Estudios monográficos sobre las Ciencias de la Actividad Física y del Deporte. Anuario 91* (p. 111-122). Andalucía: COPLEF.

Fraile, A. (1993). *Un modelo de formación permanente para el profesorado de Educación Física*. Tesis doctoral. Universidad Nacional de Educación a Distancia, Facultad de Filosofía, Departamento de Teoría de la Educación y Pedagogía Social.

Fuentes, J. P. (2001). *Análisis de la formación y de los planteamientos didácticos del entrenador de tenis de alta competición en España*. Tesis doctoral. Universidad de Extremadura, Facultad de Ciencias del Deporte, Departamento Didáctica de la Expresión Musical, Plástica y Corporal.

Galiano, D., Escoda, J. i Pruna, R. (1996). Aspectes fisiològics del tennis. *Apunts. Educació Física i Esports* (44-45), 115-121.

Rodríguez, J. M. (1997). *Bases y Estrategias de Formación Permanente del Profesorado*. Huelva: Hergué.

Ruiz-Cotorro, A. (1996). Patología traumática del tenista. *Apunts. Educació Física i Esports* (44-45), 106-111.

Vaquero, M. C. (1996). Preparació física amb jugadors d'èlit. *Apunts. Educación Física y Deportes* (44-45), 174-182.

Viciano, J. (1996). *Evolución del conocimiento práctico de los profesores de Educación Física en un programa de formación permanente colaborativo*. Tesis doctoral. Universidad de Granada, Facultad de Ciencias de la Actividad Física y el Deporte, Departamento de Educación Física y Deportiva.

Conducta empresarial en matèria de patrocini i esponsorització esportiva

■ OTILIO GÓMEZ PARRO

Doctor en Ciències de l'Activitat Física i de l'Esport.
Diplomat en Gestió Comercial i Màrqueting

■ Paraules clau

Comunicació, Esport, Patrocini, Esponsorització

Resum

La recerca d'una diferenciació, tant a nivell d'imatge d'empresa com en relació a productes i marques, ha fet sorgir noves formes de comunicació, entre les quals destaca el patrocini i l'esponsorització. La consolidació d'aquestes com a tècniques de comunicació comercial prové de la pràctica del patrocini i l'esponsorització esportiva.

L'esport, com a vehicle de comunicació, ha tingut i té un gran interès des del punt de vista empresarial. Els canvis en la legislació publicitària, l'actitud cada vega-

da més crítica del consumidor envers la publicitat tradicional, juntament amb altres factors, ha propiciat un creixement de l'esponsorització i el patrocini esportiu.

D'entre tota la gamma d'empreses, les que fan la despesa més gran, i les que més estabilitat presenten en l'ús d'aquesta tècnica de comunicació comercial són les grans empreses, raó que ha justificat un estudi sobre una mostra de 22 empreses d'aquestes característiques.

Els resultats que es presenten a continuació són conseqüència d'una investigació que respon, amb un caràcter descriptiu, unes qüestions importants relatives a la gestió del patrocini i l'esponsorització esportiva. La informació presentada s'ha obtingut de la mà dels responsables més directament implicats en la gestió del patrocini i l'esponsorització en aquest tipus d'empreses, que aprofundeix en el coneixement de la concepció de l'esponsorització i el patrocini esportiu, així com en la conducta d'aquest tipus d'empreses en el desenvolupament de les accions.

Introducció

Des del punt de vista empresarial, l'interès per l'esponsorització i el patrocini queda patent a la vista de les dades d'inversió publicitària durant els últims anys (Eurodata, 1999; Infoadex, 2001). Encara que el mecenatge cultural atreu un determinat volum d'inversions, tant d'empreses públiques com de privades, la consolidació d'aquesta via com a tècnica de comunicació comercial ha vingut de la pràctica del patrocini i l'esponsorització esportiva.

La definició precisa dels mots Esponsorització, Patrocini i Mecenatge, així com els límits o fronteres entre tots tres termes, no resulta tasca fàcil a causa de múltiples confusions en la seva aplicació (Gómez, 1993a). Tradicionalment, les empreses acostumen a utilitzar Mecenatge quan financen cultura i Patrocini i Esponsorització quan financen l'esport. Encara que existeix una acceptació comuna del fet que tots dos formen part d'una nova forma de comunicar (Mullin, 1993; Sánchez Guzmán, 1995; Campos, 1997; Desbordes i d'altres, 2001), la diferència entre els dos mots es deriva dels objectius perseguits i del nivell de compromís amb l'activitat o esdeveniment. En aquesta investigació, i seguint el corrent general, tots dos termes (esponsorització i patrocini) es consideraran com a sinònims.

La recerca d'una diferenciació, així com les estratègies de posicionament, tant pel que fa a la imatge d'empresa com en relació amb els productes i marques, ha donat lloc a noves formes de comunicació, entre les quals destaca el patrocini i l'esponsorització (Andersen Consulting, 92; Seeliger, 96; Álvarez, 96). Mentre que fa uns anys eren les associacions, institucions o entitats esportives, quan no particularment els seus atletes o federacions, els que venien en cerca de les empreses per promocionar i finançar algun esdeveniment o activitat esportiva, a hores d'ara també les empreses busquen projectes per a esponsoritzar. Pensem que, si més no, aquesta situació és demostrativa de la necessitat per part de les empreses de buscar vies alternatives de comunicació i publicitat (Desbordes i d'altres, 2001). És en aquest context on l'esponsorització i el patrocini esportiu prenen una dimen-

■ Abstract

The search for a differentiating factor, in both corporate image and with respect to products and brands, has led to new forms of advertising, such as endorsements and sponsorships. The consolidation of these forms has come principally through sporting ties.

Sport as a means of advertising generates and has generated a lot of interest from a business point of view. The changes in advertising legislation, a more critical attitude from the public, along with other factors has resulted in an increase in sport-related endorsements and sponsorship.

From a wide range of companies, the biggest spenders on and the most avid users of these new forms of advertising are the large corporations, which is why this study has taken 22 companies fitting this profile.

The following information is the result of research, related to sport, on important questions pertaining to the management of sporting endorsements and sponsorships. This information has been given by those directly responsible for and involved in the management of sponsorships and endorsements in these types of companies, enabling us to better understand the whole concept of sport-related endorsements and sponsorships as well as the behaviour of companies in these areas.

■ Key words

Advertising, Sport, Sponsorship and endorsements

sió important per a l'empresa (Brooks, 94). Les dades de mitjans i audiències ens permeten de qüestionar, de fet, la rendibilitat de les típiques campanyes de publicitat televisiva en una situació com l'actual, on la diversificació d'aquesta oferta, la pràctica del *zàping* i d'altres factors importants en els hàbits i comportaments del públic davant de la publicitat, incrementen els costos d'impacte (Campos i Gómez, 1994).

Els sistemes de comunicació de l'empresa s'han vist desbordats, en molts casos, per comprendre un canvi tan ràpid com el que ha tingut lloc durant els últims anys. Adverteixen, molts d'ells impassiblement, la presència d'una variable externa, incontrolada, que repercuteix directament sobre el pla de comunicació de l'empresa. La saturació de vies i mitjans, i l'increment dels costos en la gestió de la comunicació per aconseguir cobertures similars, ha significat una recerca de noves vies que han reforçat l'ús del patrocini i de l'esponsorització esportiva com una alternativa rendible per completar el pla de comunicació (Kotler, Cámara i Grande, 1995).

Malgrat la dificultat de valorar econòmicament la inversió en publicitat i comunicació, des d'un punt de vista estratègic és important per a l'empresa, en aquests moments, replantejar-se els seus postulats bàsics a l'hora de dirigir i gestionar la imatge de l'empresa i la publicitat dels seus productes i marques (Gómez, 1993b).

Objectius de l'estudi

L'esport com a vehicle de comunicació ha tingut i té un gran interès des del punt de vista empresarial (Piquet, 1985; Bello, 1989; Shánoun, 1990; Chauveau, 1992; Álvarez, 1996). Els canvis en la legislació publicitària, l'actitud cada vegada més crítica del consumidor envers la publicitat tradicional, juntament amb els factors comentats, han permès, en els últims anys, un creixement de l'es-

ponsorització i el patrocini esportiu (Davis, 1994; Lambin, 1995; Bourg, 1998; Desbordes i d'altres, 2001). Si abans les empreses tenien un comportament "passional" o "oportunist" (Bello, 1989), davant les accions de patrocini i esponsorització esportiva, volem constatar que aquest capteniment s'adreça vers un disseny d'aquestes accions integrat i coordinat en un pla de comunicació (comportament "estratègic") (Cervera i Cuadrado, 1996).

A Espanya s'està practicant l'esponsorització esportiva, amb caràcter més o menys formal, des de començament dels anys vuitanta (Bello, 1989; Montesinos, 1991; Chias, 1991; Galiana, 1992). Durant aquest període s'han anat afegint, al petit nombre d'empreses pioneres en l'ús d'aquesta tècnica, d'altres, que a la vista dels canvis esdevenuts en el panorama de la comunicació, han trobat per aquesta via alternatives rendibles, (Ogden, 1993; McCarville i Copeland, 1994; Rodríguez, 1997).

Malgrat les xifres i l'ús creixent que s'ha donat a aquesta tècnica de comunicació comercial, no existeix un correlat en l'inventari d'investigacions sobre el tema (Campos, 1997). A la vista d'aquesta situació, i com a continuació d'altres estudis realitzats en aquest àmbit, sembla que és un moment oportú per conèixer dades importants sobre la conducta empresarial en aquesta matèria.

El patrocini i l'esponsorització absorbeixen al voltant d'un 20 % de la comunicació empresarial (Eurodata, 1999). Aquest és un sector fraccionat (Campos, 1997) amb estils i formes de fer les coses diferents per part de les empreses que operen en el terreny esportiu (Baghot, 1990; Dambron, 1991; Ruiz, 1992; Cegarra, 1.994). D'entre tota la gamma d'empreses, sembla que les que més estabilitat presenten en l'ús d'aquesta tècnica de comunicació comercial són les grans empreses (Bonet, 1991; Gómez, 1993a; Howard, 1995). Amb aquest estudi es tracta de conèixer,

de la mà dels responsables més directament implicats en la gestió del patrocini i l'esponsorització en aquest tipus d'empreses, la situació general d'aquesta pràctica.

Tenint en compte el creixement de l'esponsorització i el patrocini esportiu,* amb els resultats d'aquesta investigació podem obtenir respostes a les preguntes que comprometen decisions importants en el si de l'empresa, i sobre les quals ha d'existir un mínim d'orientació i consens per garantir la pràctica professional i empresarial del patrocini i l'esponsorització.

Metodologia

Aquesta investigació intenta de respondre, amb un caràcter eminentment descriptiu, unes qüestions importants relatives a la gestió del patrocini i l'esponsorització esportiva en l'àmbit empresarial, sobre les quals es té informació dispersa i poc contrastada. L'estructura del qüestionari està dissenyada per complir els objectius d'informar sobre:

- La concepció de l'esponsorització i el patrocini esportiu en les empreses.
- El comportament empresarial i la conducta en el desenvolupament de les accions.
- Pràctiques generals de seguiment i avaluació.
- Pressupostos i nivells d'inversió.

Per les vies habituals de consulta no ha estat difícil de reconèixer, de manera general, el conjunt d'empreses que a nivell nacional realitzen o han realitzat accions de patrocini i esponsorització esportiva. La presència publicitària a què ens tenen acostumats els patrocinadors importants ha fet més fàcil la tasca de localització de les unitats que volíem enquestar.

Segons el que acabem de dir, i seguint el criteri de Rigaud i Monin (1987), el perfil d'empresa sotmesa a enquesta respon a dues característiques fonamentals:

* En 1996, l'import de les despeses d'esponsorització s'estimava en 13,5 miliards de dòlars, dels quals 5,4 eren de societats americanes i 3,6 de societats europees (*Économie du Sport*, 1997)

■ TAULA 1.

Experiència global de patrocini i esponsorització esportiva.

LA VOSTRA EMPRESA... (Diverses respostes possibles)	
Ha realitzat en el passat accions de patrocini i esponsorització esportiva	34 % (18)
Realitza actualment accions de patrocini i esponsorització esportiva	38 % (20)
Pensa de realitzar en el futur accions de patrocini i esponsorització esportiva	28 % (15)
	100 % (53)

■ TAULA 2.

Recurs al patrocini i esponsorització esportiva segons els tipus d'empresa (per volum de negoci –milions d'euros–).

DIVERSES RESPOSTES POSSIBLES	PASSAT	PRESENT	FUTUR
Menys de 24		5 % (1)	
De 24 a menys de 84	22 % (4)	25 % (5)	13 % (2)
De 84 a menys de 144	6 % (1)	5 % (1)	7 % (1)
De 144 a menys de 234	22 % (4)	20 % (4)	27 % (4)
De 234 a menys de 480	11 % (2)	10 % (2)	7 % (1)
De 480 a menys de 1.200			
Més de 1.200	39 % (7)	35 % (7)	46 % (7)
	100 % (18)	100 % (20)	100 % (15)

■ TAULA 3.

Recurs al patrocini i l'esponsorització esportiva segons el tipus d'empresa (per nombre d'empleats).

DIVERSES RESPOSTES POSSIBLES	PASSAT	PRESENT	FUTUR
Menys de 300	28 % (5)	35 % (7)	27 % (4)
De 300 a 799	11 % (2)	10 % (2)	7 % (1)
De 800 a 1.399	17 % (3)	15 % (3)	14 % (2)
De 1.400 a 3.999			
De 4.000 a 9.999	17 % (3)	15 % (3)	20 % (3)
Més de 10.000	27 % (5)	25 % (5)	32 % (5)
	100 % (18)	100 % (20)	100 % (15)

- Empresa de grans dimensions (o filials de multinacionals).
- Instal·lada en grans ciutats.

Un altre tret que les caracteritza és que acostumen a operar en mercats de productes i serveis de gran consum.

Per confeccionar la mostra d'empreses han estat utilitzades diferents fonts i criteris. Inicialment hem recorregut a una selecció natural per la presència d'aques-

tes empreses en diferents mitjans. Vam seleccionar una mostra de 119 empreses que, per les seves característiques, vam pensar que era representativa del conjunt nacional. Per tal de delimitar-ne la mostra definitiva, aquestes empreses havien de realitzar o haver realitzat, en el transcurs dels tres últims anys, accions de patrocini i esponsorització esportiva, condició que compleix la mostra d'empreses seleccionada i que s'eleva a 95.

Pensem que en la mostra es recullen els sectors més significatius de la nostra economia, que operen en aquest àmbit. A través dels Dossiers de Premsa de les empreses seleccionades, hem pogut completar la informació sobre els esports o esdeveniments esportius que esponsoritzen. A la mostra seleccionada finalment se li va passar un qüestionari autoadministrat.

Resultats

Experiència en matèria de patrocini i esponsorització esportiva

A la vista de les dades, i amb la mostra recopilada, s'observa que, de mitjana, una de cada tres empreses ha realitzat, realitza i pensa continuar realitzant accions d'esponsorització esportiva. Tot i ser així, la distribució percentual ens indica una situació d'equilibri relatiu, potser en espera de comprovar en el present si aquesta inversió té un saldo positiu per a l'empresa. (Taula 1)

Sembla que ara com ara hi ha un relatiu augment d'empreses que s'han decidit a esponsoritzar esport, seguint un corrent general a l'hora de buscar noves alternatives de comunicació comercial. Malgrat això, el futur en l'ús d'aquesta tècnica apareix, amb una certa lògica, amb menor percentatge de compromís.

Constatem, com era previsible, que el tipus d'empresa que més ha fet ús, en fa i en pensa fer d'aquesta tècnica són les grans empreses. En qualsevol cas, també es pot observar que les empreses amb un volum de negoci entre 24 i 235 milions d'Euros han vist de bon ull el potencial d'aquesta mena d'accions. (Taula 2)

Tret de les empreses de més gran volum de negoci, la tendència general continua sent d'incertesa en observar el contrast percentual entre passat, present i futur.

Podem dir, amb una certa cautela, que a mesura que augmenta el volum de negoci més grans són les expectatives en l'ús del patrocini i l'esponsorització esportiva. El punt d'inflexió en el present pot ser degut

a un cert retraïment d'invertir en un any on la incertesa dels mercats i les perspectives macroeconòmiques poden restar impacte a les seves accions, tot reservant potencial per desenvolupar-lo en el futur. Pel que fa a la mida, i excepte casos excepcionals, la tendència va en línia amb l'argument anterior, en constatar que amb vista al futur són les empreses de grans dimensions les que millors intencions tenen amb vista a continuar utilitzant el patrocini esportiu. En aquest cas, es pot comprovar que dintre d'aquesta categoria d'empreses, les de més petit volum també s'han afegit a aquest corrent general, encara que amb unes expectatives amb vista al futur una mica menys optimistes. (Taula 3)

Encara que les empreses de dimensions més grans han estat pioneres i estan en millors condicions per utilitzar l'esponsorització i el patrocini esportiu en el futur, les de mida petita i mitjana, dintre d'aquest grup, també han sabut valorar i utilitzar aquesta tècnica en la mesura de les seves possibilitats, i possiblement amb una dimensió força adequada.

El sector Begudes és el que més ha utilitzat aquesta tècnica, i amb el transcurs del temps es pot comprovar que es manté en un nivell homogeni de compromís en la utilització de la tècnica esmentada. Això pot ser el fruit de les contínues restriccions legals que ha patit el segment de begudes alcohòliques en el mitjà publicitari. (Taula 4)

Després del sector Begudes, els Bancs són els que es troben més compromesos amb l'ús d'aquesta tècnica, i també tenen bones expectatives amb vista al futur.

Seguint la tendència habitual, són les empreses les que reben projectes d'esponsorització i patrocini esportiu. No n'hi ha cap que declari que només es dediqui a buscar sense rebre alternativament o simultàniament projectes per a esponsoritzar. (Taula 5)

El 50 % de la mostra declara buscar i rebre projectes per a patrocinar, quan no fa gaires anys eren els diferents organismes, institucions o persones els que buscaven les empreses per finançar la realització de determinats esdeveniments o

■ **TAULA 4.**

Recurs al patrocini i esponsorització esportiva segons sectors.

DIVERSES RESPOSTES POSSIBLES	PASAT	PRESENT	FUTUR
Activitats diverses	5 % (1)	5 % (1)	7 % (1)
Bancs	17 % (3)	15 % (3)	20 % (3)
Begudes	31 % (5)	25 % (5)	33 % (5)
Indústria de vehicles	11 % (2)	10 % (2)	14 % (2)
Grans magatzems	5 % (1)	5 % (1)	7 % (1)
Petroli	5 % (1)	5 % (1)	6 % (1)
Productes lactis	5 % (1)	5 % (1)	
Assegurances	5 % (1)	5 % (1)	
Transports	5 % (1)	5 % (1)	6 % (1)
Altres	11 % (2)	15 % (3)	7 % (1)
	100 % (18)	100 % (20)	100 % (15)

■ **TAULA 5.**

Iniciativa en els projectes de patrocini i esponsorització esportiva.

LA VOSTRA EMPRESA	
Rep projectes de patrocini i esponsorització esportiva de diferents organismes i institucions	45 % (10)
Busca projectes de patrocini i esponsorització esportiva en diferents organismes i institucions	
Busca i rep projectes de patrocini i esponsorització esportiva de diferents organismes i institucions	50 % (11)
No sap/ No contesta	5 % (1)
	100 % (22)

plans. Aquest fet és simptomàtic dels plantejaments i la bona valoració que fan a priori les empreses d'aquesta tècnica per incloure-la en el seu mix de comunicació.

Podem suposar que les empreses aprofiten la informació i l'experiència dels projectes que reben per configurar i desenvolupar el projecte que encaixi amb les seves necessitats de comunicació.

Tenint en compte els resultats de l'ítem anterior, podem, a la vista d'aquests, perfilar i matisar el significat de la iniciativa empresarial a l'hora de desenvolupar projectes de patrocini esportiu. (Taula 6)

Una de cada tres empreses declara rebre entre 50 i 100 projectes/any, i una de

■ **TAULA 6.**

Volum de projectes rebuts.

Digueu-me, si us plau, la xifra concreta o aproximada de projectes rebuts durant l'any 2001	
Cap	18 % (4)
De 1 a 12	5 % (1)
De 13 a 25	14 % (3)
De 26 a 50	23 % (5)
De 51 a 100	27 % (6)
De 101 a 150	5 % (1)
De 151 a 400	5 % (1)
Més de 400	5 % (1)
	100 % (22)

■ **TAULA 7.**
Volum de projectes buscats.

Digueu-me, si us plau, la xifra concreta o aproximada de projectes buscats durant l'any 2001	
Cap	50 % (11)
De 1 a 5	32 % (7)
De 6 a 10	14 % (3)
Més de 10	4 % (1)
	100 % (22)

■ **TAULA 8.**
Concepció general del patrocini i l'esponsorització esportiva.

Considereu que l'esponsorització i el patrocini esportiu és...	
Una forma de comunicació	60 % (13)
L'expressió del civisme de l'empresa	
Totes dues coses	32 % (7)
No sap/No contesta	8 % (2)
	100 % (22)

■ **TAULA 9.**
Origen i motivació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

Quin ha estat l'origen i la motivació de les accions d'esponsorització i patrocini esportiu a la vostra empresa?	
Demandes exteriors a l'empresa	23 % (5)
Decisions internes d'un executiu de l'empresa	9 % (2)
Decisions internes d'un equip de l'empresa	55 % (12)
No sap/No contesta	13 % (3)
	100 % (22)

■ **TAULA 10.**
Àmbits específics de desenvolupament de les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

En l'àmbit esportiu, la vostra empresa esponsoritza i patrocina... (diverses respostes possibles)	
Esdeveniments de competició oficial o de tipus professional	69 % (18)
Competicions esportives de tipus informal	19 % (5)
Campanyes d'esport per a tothom	12 % (3)
	100 % (26)

cada dues declara no buscar cap projecte de patrocini esportiu. (Taula 7)

Només el 32 % declara buscar entre 1 i 5 projectes/any, fet que confirma la selectivitat i els requisits exigits per adaptar el desenvolupament de l'acció a les necessitats de les empreses. Per damunt d'aquesta ràtio, el percentatge d'empreses que busquen projectes possiblement més específics i adaptats a les seves necessitats és petit.

Concepció de l'esponsorització i el patrocini esportiu

Aproximadament 2 de cada 3 empreses opinen que l'esponsorització i el patrocini esportiu és fonamentalment una forma de comunicació. Una de cada 3 opina aplegant aquesta idea amb la d'expressió de civisme de l'empresa a través d'aquests actes. Això pot ser reflex de les dues vessants principals sobre les quals treballa el patrocini i l'esponsorització, una en el camp de la notorietat i una altra en el camp de la imatge. (Taula 8)

En general, i com en principi sembla lògic, la valoració respecte a projectes d'esponsorització i patrocini esportiu, tenen el seu origen en decisions internes d'un equip de treball de l'empresa. Amb això es trenca la capriciosa tradició dels alts executius a l'hora de comprometre l'empresa en accions d'aquest tipus, sense entrar en consideracions de planificació, organització i control pertinents, perquè aquesta associació produeixi els beneficis esperats (comportament passional o oportunista). Aquest fet és simptomàtic de la necessitat d'integrar el desenvolupament de l'esponsorització i el patrocini esportiu en un pla de màrqueting ben coordinat i ajustat. (Taula 9)

La raó més important (55 %) ha sorgit de la decisió de l'empresa –generalment del departament de Màrqueting o de Comunicació– per realitzar aquesta mena d'accions, cosa que és una prova del convenciment i de la bondat d'aquesta tècnica en el disseny del pla de comunicació de l'empresa.

Un 23 % d'empreses opina que les decisions de patrocinar i esponsoritzar esdeveniments respon a demandes exteriors a l'empresa, que són valorades pels responsables corresponents en observar les iniciatives d'empreses competidores en el sector, així com per la necessitat de participar en esdeveniments que siguin valorats pel *target*, i un altre tipus de circumstàncies especials que en un moment determinat aconsellen desenvolupar accions d'aquesta mena.

Dominis d'activitat d'esponsorització i patrocini

Dues de cada tres empreses patrocinen esdeveniments de competició oficial o de tipus professional. Això va lligat directament a l'explotació de l'esdeveniment als diferents mitjans de comunicació, en tenir una cobertura informativa assegurada. (Taula 10)

Es confirma que l'associació comercial esport-empresa en la seva vessant professional i de competició és l'àmbit per excel·lència, en ésser el que per tradició i cultura més interessa al ciutadà i, per això, a les empreses.

Malgrat això, cada vegada són més les empreses que busquen àmbits alternatius, amb competicions de tipus més informal, i normalment amb caràcter puntual, per realitzar les seves accions, una tendència clarament palesa en països del nostre entorn.

Igualment és d'esperar que amb vista al futur, el suport a les campanyes d'esport per a tothom pugui ser un àmbit que atregui cada vegada un nombre d'empreses més gran.

Tan sols un 14 % de la mostra declara realitzar accions de patrocini i esponsorització en l'àmbit exclusivament esportiu, mentre que un 82 % ho fa simultàniament o alterna aquest patrocini amb accions similars en altres camps. Presa la decisió de buscar, mitjançant el patrocini i l'esponsorització esportiva, alternatives de comunicació, la majoria d'empreses prefereixen diversificar les seves accions i realitzar accions d'aquest tipus en altres camps, per obtenir un rendiment més alt en la seva política de patrocini i esponsorització.

Aquest percentatge confirma un dels preceptes bàsics per a l'ús d'aquesta tècnica, perquè aquesta mena d'accions han d'integrar-se en un mix de comunicació, de manera ben coordinada, per ser efectiva, i també pot ser representatiu tant dels riscos com de l'impacte associats a un sol àmbit. (Taula 11)

El Patrocini Cultural o Mecenatge sembla ser l'alternativa més utilitzada davant del patrocini i l'esponsorització esportiva, seguit de les Causes Humanitàries i Socials. (Taula 12)

La taula de percentatges ve a representar una progressiva diversificació del patrocini i l'esponsorització, tendència demostrada en països amb més tradició en aquesta pràctica.

La dimensió geogràfica de les accions de patrocini i esponsorització esportiva es reparteix equitativament a nivell internacional, nacional, i regional o local. En principi, sembla lògic pensar que són les grans empreses i les multinacionals les que accedeixin al primer nivell, i quedarien reservades per a les empreses d'àmbit nacional i regional o local el seu equivalent geogràfic. (Taula 13)

Dintre d'aquest grup d'empreses, les de mida petita i mitjana han de ser les que realitzen les accions a nivell regional o local, encara que cal no oblidar que el patrocini i l'esponsorització esportiva funciona molt bé com a estratègia de penetració en nous mercats, i això pot ser una necessitat tant de grans empreses com de petites.

Conducta en les accions de patrocini i esponsorització esportiva

Gairebé la totalitat de les empreses disposen d'una estructura específica per conduir les accions de patrocini i esponsorització esportiva. Això és indicatiu de la consolidació en l'ús d'aquesta tècnica, en implantar en el disseny de l'organització un departament o secció i/o encarrilar recursos disponibles d'unitats ja creades, per planificar, organitzar i controlar el desenvolupament d'aquestes accions. (Taula 14)

■ **TAULA 11.**
Alternatives a l'esponsorització i el patrocini esportiu.

A banda de l'esponsorització i el patrocini esportiu, la vostra empresa realitza accions d'aquest tipus en altres camps?	
Sí	82 % (18)
No	14 % (3)
No sap/No contesta	4 % (1)
	100 % (22)

■ **TAULA 12.**
Àmbits alternatius de patrocini i esponsorització.

En cas afirmatiu, digueu-me, si us plau, en quins (diverses respostes possibles)	
Cultura	38 % (17)
Causes humanitàries i socials	20 % (9)
Patrimoni	4 % (2)
Ciències i tècniques	9 % (4)
Educació i formació	15 % (7)
Medi ambient	14 % (6)
	100 % (45)

■ **TAULA 13.**
Dimensió geogràfica de les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

Les accions d'esponsorització i patrocini esportiu que realitza la vostra empresa, tenen una dimensió... (diverses respostes possibles)	
Internacional	34 % (12)
Nacional	34 % (12)
Regional o local	32 % (11)
	100 % (35)

■ **TAULA 14.**
Estructura específica de gestió de les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

Disposa la vostra empresa d'una estructura específica per conduir les accions de patrocini i esponsorització esportiva?	
Sí	82 % (18)
No	18 % (4)
	100 % (22)

■ **TAULA 15.**

Recurs a prestataris o intermediaris per a la gestió de les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

La vostra empresa, utilitza societats exteriors o intermediàries per a la realització de projectes i accions de patrocini i esponsorització esportiva...	
De manera molt regular	18 % (4)
Algunes vegades	14 % (3)
Rares vegades	45 % (10)
Mai	23 % (5)
	100 % (22)

■ **TAULA 16.**

Prestataris a qui es recorre.

En el cas que la vostra empresa recorri a intermediaris per realitzar accions de patrocini i esponsorització esportiva, a quin tipus de prestatari s'adreça? (diverses respostes possibles)	
Agències de publicitat	21 % (4)
Agències de relacions públiques	11 % (2)
Agències de relacions de premsa	
Agències especialitzades en esponsorització i patrocini esportiu	58 % (11)
Agències de promoció	10 % (2)
	100 % (19)

■ **TAULA 17.**

Naturalesa de les prestacions encarregades.

Quina és la naturalesa de les prestacions encarregades per la vostra empresa als intermediaris quan realitza...? (diverses respostes possibles)	
Organització de l'esdeveniment	45 % (13)
Relacions de premsa	7 % (2)
Consultoria i estratègia	14 % (4)
Investigació d'alternatives	3 % (1)
Estudis d'eficàcia de l'acció	31 % (9)
	100 % (29)

■ **TAULA 18.**

Modalitats d'intervenció en les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

De quina manera intervé principalment la vostra empresa en les accions de patrocini i esponsorització esportiva?	
Com a organitzador	5 % (1)
Com a coorganitzador	18 % (4)
Com a participant o col·laborador extern	36 % (8)
Qualsevol d'aquestes indistintament	27 % (6)
No sap/No contesta	14 % (3)
	100 % (22)

Tan sols un 18 % no disposa d'aquesta estructura, bé sigui perquè s'han instal·lat en aquest camp recentment o perquè encarreguen els serveis a intermediaris i professionals. En correspondència amb aquest fet, i confirmant els resultats de l'ítem anterior, només un 18 % recorre de manera molt regular a prestataris externs per projectar i conduir les accions de patrocini i esponsorització esportiva. (Taula 15)

La taula de percentatges indica que aquest tipus d'empreses prefereixen desenvolupar una estructura pròpia per conduir aquest tipus d'accions, que no pas recórrer a intermediaris, perquè aquests serveis els utilitzen rares vegades o mai. En el cas que recorrin a prestataris, la major part d'empreses s'adrecen a les Agències especialitzades en Patrocini i Esponsorització. Altres s'adrecen, com a segona alternativa, a les Agències de Publicitat i no n'hi ha cap que s'adreci a Agències de Relacions de Premsa. (Taula 16)

D'entre les poques empreses d'aquestes característiques que sol·liciten serveis externs, les prestacions o serveis que més contracten les empreses amb Agències especialitzades i intermediaris, per tal de projectar i realitzar accions de patrocini i esponsorització esportiva, es troben relacionats amb l'organització de l'esdeveniment i l'estudi de l'eficàcia de les accions. Tret de rares excepcions, a la majoria d'empreses no hi ha ningú que tingui prou coneixement i experiència en l'organització d'esdeveniments esportius. Seguint aquesta lògica, amb la pròpia estructura de l'empresa es fa difícil d'afrontar els necessaris estudis d'eficàcia de les accions, i en conseqüència, per fer-ho també recorren, en general, a prestataris per realitzar-los. (Taula 17)

Posada en funcionament de les accions de patrocini i esponsorització esportiva

La fórmula més utilitzada per l'empresa per participar en accions de patrocini i esponsorització esportiva és com a partici-

pant o col·laborador extern. Altres fórmules menys utilitzades són les d'organitzador i coorganitzador, encara que segons la taula no sembla que siguin exclusives les unes amb les altres, sinó més aviat alternatives en la forma d'intervenció, depenent probablement del tipus d'esdeveniment. (Taula 18)

L'ajut financer és la fórmula habitual de suport a les negociacions de projectes de patrocini i esponsorització esportiva, encara que també és corrent l'aportació en forma de béns i prestació de serveis per a la realització de l'esdeveniment. (Taula 19)

La major part de les empreses fixen les seves estipulacions mitjançant un contracte escrit i gairebé mai no utilitzen fórmules verbals per concertar-les. D'uns anys ençà, aquest és un símptoma clar de la professionalització en l'ús d'aquesta tècnica, en regir-se tant el patrocinador com el patrocinat per un contracte vinculant per a totes dues parts. Aquesta sembla ser la millor solució per delimitar les responsabilitats entre les parts i evitar així sorpreses desagradables o incompliments. (Taula 20)

Seguiment i avaluació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva

Com sembla lògic pensar, gairebé la totalitat de les empreses realitzen el seguiment i avaluació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva. Això és reflex de la integració d'aquest tipus d'accions en el disseny del pla de comunicació i, per coherència, de la necessitat de conèixer els resultats de les inversions realitzades per aquest concepte. Tot i ser aquesta la qüestió més important, també n'hi ha d'altres: detectar els punts més importants en la planificació i explotació de l'esdeveniment amb vista a maximitzar-ne els resultats. (Taula 21)

Pel que fa a la forma de portar a terme el seguiment i avaluació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva, les

■ TAULA 19.

Aportació de l'empresa en accions de patrocini i esponsorització esportiva.

Sota quina forma aporta la vostra empresa el suport als patrocinats? (diverses respostes possibles)	
Ajut financer	44 % (18)
Ajut en forma de béns o prestació de serveis	37 % (15)
Ajut en la concepció de l'esdeveniment	15 % (6)
Ajuda en personal	4 % (2)
	100 % (41)

■ TAULA 20.

Estipulació de les contraprestacions en accions de patrocini i esponsorització esportiva.

La vostra empresa, com estableix amb els seus patrocinats les contraprestacions?	
Mitjançant contracte escrit	77 % (17)
Acord verbal o tàcit	5 % (1)
L'una o l'altra, segons el projecte	18 % (4)
	100 % (22)

opcions són força variades a la vista de la distribució percentual. En principi, les dues més utilitzades són els Dossiers de Premsa i l'anàlisi de resultats en mitjans (nombre de falques, nombre de cites, aparicions en TV, etc.). (Taula 22)

Altres fórmules són els estudis de Notorietat i Imatge, més propis de les campanyes de publicitat, però de gran valor normatiu i metodològic a efectes d'anàlisi de resultats.

■ TAULA 21.

Fórmules de seguiment i avaluació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

Quines són les principals fórmules de seguiment i avaluació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva? (diverses respostes possibles)	
Dossiers de premsa (premsa escrita)	28 % (15)
Anàlisi de resultats en mitjans (ràdio, premsa i TV)	28 % (15)
Estudi general de notorietat i imatge	24 % (13)
Estudi específic i particular lligat a l'acció	20 % (11)
	100 % (54)

■ TAULA 22.

Conducta en el seguiment i avaluació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva.

La vostra empresa, realitza un seguiment de les accions de patrocini i esponsorització esportiva?	
Sí	95 % (21)
No	5 % (1)
	100 % (22)

■ **TAULA 23.**

Previsió d'evolució dels pressupostos per a accions de patrocini i esponsorització esportiva.

Segons la vostra opinió, aquest any el pressupost de despeses en patrocini i esponsorització esportiva per a l'any 2003 serà...

Més gran	36 % (8)
Igual	23 % (5)
Més petit	27 % (6)
No sap/No contesta	14 % (3)
	100 % (22)

Els més sofisticats realitzen un estudi específic de l'acció, dissenyat pels responsables de les mateixes empreses o encarregat, com hem vist, a prestataris o intermediaris.

Inversions realitzades en accions de patrocini i esponsorització esportiva

En general, l'opinió majoritària dels enquestats és que els pressupostos per a l'any 2003 seran una mica superiors. A la vista de la resta de percentatges no sembla que puguem concloure que això sigui un bon presagi, atès que un 27 % opina que els pressupostos seran més petits i un 23 % que seran iguals. (Taula 23)

Dues de cada tres empreses afirmen tenir un pressupost específic anual per desenvolupar accions de patrocini i esponsorització esportiva, i això és indicatiu de la consideració que té aquesta partida dintre del capítol de despeses de comunicació. Altres fórmules també utilitzades són el pressupost excepcional i de transferència.

Conclusions

Un cop analitzada la distribució percentual de les empreses, es relacionen a continuació les conclusions més rellevants d'aquest estudi.

Existeix consens a l'hora de concebre el patrocini i l'esponsorització esportiva com una tècnica de comunicació.

En aquesta tendència general de recerca d'alternatives de comunicació, es demostra que aquest segment de grans empreses està estructurat i consolidat en relació amb la seva participació en accions de patrocini i esponsorització d'esdeveniments esportius.

Dintre d'aquest segment, es pot constatar l'existència de dos grups d'actors a la vista dels resultats que aporta l'enquesta.

D'una banda, hi ha les empreses de mida més gran i més volum de negoci que, a part de ser les primeres a utilitzar aquesta tècnica, responen a un perfil que reuneix unes condicions, capacitat i necessitats de comunicació determinades; per això han realitzat, realitzen i continuaran desenvolupant, accions de patrocini i esponsorització esportiva.

D'altra banda, empreses de mida més petita i menor volum de negoci, que han accedit a aquesta mena d'accions una mica més tard, comencen a observar, per l'experiència que han adquirit en aquest període de temps, amb una certa cautela, les seves inversions en aquesta matèria.

S'observa una relació entre oferidors de projectes i empreses demandants ben estructurada. Si abans eren les federacions, clubs i d'altres organismes esportius els que demanaven a les empreses el suport per a la realització dels esdeveniments, avui en dia aquestes mantenen una actitud activa a l'hora de buscar també projectes al mercat. Això pot ser un reflex de la necessitat de configurar projectes que compleixin unes determinades condicions adaptades a les necessitats particulars de l'empresa.

Com era d'esperar, es presenten indicis clars de la professionalització en l'ús d'aquesta tècnica, com ara el fet que les empreses disposin d'estructures específiques per conduir les accions de patrocini i esponsorització esportiva. L'existència d'equips de treball que decideixin sobre els aspectes importants per al desenvolupament de les accions, la dotació específica per mantenir les activitats de patrocini

i esponsorització, i la confirmació d'estudis sobre el seguiment i l'avaluació de resultats, són qüestions analitzades en aquest estudi que confirmen aquesta professionalització.

És d'esperar que amb l'experiència acumulada i amb la professionalització en l'ús d'aquesta tècnica, el mercat tendeixi a estabilitzar-se o a créixer a uns nivells similars als del present o una mica inferiors.

Es constata que el patrocini esportiu i cultural són els àmbits específics on es donen la major part d'accions de patrocini i esponsorització, encara que la tendència manifesta és cap a una diversificació, davant la qual convé estar expectants amb vista a desenvolupar les estratègies corresponents. La política subjacent de patrocini i esponsorització en la major part d'empreses és fer simultàniament i/o alternar accions en el camp esportiu i en la resta dels camps.

Encara que l'esport professional i de competició és tradicionalment el camp escollit majorment per desenvolupar les accions, és d'esperar que en un futur proper el mercat tendeixi a diversificar-se cap a esdeveniments de caràcter més informal i singular i d'esport per a tothom.

Sembla que les empreses tenen capacitat per projectar i desenvolupar les accions de patrocini i esponsorització esportiva sense necessitat de recórrer a prestataris. Encara que això és així, es constata que, pel que fa a l'organització de l'esdeveniment i els estudis d'avaluació i seguiment de les accions, una petita part d'empreses mostren una certa disposició per contractar intermediaris externs, principalment Agències especialitzades en patrocini i esponsorització.

La modalitat d'intervenció més destacada en projectes de patrocini i esponsorització esportiva és la de col·laborador o participant extern, una fórmula que no compromet l'empresa amb els resultats de les competicions esportives, però que permet una explotació de l'esdeveniment en línia amb les seves necessitats de comunicació.

Es constata la transició d'una època on la decisió de patrocinar responia al desig personal d'un o de diversos executius de l'empresa sense entrar a fons en consideracions sobre objectius i resultats esperats, a una altra on és l'equip el que estudia la planificació, organització i control per al desenvolupament de les accions d'una manera més coordinada (conducta estratègica).

Ens trobem en un moment d'una certa incertesa pel que fa a la tendència amb vista al futur d'aquesta tècnica, en espera de constatar el rumb de la conjuntura internacional i dels indicadors macroeconòmics, així com la rendibilitat d'aquesta mena d'operacions.

La situació en relació amb el seguiment i avaluació de les accions, pot ser demostrativa de la consolidació en l'ús d'aquesta tècnica per les grans empreses i és un reflex fidel de la coherència entre la concepció i l'operativa específica en el disseny i l'anàlisi posterior d'aquesta mena d'accions.

Es passa d'una etapa d'explotació a una altra d'explotació racional; en aquesta conjuntura, el seguiment i avaluació de les accions de patrocini i esponsorització esportiva és un element imprescindible per tal de tenir elements de judici i criteris a l'hora de materialitzar determinades inversions en aquest capítol, i avaluar-ne la rendibilitat tant en termes comercials com institucionals.

En períodes d'una certa recessió, com l'actual, on cal retallar despeses d'una manera racional, i a part de l'experiència acumulada que han obtingut les empreses en realitzar accions d'aquest tipus, ens trobem en un moment d'espera amb vista al futur.

Les conclusions presentades permeten, en base a la mostra que ha contestat el qüestionari, proposar aquestes respostes com a generalitzables per al conjunt de grans empreses, perquè aquestes representen el 20 % d'empreses que operen en aquest mitjà, i que tenen més de dos-cents cinquanta treballadors.

Per intentar de donar la major consistència al disseny de la investigació, ha semblat aconsellable realitzar una recer-

ca orientada per un perfil de gran empresa, perquè, com demostren les dades ofertes per diferents autors i institucions, sembla ser la que en principi millors condicions i més estabilitat presenta en l'ús d'aquesta tècnica de comunicació. En base a aquestes condicions, en aquest aspecte podem dir que es poden interpretar els resultats amb un caràcter generalitzable per a la resta de la mostra de grans empreses.

Atès el tipus i característiques de la mostra que ha contestat el qüestionari, tant per nombre d'unitats com per la seva localització i distribució per sectors, això permet de proposar aquesta generalització a la mostra de grans empreses que realitzen o han realitzat accions de patrocini i esponsorització en l'àmbit esportiu.

Cal assenyalar el caràcter descriptiu d'aquesta investigació, un fet que no permet d'entrar a confirmar cap hipòtesi de treball o inferència explicativa. En línia amb els plantejaments inicials de la investigació, això hagués estat difícil d'aconseguir sense tenir abans el referent oportú per proposar hipòtesis o supòsits més o menys encertats i en línia amb un context marc que s'ofereix amb aquesta investigació.

Es poden, doncs, interpretar els resultats i la mateixa investigació com un acostament seriós i profund al món del patrocini i l'esponsorització esportiva al nostre país. Els resultats de la investigació poden oferir un marc de treball per a futures investigacions, que puguin oferir-nos dades més consistents per indicar dimensions i fer operatives possibles variables en vista a d'altres estudis.

Per la gran quantitat d'accions de patrocini i esponsorització que es realitzen en el terreny esportiu i per la gran actualitat del tema, aquestes circumstàncies poden propiciar futures investigacions i ampliar el camp d'observació d'un fenomen ja prou arrelat en el nostre país.

Perquè aquest intent sigui fructífer caldrà una col·laboració estreta entre els professionals del món de l'empresa que dirigeixen i gestionen el desenvolupament d'aquestes accions, i els professio-

nals i investigadors que, amb capacitat investigadora, estiguin disposats a dedicar-se a l'estudi a fons del tema.

Bibliografia consultada

- Álvarez, J. (1996). Otras formas de comunicación publicitaria. A *I Seminario de publicidad no convencional en los mass media*. Departamento de Comunicación por Objetivos del C.E.E.S./Universidad Europea de Madrid y Departamento de Acciones Especiales de Media Planning, S. A. Villaviciosa de Odón (Madrid). Noviembre, 1996.
- Andersen Consulting (1992). *El patrocinio empresarial de la cultura en España*. Ministerio de Cultura. Secretaría General Técnica, Madrid.
- Bagehot, R. i Nuttall, G. (1990). *Sponsorship, Endorsement & Merchandising. A Practical Guide*. Waterlow Publishers. Londres.
- Bello, L. (1989). Esponsorización y mecenazgo en la estrategia de comunicación empresarial. *Economía Industrial*. Maig-juny, 137-147.
- Bonet, F. (1991). La esponsorización en los deportes. En *Patrocinio/Esponsorización. Conozca las ventajas de una herramienta de gran utilidad al servicio del marketing*. Asociación Empresas Profesionales Españolas Mecenazgo y Esponsorización/Patrocinio (AEPEME) i Instituto de Empresa. Madrid, 16 i 17 d'octubre de 1991.
- Bourg, J. F. i Gouget, J. J. (1998) *Analyse économique du sport*. PUF, Paris.
- Brooks, C. M. (1994). *Sports Marketing. Competitive Business Strategies for Sports*. Prentice Hall. Englewoods Cliffs, New Jersey.
- Campos, C. (1991). *Esponsorización, Patrocinio y Mecenazgo*. III Encuentros de Prof. de Marketing. Salamanca.
- Campos, C. (1993). *Conceptual Approach to the Phenomenon of Sponsorship*. Comunicación presentada en el World Congress of Sport and Physical Activity Sciences. Granada, novembre.
- Campos, C.; Lorenzo, J.; i Gómez, O. (1994). Analyse strategique des activites du parrainage sportif. L'exemple espagnol. *Revue Française du Marketing* (5), 97-103.
- Campos, C. (1997). *Marketing y patrocinio deportivo*. GPE Barcelona. Barcelona.
- Carroggio, M. (1996). Deporte, relaciones informativas y relaciones comerciales. A *Patro-*

- cinio, *Comunicación y Deporte I. La comercialización del deporte en una sociedad mediática. Investigaciones en Ciencias del Deporte* (5), 19-42. Consejo Superior de Deportes. Ministerio de Educación y Cultura. Madrid.
- Cegarra, J. J. (1994). La place du sponsoring dans la strategie marketing de l'entreprise. *Revue Française du Marketing* (5), 47-53.
- Cervera, A. i Cuadrado, M. (1996). El patrocinio como herramienta integrada en la gestión de marketing. Una aproximación al ámbito cultural. A *La empresa en una economía globalizada: retos y cambios* (Vol. I), 707-717. B. Asociación Europea de Dirección y Economía de la Empresa. Granada, 1996.
- Chauveau, A. (1992). L'évolution du sponsoring sportif en France et en Europe. *Revue Française du Marketing* (138), 111-122.
- Chías, J. (1991). Patrocinio, un capricho de presidentes. *Campaña* (386), 1-15 maig.
- Coob'92. (1992). *Evolución de los Derechos de T.V. para los JJ.OO.* Barcelona.
- Dambron, P. (1991). *Sponsoring et Politique de Marketing*. París: Les Editions d'Organisation.
- Davis, K. A. (1994). *Sport Management. Successful Private Sector Business Strategies*. WCB Brown & Benchmark. Dubuque, Iowa.
- Desbordes, M.; Ohl, F.; Tribou, G. (2001). *Estrategias del marketing deportivo*. Paidotribo.
- Escolano, P. (1991). La medida de la eficacia en el patrocinio. A Patrocinio/Esponsorización. Conozca las ventajas de una herramienta de gran utilidad al servicio del marketing. Asociación Empresas Profesionales Españolas Mecenazgo y Esponsorización/Patrocinio (AEPEME) i Instituto de Empresa. Madrid, 16 i 17 d'octubre de 1991.
- Eurodata. (1999). *Médiamétrie*. Bruselas.
- Gómez, O. (1993a). Antecedentes y causas del desarrollo de la esponsorización y el patrocinio deportivos. *Apunts* (33), 64-73.
- Gomez, O. y Campos, C. (1993b). A Strategic Review of the Sports Sponsorship Sector. En *European Association for Sport Management. First European Congress on Sport Management*. Groningen (Països Baixos).
- Head, V. (1988) *Successful Sponsorship*. Simon & Schuster, Cambridge.
- Honeyman, L. M. (1991). Mecenatge i patrocinio cultural des de la posició dels promotors culturals. A *Actes del II Simposi Internacional sobre Mecenatge i Patrocini Cultural a la Comunitat Europea*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura. Abril 1991, pp. 147-152.
- Howard, D. R. i Crompton, J. L. (1995). *Financing Sport*. Sport Management Library. Fitness Information Technology, Inc. Morgantown, West Virginia.
- Infoadex (2001). *Estudio anual de inversión publicitaria en España*. Madrid.
- Irwin, R. L. i Asimakopoulos, M. K. (1994). An analysis of American corporate sport sponsorship objectives. A *Official Proceedings. Second European Congress on Sport Management*. Florencia, 29 setembre-1 octubre 1994. European Association for Sport Management. Istituto Superiore di Educazione Fisica Firenze. Scuola dello Sport, pp. 365-377.
- Kotler, P.; Cámara, D. i Grande, I. (1995). *Dirección de Marketing*. Vuitena Edició. Prentice Hall. Madrid.
- Lambin, J. J. (1995). *Marketing Estratégico*. Tercera Edición. McGraw-Hill, Madrid.
- Mccarville, R. E. i Copeland, R. P. (1994). Understanding Sport Sponsorship Through Exchange Theory. *Journal of Sport Management*, (8), 102-114.
- Montesinos, J. (1991). Patrocinio, una técnica de comunicación. *Campaña*, (391), 16-31 juliol, 30-31.
- Mullin, B. J.; Hardy, S.; Sutton, W. A. (1993). *Sport Marketing*. Human Kinetic Publishers. Versión en español (1999) *Marketing Deportivo*. Segona edició. Paidotribo.
- Ogden, G. (1993). Sponsorship analysis. A *IFA's Official Guide to Sponsorship*. A pàgs. 61-78 de Port Angeles, WA: International Festivals Association, pp. 61-78.
- Payne, M. (1989). *La asociación comercial deporte-empresa*. Mensaje Olímpico 24.
- Piquet, S. (1985). *Sponsoring et mecenat, la communication par l'évenement*. Vuibert Gestion, Paris.
- Regouby, C. (1989). *La Comunicación Global*. Gestión 2000. Barcelona.
- Rigaud, J. i Monin, C. (1987). El Mecenazgo de la empresa en Francia. *Círculo de Empresas* (37), Madrid.
- Roca, Q. (1987). *Sponsorship. La publicidad espectáculo*. Distribución Consulting, S.A. Barcelona.
- Rodríguez, E. (1997). Induráin-Banesto: hay amores que matan. *Control* (413), gener, 5.
- Ruiz, A. (1992). *Aplicaciones comerciales del patrocinio deportivo en televisión*. En Patrocinio Deportivo: Concepto, Inversión y Rentabilidad. Institute for International Research España, S. A. Madrid, 22 i 23 de setembre de 1992.
- Sánchez Guzmán, J. (1995). *Marketing. Conceptos básicos y consideraciones fundamentales*. McGraw-Hill. Madrid.
- Seeliger, G. (1996). *El papel de la publicidad en el deporte*. MK Marketing + Ventas, 99, gener, 38-42.
- Sahnoun, P. i Doury, N. (1990). *Cómo buscar un espónsor*. Ediciones Maeva.
- Sport council (1987). Sport on T.V. and Sponsorship. *Bulletin D'Information Sportive* (9). Bruselas.
- Sport Council (1989) Les retransmissions sportives dans la T.V. *Bulletin* (10), Bruselas.

Notes de premsa i revistes especialitzades en publicitat

- (1990). La publicidad televisiva atrae poco al telespectador. *Campaña* (375), 1-15 novembre, 28-29.
- (1991). Nuevas formas de patrocinio en televisión. *Campaña* (381), 16-28 febrer 1991, p. 20-21.
- Patrocinio, antidoto contra el "zapping"*. *Alternativas*, juliol-setembre, 52-53.
- (1991). Actitud de la opinión pública ante la publicidad. *Control. Anuario 1991*, 213-218.
- (1994). Adiós a la publicidad de tabaco y alcohol. *IPMARK* (434), 16-31 juliol, 3.
- (1995). Pendientes del cambio. La televisión, preparada para los cambios del próximo año. *Campaña* (478), 16-30 novembre.
- (1996). Coca-Cola y el Deporte. *Control* (404), abril, 7.
- (1996). Cruzcampo enciende la antorcha olímpica. *IPMARK* (472), 16-31 juliol, 8.
- (1997). El patrocinio más rentable de Repsol. *Marca*, 27 de maig, 41.

ANNEX. Composició de la mostra

1. Repartiment de la mostra segons volum de negoci declarat

Volum de negoci (en milions d'euros)		
Menys de 24	5 %	(1)
De 24 a menys de 84	23 %	(5)
De 84 a menys de 144	5 %	(1)
De 144 a menys de 234	23 %	(5)
De 234 a menys de 480	9 %	(2)
De 480 a menys de 1.200		
Més de 1.200	35 %	(8)
		100 % (22)

2. Repartiment de la mostra per nombre d'empleats a l'empresa

Nombre d'empleats		
1. Menys de 300	32 %	(7)
2. De 300 a 799	9 %	(2)
3. De 800 a 1.399	18 %	(4)
4. De 1.400 a 3.999		
5. De 4.000 a 9.999	14 %	(3)
6. Més de 10.000	27 %	(6)
		100 % (22)

3. Repartiment de la mostra per sectors

Sectors		
1. Activitats diverses	5 %	(1)
2. Bancs	18 %	(4)
3. Begudes	27 %	(6)
4. Indústria del vehicle	14 %	(3)
5. Grans magatzems	5 %	(1)
6. Petroli	5 %	(1)
7. Productes lactis	5 %	(1)
8. Assegurances	5 %	(1)
9. Transports	5 %	(1)
10. Altres	11 %	(3)
		100 % (22)

4. Repartiment de la mostra per àmbits d'esponsorització i patrocini esportiu

Àmbits d'esponsorització i patrocini esportiu		
1. Patrocini olímpic	18 %	(4)
2. Patrocini ADO	18 %	(4)
3. Altres patrocinis	64 %	(14)
		100 % (22)

5. Repartiment de la mostra per càrrecs de les persones que han contestat el qüestionari

Càrrec del responsable que ha contestat el qüestionari		
1. Director general	5 %	(1)
2. Director de màrqueting	32 %	(7)
3. Director de publicitat	18 %	(4)
4. Director de comunicació	5 %	(1)
5. Director de patrocini i esponsorització	27 %	(6)
6. Director de relacions públiques	13 %	(3)
		100 % (22)

Fitxa tècnica de l'enquesta

- **Població de l'enquesta:** 95 empreses.
- **Tramesa de qüestionaris:** 22 i 29 d'abril de 2002
- **Animació i seguiment de l'enquesta:** contactes periòdics personals, postals i telefònics durant els mesos de maig, juny i juliol.
- **Recopilació i tractament dels qüestionaris:** setembre. Facultat d'Econòmiques de València. Systat.
- **Mostra de qüestionaris contestats:** 22 empreses.
- **Taxa de resposta:** 23 %.

Relació d'empreses que han contestat el qüestionari

Kelme, Banesto, BBVA, Banco Santander Central Hispano, Caja Madrid, El Corte Inglés, DYC, Cervezas Cruzcampo, Cervezas San Miguel, Cervezas Mahou, Coca-Cola, Pascual, Telefónica, Tabacalera, Repsol, Ford, Mercedes, Alfa Romeo, Gonzales Byass, Ricoh, Seur, AGF Unión y El Fénix.

FÒRUM J. M. CAGIGAL

La doble cara del doping

JESÚS GALILEA MUÑOZ

Importància del control del dopatge

JORDI SEGURA NOGUERA

Sense voler entrar en una polèmica...

Comentari a l'article del Dr. Segura

JESÚS GALILEA MUÑOZ

La doble cara del doping

■ JESÚS GALILEA MUÑOZ

Especialista en Medicina de l'Educació Física i l'Esport.
Exdirector de l'INEF de Barcelona

Des de fa temps, al meu parer de forma excessiva, s'ha envoltat l'esport i els seus protagonistes d'un halo de sospita que des de qualsevol punt de vista resulta injust. Em refereixo, com és de suposar, a la controvertida utilització de substàncies per a la millora del rendiment: el tan infamat i perseguit dopatge.

Amb el risc de ser anatematitzat per la meua opinió sobre el tema que, d'altra banda, no suposa cap desqualificació a la política de les institucions esportives, he d'aclarir que es tracta d'una lliure i potser apassionada manifestació d'algú que, des de fa molts anys, ha dedicat una part de la seva vida a l'esport.

Sense dubte la tan trompetejada premissa –ara una mica menys esgrimida– en pro de la puresa de la competició amb la igualtat de condicions dels participants, és fer volar coloms, perquè mai no es podran comparar els mitjans de què gaudeixen els esportistes dels països rics amb els que els manquen als dels països pobres. Per tant, esgrimir com a única raó de condemna del dopatge la igualtat d'oportunitats, no sembla que sigui acceptable. D'una altra

banda i insistint en el tema, es dona el contrasentit de ser sancionats esportistes que requereixen una medicació, considerada com a *doping*, per poder estar teòricament en *les mateixes condicions* que la resta de participants en una competició. No crec que ningú pugui defensar la tesi injusta que si algú es troba en aquestes condicions abandoni la pràctica esportiva.

L'interès mostrat per les autoritats esportives, en especial la Comissió Mèdica del CIO, en l'intent d'eradicar el dopatge per preservar la salut de l'esportista –una altra de les raons que s'al·leguen–, sorprèn que no sigui similar davant significatius atemptats en contra d'aquella. Em refereixo als durs i perillosos entrenaments a què són sotmesos/es gimnastes en edats molt primerenques, amb el perjudici que això pot ocasionar en la seva evolució biològica. Em refereixo també a l'ús d'intervencions, mèdiques o no, que permetin a l'esportista lesionat perllongar la seva actuació en la competició. El mateix es podria afirmar pel que fa a la intensitat i freqüència de l'esforç a què és sotmès l'esportista en determi-

nats esports, amb escàs marge per a la recuperació.

Cal convenir que l'esport d'alta competició suposa *per se* un risc per a la salut de l'esportista, i això amb dopatge o sense inclòs; per tant, és exigible que sigui controlat i dosificat el seu esforç per part de persones capacitades –si guin entrenadores, metges, psicòlegs, preparadors físics, etc.–, amb responsabilitat i criteri ètic. Això, que des del meu punt de vista considero fonamental, és lamentablement oblidat, si no rebutjat, en la pràctica. No és la primera vegada, ni serà l'única, que més d'una selecció nacional ha anat a uns Jocs Olímpics o a uns campionats europeus o mundials, sense que els seus components hagin passat per un rigorós seguiment mèdic i psicològic; encara que, això sí, tots han estat sotmesos a un control *antidòping*.

Insisteixo: crec que més d'una conseqüència patològica s'evitaria i menys "ajudes prohibides" es requeririen, si l'acció coordinada dels responsables de la preparació de l'esportista, als quals fèiem referència abans, fos una realitat i

no només una manifestació de bones intencions.

L'ús d'ajudes externes, més o menys sofisticades, per a la millora del rendiment esportiu és tan antic com el mateix esport i és degut en gran part, i en totes les èpoques, a la pressió social a què es troba sotmès l'esportista d'elit. Avui dia, el present i el futur d'una gran part d'aquests esportistes es recolza, en exclusiva, en l'esport d'alt nivell, per tal com no tenen temps material, en moltes ocasions, per preparar un camí de futur al marge de la pràctica esportiva. Això comporta que tant la seva seguretat econòmica com la seva situació en la societat estiguin condicionades per una alta prestació esportiva mantinguda en el temps; com més llarg, millor.

Cauen sobre l'esportista pressions difícils de defugir, tant internes del propi ego, que cerca el triomf a tota costa, com externes, producte d'una societat competitiva que no perdona el fracàs ni la mediocritat. Si a això hi afegim la permissivitat amb què la societat actual conviu amb la droga més o menys dura, la seva reverencial actitud davant personatges que semblen sortits del nostre teatre picaresc, i la senzilla ascensió social a través del diner, estem, doncs, davant d'un brou de cultiu ideal per contaminar homes i dones joves, que veuen en l'esport una possibilitat única d'escalar llocs en la societat, recurrent a allò que

és habitual en el seu entorn, i quan aquesta iniciativa no parteix d'ells –que és el més freqüent–, també compten amb els seus mentors esportius i els molts “aprenents de bruixot” experts en la matèria, que comercien i es lucren amb l'esforç de l'esportista que, finalment, és el principal acusat i, per tant, perseguit i sancionat per un presumpte delictes contra l'ètica esportiva.

En la lluita contra el dopatge es donen determinades pràctiques que considero poc congruents amb la seva motivació: la salvaguarda de l'ètica esportiva. M'estic referint a la injustificable persecució de l'esportista, al mètode seguit en la presa de mostres orgàniques, amb abusius atemptats contra la seva intimitat, a la inseguretat, en molts casos, de la *positivitat* de les mostres, a la seva possible manipulació, a una discutida i discutible llista de substàncies prohibides; en fi, a un dubte permanent que fa de la competició esportiva un interrogant constant sobre la licitud dels seus resultats.

Per controlar el que es produeix en una proporció mínima i en un reduït grup de població esportiva –la d'elit–, s'han homologat laboratoris de cost econòmic important que, amb algunes honroses excepcions, no tenen una altra comesa que la del control antidòping, com si l'esport no fos una rica font d'investigació en altres camps. Hom ha creat l'Agència Mundial Antidopatge, de nom

pompós, però de dubtosa eficàcia, en la qual, a part de la seva burocratització desmesurada, comparteixen atribucions els ens governamentals, amb la qual cosa una major politització de l'esport està servida.

Pel que fa a l'esportista, crec que s'ha de ser sincer i deixar-se d'hipocresies. Cal fer-lo reflexionar sobre el perill que comporta l'èxit ràpid i a tota costa; rebutjar l'explotació del seu esforç per interessos particulars, polítics, comercials, o del signe que sigui, que atempten contra la seva llibertat o la seva salut. Cal alligornar-lo sobre les conseqüències, immediates i llunyanes, de prendre determinats productes farmacèutics, estiguin o no inclosos en la cèlebre “llista”, però al mateix temps, hom l'ha de prevenir sobre el risc que suposa el mateix esport en l'alta competició i, per tant, oferir-li els mitjans tècnics i científics que salvaguardin la seva salut. Estic plenament convençut que si es respectessin aquestes normes, o altres de similars, estalviaríem sancions, diners i rius de tinta. No pretenc justificar, o millor, defensar el dopatge, però estic en contra del dramatisme que hom ha provocat en el seu entorn. No convertim l'esport en una pel·lícula de bons i dolents i deixem que l'esportista sigui, en última instància, qui rebutgi a través del seu propi raonament i voluntat tot el que pugui perjudicar la seva salut.

Importància del control del dopatge

■ JORDI SEGURA NOGUERA

Laboratori Antidopatge, Unitat de Farmacologia,
Institut Municipal d'Investigació Mèdica IMIM-UPF, Barcelona.
Comissió Mèdica del Comitè Olímpic Internacional COI, Lausana

L'esport s'ha convertit, en el món actual, en una pràctica desenvolupada per una part important de la societat. Aquell que no practica l'esport directament, sovint hi és aficionat mitjançant la contemplació dels esdeveniments esportius des de la comoditat de la llar, a través de la televi-

sió o d'altres mitjans de comunicació. Una part substancial d'aquesta població que practica o s'afeciona a l'esport és jove, és a dir, es troba en una franja d'edat en què la identificació amb les persones públiques amb èxit influeix decididament en la formació d'opinió i posicio-

nament davant temes posteriorment rellevants de la vida. L'esportista d'elit representa un dels casos clars d'influència mediàtica sobre la joventut, i és en aquest context on la necessitat de triomfar, sense recórrer a enganys o argücies, pren tot el seu sentit.

És sabut que un dels mitjans més eficaços per modificar el rendiment esportiu és a través de l'administració de medicaments o drogues que alteren l'estat d'ànim i les capacitats físiques de l'esportista, conegut comunament com a dopatge. Tanmateix, els medicaments s'han creat per guarir malalties i el seu ús indiscriminat pot conduir a greus problemes de salut, car no existeix cap principi desproveït d'efectes indesitjables. El possible missatge d'un ús indiscriminat de medicaments en l'esport per obtenir un augment del rendiment, innecessari terapèuticament, entra clarament en conflicte amb els missatges d'un ús limitat i supervisat de medicaments en la societat, en la qual, la recepta de fàrmacs es troba subjecta a normes i límits ben definits, basats en la deontologia mèdica i farmacèutica.

Les dades de què es disposa quant a l'ús de medicaments en l'esport, sense justificació, quan no existia el control del dopatge, o aquest no era gaire efectiu, són impressionants. Recordem l'altíssim ús d'estimulants en alguns esports, com ara el ciclisme, a mitjan de la segona meitat del segle passat o l'ús d'esteroides anabolitzants, a l'Alemanya de l'est, en les dècades següents. Quan el desenvolupament de la tecnologia permet, avui dia, investigar l'ús sofisticat d'hormones com l'eritropoetina, tenim una altra vegada la impressió que, en absència de control efectiu, estaríem davant d'una expansió exponencial del seu abús.

El control del dopatge permet de mantenir un equilibri relativament estable, de manera que, encara que el dopatge en l'esport actual existeix, la seva incidència no és tan alta com alguns alarmistes desitgen assenyalar. El percentatge, proper al 2 %, d'anàlisis que resulten positives es troba possiblement por sota, però només lleugerament, de la incidència real entre els esportistes actuals. Aquest percentatge, tot i no ser menyspreable,

indica que la major part d'esportistes competeixen netament i així ha de ser percebut. Perquè el control del dopatge sigui efectiu, ha de ser fiable i comptar amb la confiança de la societat. Això fou reconegut, des de fa molts anys, pel Comitè Olímpic Internacional, a través de la seva Comissió Mèdica i del seu sistema d'acreditació de laboratoris. Com a responsable del funcionament d'aquest sistema, des de l'any 1985, en qualitat de Secretari de la seva Subcomissió de Bioquímica i Dopatge, puc afirmar que la fiabilitat dels laboratoris acreditats és excel·lent i possiblement superior a la d'altres centres, els resultats dels quals tenen conseqüències més rellevants per al subjecte analitzat, com ara algunes aplicacions forenses i clíniques. Tanmateix, els científics dels laboratoris antidopatge són persones poc inclinades a vanagloriar-se dels seus resultats i d'acudir als mitjans de comunicació per manifestar les seves opinions, a part d'estar sotmesos a un estricte codi ètic que els impedeix d'opinar públicament sobre casos específics. En aquest sentit, sovint troba un ressò mediàtic superior un esportista afectat que manifesta que la culpa és de les màquines i que els laboratoris no funcionen correctament. Només quan les contraanàlisis i d'altres evidències anul·len aquests arguments, queda valorat degudament el treball dels laboratoris. Això és important, perquè les conseqüències d'un resultat positiu poden ser molt greus per la carrera d'un esportista. Així, la mateixa obtenció de la mostra d'orina o de sang ha d'oferir la màxima fiabilitat. Cal assegurar-se, malgrat una certa intrusió en la intimitat de l'esportista, que la mostra que s'analitza li pertany i que no pot haver estat manipulada per ningú per no crear sobre ell, o ella, una falsa acusació.

Cal reconèixer, a més a més, que la tasca de control del dopatge necessita de fons importants i de suport clar a la investigació. No és admissible que només hi hagi

suport a la investigació en control antidopatge quan ens apropem a uns Jocs Olímpics i que, uns anys més tard, aquesta ajuda desaparegui de qualsevol llista de prioritats. Lamentablement, no cal anar-se'n a d'altres països per verificar aquesta evidència, especialment després de Barcelona'92, quan la investigació sobre esport va passar, gradualment, de ser un tema prioritari en els programes nacionals d'investigació a ser compartida amb la salut, en una primera etapa posterior; a ser un subapartat d'aquella, en una segona etapa, i a desaparèixer pràcticament de les prioritats, a hores d'ara.

El dopatge en l'esport no es troba al marge del consum de drogues en la societat. Tanmateix, és important adonar-se que les causes i conseqüències són, sovint, molt diferents. El drogoaddicte pot ser considerat com un malalt o com un marginat, però l'esportista que es dopa no acostuma a ser cap d'aquestes dues coses. La drogaaddicció comporta impactes socials relacionats, sovint, amb la seguretat ciutadana o la delinqüència. L'esportista que es dopa representa, normalment, una opció individual per obtenir un benefici determinat, l'impacte del qual l'afecta a ell mateix i a l'orgull d'uns colors o banderes dels aficionats esportius. Sense perjudicar, en cada situació, quin fenomen és més greu, creiem que s'ha de donar un tractament diferenciat a la drogaaddicció i al dopatge. Sovint, els mitjans de comunicació presenten tots dos problemes com si fos un de sol i posen els subjectes amb addicció a les drogues de carrer i els atletes que ocasionalment es dopen, en un mateix sac i amb similars conseqüències. Malgrat l'alt impacte mediàtic dels casos de dopatge d'atletes de renom internacional, cal contextualitzar cada situació i donar la importància que es mereix, ni més ni menys, a l'abús de drogues en l'esport. La dramatització excessiva pot ocasionar percepcions distorsionades, injustes i contraproductives.

Sense voler entrar en una polèmica...

Comentari a l'article del Dr. Segura

■ JESÚS GALILEA MUÑOZ

Sense voler entrar en una polèmica que podria fer-se inesgotable –opinió que veig que és compartida pel Dr. Segura, que defuig tot enfrontament dialèctic–, sí que crec que tant el meu escrit anterior com la resposta del Dr. Segura mereixen un seguit de puntualitzacions sobre el tema, sempre desagradable, del dopatge en l'esport.

Estic d'acord que l'esportista d'elit suposa, o pot suposar, un model de referència per a una part de la societat, però no pas més que el de tanta persona pública a la qual, a jutjar per les seves conductes, tant se li'n dona de servir d'exemple o no. Si el meu primer escrit pecava d'utòpic, què direm sobre l'exemplaritat, en un model de societat com la que ens toca viure? En darrer terme, si l'esportista recorre a mètodes artificials ho fa per ser millor en l'àmbit de la seva activitat i, sobretot, no perjudica ningú; si de cas, només es perjudica ell mateix.

No dubto en absolut de la professionalitat dels responsables tècnics del control antidopatge. Vull creure que en les seves decisions no influeixen gens pressions d'altri, que sí que ho fan sobre altres àmbits de l'esport molt més delicats i d'efectes més nocius que no pas el fet que comentem. També estic convençut de la fiabilitat dels mètodes analítics i de la qualitat de l'utilatge clínic de què estan dotats els laboratoris, acreditats o no. Tanmateix, no veig clares certes designacions o certes exclusions. Sense anar més lluny, i perdonin els lectors que m'allunyi del tema principal, el laboratori de l'Institut Municipal d'Investigació Mèdica, que dirigeix el Dr. Segura, és centre de referència amb caràcter mundial, excepte per al nostre país: les analítiques realitzades en territori espanyol han d'ésser remeses, forçosament, al laboratori del Consell Su-

perior d'Esports, entre d'altres raons, en què no entro, perquè aquestes analítiques són gratuïtes, en estar finançat el laboratori esmentat pels pressupostos de l'Estat.

Tornant al tema objecte d'opinió, xifra el Dr. Segura el percentatge d'anàlisis positives en un 2 %, xifra que –coincideixo amb ell–, és realment baixa, atès el nombre d'esportistes en competició. És possible que aquests baixos percentatges de *positivitat* siguin deguts al control que s'exerceix, però també es controlen els nivells d'alcoholèmia, o l'excés de velocitat, en conductors i tanmateix, els percentatges continuen essent alarmants. Per què no hem de creure en l'honestedat de la gran majoria d'esportistes? Per què hem de pensar que en general delinqueixen? Efectivament, com molt bé assenyalava el Dr. Segura, són els mitjans de comunicació els que, sovint, desorbiten la qüestió, tot magnificant un fet aïllat. També crec –com denunciava en el meu primer escrit–, que els agents responsables de la presa de mostres i els seus col·laboradors policials actuen, en molts casos, en el límit del que és permisible èticament i, és més, diria que legalment. Allò de premeditació, traïdoria i nocturnitat, pren en aquests casos una feridora realitat.

Convinc amb el Dr. Segura que és la proximitat d'uns Jocs Olímpics el que mou el suport financer a la investigació, però no només pel control del dopatge, sinó per una cosa més important com ho és la investigació en fisiologia de l'esforç esportiu i el control dels esportistes. S'avançaria molt en aquest aspecte si els laboratoris acreditats per al control antidopatge servissin també per a la investigació en altres camps –per a mi, de major interès. Alguna cosa semblant es va intentar fa anys, abans dels JJOO de

Barcelona, per part del mateix Dr. Segura i per mi mateix, però el possible conveni entre administracions va tornar-se aiguapoll.

Em referia també, en el meu primer escrit, a les exigències de rendiment i la pressió social a què es veuen sotmesos els esportistes d'alta competició. No em cansaré d'insistir que el ritme i la intensitat amb què se'ls obliga a competir suposen, per si sols, una causa primera i principal de greus trastorns orgànics i psíquics. Aquests calendaris de competició, fets per cobrir la insaciable voracitat d'empreses mercantils, de pressupostos eixelebrats dels clubs o d'absurds orgulls nacionals, són causa determinant de moltes de les irregularitats que embruten l'esport.

Amb quina força moral condemnarem algú que veu com a única sortida professional l'esport, i que per arribar a triomfar-hi, tant per satisfer el seu ego com per assegurar el seu futur, ha de vèncer pressions insuportables i exigències sense límits, i que sap, o li ho han dit, que prenent el que sigui pot superar-les? És més, com condemnarem algú que, en la majoria d'ocasions, ignora quin és el producte farmacèutic que li administra qui sigui? Siguem justos, doncs. Humanitzem la competició, donem més valor al caràcter lúdic de l'esport que no pas a l'especulatiu, premiem i donem mitjans a aquells tècnics de tots els àmbits –esportiu i científic– que entrenen i assessoren els esportistes, amb un lema d'exigència personal: millorar-ne el rendiment, tot protegint-ne la salut.

Deixem-nos de disquisicions ètiques i de dramatitzacions sense causa i tinguem cura de la salut dels esportistes; i escollem el camí d'un esport menys triomfalista i més humà.

LA NOSTRA PORTADA

L'esport també pot inspirar música (I)

Erik Satie:

Vexations - Gymnopédies - Sports et Divertissements

■ RAMON BALIUS I JULI

Després d'haver dedicat moltes publicacions a estudiar les relacions entre les arts plàstiques (dibuix, pintura i escultura) i la poesia amb l'esport desitjàvem poder escriure de les afinitats d'aquest amb la música. Hi ha moltíssima *música popular* destinada a l'esport; són un bon exemple els himnes dels equips de futbol de totes les categories, que arreu del món interpreten orfeons en els estadis multitudinaris durant els partits. La nostre pretensió era

més ambiciosa, perquè preteníem cercar composicions de *música culta* inspirades en situacions esportives.

La recerca va iniciar-se casualment a partir d'un article periodístic que aparegué el 26 de febrer de 2000. S'informava que en un Festival d'Art Sonor que se celebraria a Barcelona, es retria homenatge a l'enigmàtic **músic Erik Satie** amb una **marató musical**, la qual consistiria en la interpretació, en viu, de la seva composició **Vexations** (Vexacions).

Aquest muntatge i aquesta organització de caire esportiu, van estimular el nostre interès en l'obra que s'havia d'interpretar i en el seu autor. *Vexations* havia estat escrita entre gener i juny de 1893, espai de temps que, com es veurà més endavant, fou un període important en la vida de Satie. És una peça minúscula de divuit notes, que s'ha d'interpretar 840 vegades successives. A l'intèrpret, segons una instrucció autògrafa que figurava en la partitura, se li recomanava "*preparar-se en el més absolut silenci i en seriosa immobilitat*". La durada de la interpretació està calculada per a un temps d'unes divuit hores. *Vexations* restà desconeguda fins que el 1949, un vell amic de Satie va treure-la de l'obscuritat i la va mostrar al músic nordamericà John Cage (1912–1992). Aquest, que era un personatge molt influenciat per la filosofia Zen, afirmà que l'obra afavoria la meditació i la hipnosi. Per a ell, l'acte de tocar o escoltar *Vexations* sencera no deixa indiferent, i allò que comença sent avorrit acaba sent interessant i es converteix, en finalitzar, en l'únic ambient sonor acceptable. John Cage estrenà la composició de Satie l'any 1963 al Pocket Theatre de Nova York, utilitzant un equip de cinc pianistes que van tocar més de divuit hores. Des llavors, ha estat representada diverses vegades, individualment o, més freqüentment, per grups de pianistes, que molts cops, per no perdre temps, ho feien alternativament en dos pianos enfrontats. A Barcelona, van ser set els músics que van actuar durant divuit hores, entre el 28 de febrer i l'1 de març de 2000. Curiosament, l'any 2001 els alumnes del Conservatori Nacional de Buenos Aires, en senyal de protesta per restriccions pressupostàries, van interpretar de forma ininterrompuda, durant una setmana, la –per ells– anomenada *Vexations x 8*.

Partitura de "Vexations".

És evident que *Vexations* no està directament relacionada amb l'esport, encara que la preparació prèvia a l'actuació que se li demana al pianista, recorda la concentració que realitza l'esportista abans de la competició, i potser escoltar-la durant un cert temps després de l'esforç, fora un extraordinari mitjà de relaxació. Per nosaltres ha estat importantíssim el descobriment d'aquesta *marató musical*, perquè ens ha permès aprofundir en el coneixement d'Erik Satie i la seva obra, la qual posseeix connotacions clarament esportives.

Alfred Eric Leslie Satie, va néixer a Honfleur (Normandia) el 17 de maig de 1866.

Fill de mare escocesa i pare francès, va créixer en el si d'una família sensible a la música: el seu pare era editor musical, modest pianista i compositor. Era el primer fill de quatre germans, dos dels quals varen morir molt joves. En traspasar la mare, el 1872, el varen recollir els avis a Honfleur, on va realitzar estudis d'orgue amb un seu oncle. Per aquestes dates va començar a escriure el seu nom amb "**k**", potser pensant en uns avantpassats víkings. Entre 1879 i 1886 es va traslladar a París, on es va reunir amb el seu pare i va assistir al Conservatori. Va rebre classes d'orgue, harmonia i piano, però va ser expulsat d'aquesta institució per incompetència i absentisme. Va residir a Montmartre i va seguir la vida bohèmia de molts dels artistes habitants del barri. Musicalment es va interessar per l'Edat Mitjana, començà a compondre algunes simples i estilitzades peces com *Ojives* (Ogives) (1886), que no van obtenir el reconeixement del gran públic. Mentrestant es guanyava la vida actuant com a pianista acompanyant en el *Cabaret del Chat Noir* i en l'*Auberge du Clou*, on va conèixer Claude Debussy, que el va definir com "*un músic medieval i dolç, extraviat dins d'aquest segle*".

En el moment en què la música francesa s'orientava en direcció al wagnerisme, considerat com la *música de l'avenir*, Satie es declara interessat per la *música dels orígens*, i es dedica a intentar reconstruir harmonies gregues. Cal recordar que a l'Antiga Grècia existia un important lligam entre la música, la poesia, els jocs esportius, el ball i els rituals religiosos. Així neixen, el 1888, les *Tres Gymnopèdies*, possiblement inspirades en les figures d'un vas grec, les quals poden considerar-se veritables manifestacions lúdiques d'expressió corporal. Són tres composicions de curta durada, de no

més de dos minuts cada una, que sens dubte, són les més conegudes d'Erik Satie. Evoquen les danses i els jocs dels joves dansaires nus que animaven els cerimonials de l'antiguitat clàssica. Les *Gymnopèdies* suscitaren l'admiració de Maurice Ravel i Claude Debussy i aquest va arranjar la primera i la tercera, fet que va contribuir a la celebritat de les obres. Aquest gest amigable va provocar que, falsament, es considerés Satie precursor i inspirador dels dos esmentats compositors. Són també d'aquells anys les Sis *Gnossiennes* (1889-1893), inspirades en les excavacions dels grans palaus de Knossos en l'illa de Creta. En aquella època a l'autor de les *Gymnopèdies* i les *Gnossiennes* se'l coneixia amb l'apel·latiu d'el *músic grec*.

En el Chat Noir, Erik Satie va conèixer els pintors catalans Miquel Utrillo, Ramon Casas, Santiago Rusiñol; al pianista, també català, Ricard Viñes i a Susanne Valadon. Aquesta, que era la model preferida de Pierre Puvis de Chavannes –el pintor del moment a París– de Degas, de Renoir i de Toulouse-Lautrec, va despertar un violent enamorament a Satie, que quan es va acabar, va afectar greument l'estabilitat psíquica del músic. Aquesta relació amb el grup dels catalans es reflecteix molt bé en el relat que Rusiñol va publicar a *La Vanguardia* de 1891 en una de les seves *Cartas Ilustradas* (per Casas) desde el Molino. Rusiñol descriu la festa de cap d'any de 1890, celebrada en el petit apartament que compartia amb Casas i Utrillo en el Moulin de la Galette i dedica uns paràgrafs a Eric Satie, explicant-nos el seu aspecte i el seu tarannà musical. Rusiñol escriu que "*la tercera cadira va estar ocupada a l'assalt per l'amic Sadi, batejat en parisien encara que porti nom de moro, el qual nom sonarà amb el temps, si la fortuna no li juga una partida serrana en el curs de la seva carrera artística. És aquesta la de músic compositor amb indicis de poeta. Els seus esforços tendeixen a realitzar amb la música allò que Puvis de Chavannes ha resolt amb la pintura: simplificar el seu art per portar-lo a l'última expressió de senzillesa i parquedat; [...]* Aquesta tàctica artística, segons sembla, té molt d'oriental, i el nostre amic bateja la seva música amb el títol d'harmonia grega. No soc capaç de saber (què he de saber!) fins quin punt pot resultar hel·lènic el somni d'un artista; encara que sí puc assegurar que, mentrestant, porta ja els cabells que li cauen fins

Satie (dibuix de Ramon Casas).

Satie (Oli de Susanne Valadon).

Autocaricatura.

les llustroses esquenes; que gasta ulleres de bona classe que indiquen la mala qualitat de la seva vista, encara que no de la seva mirada; que usa barret de copa d'amples ales que es fimbria en el seu cap, com tendal en dia de vent, i que no té cura de la resta del vestit per distraccions de la seva carrera. Ocupada, doncs, la tercera cadira pel nostre músic grec, van restar dempeus els que varen arribar després". La integració d'Erik Satie amb el grup, sembla demostrar-se en el fet que Rusiñol, Casas i fins i tot la Valadon, que era una excel·lent pintora, van realitzar-li diferents retrats.

Cap al 1891 Satie presenta una evolució espiritual profundament mística, que el porta a adherir-se al moviment religiós i ocultista del *Temple de la Rose-Croix*, del qual es converteix en el compositor oficial. Es un període enigmàtic, que coincideix amb la ruptura sentimental amb Susanne Valadon. Tot això, va in-

fluenciar-lo a escriure diferents obres dedicades a l'esmentada secta, com *Preludi per a la porta heroica del cel* (Preludi per a la porta heroica del cel), *Sonaries de la Rose-Croix* (Repics de la Rose-Croix) i *La messe des Pauvres* (La Missa dels Pobres). També durant aquests dies difícils va compondre *Vexations*, segons es diu per irritar la classe alta o simplement per experimentar sobre l'avoriment. Més tard va abandonar la *Rose-Croix* i va fundar l'anomenada *Église métropolitaine d'art de Jésus conducteur* (Església metropolitana de l'Art de Jesús conductor), de la qual seria l'únic adepte i l'únic redactor del butlletí parroquial.

El 1898 deixa París i s'estableix en un modest habitatge (anomenat Notre Dame de Basses) situat a Arcueil, suburbi de la capital de França, on viurà fins a la seva mort. Als 39 anys, el 1905, cansat de les crítiques que l'acusaven d'afeccionat i per seguir els consells de Debussy, s'inscriu a la Schola Cantorum per estudiar composició i contrapunt amb Vicent D'Indy i Albert Roussel. Aquesta formació musical coronada pel seu primer i únic diploma, li va permetre abordar gèneres musicals més elaborats com la música orquestral i la música d'escena i va començar a ser interpretat per pianistes com Maurice Ravel i Ricard Viñes.

Entre 1909 i 1914, entra en un període que per a alguns ha estat qualificat d'humorístic, durant el qual s'acosta decididament al Dadaisme. S'hi troben títols enginyosos com: *Trois morceaux en forme de Poire* (Tres fragments en forma de Pera), *Descriptions Automatiques* (Descripcions Automàtiques), *Embryons Desséchés* (Embrions Dessecats) i molt especialment *Sports et Divertissements* (Esports i Divertiments). Aquesta última peça ha estat considerada per molts l'obra mestra d'Erik Satie.

A les primeries de 1914, Lucien Vogel editor de la *Gazette du bon son*, un magazín molt popular aleshores, necessitava un compositor que pogués escriure 21 fragments musicals per acompanyar 21 petites il·lustracions d'esports i activitats socials, originals del pintor Charles Martin. D'entrada va parlar amb Stravinsky, però l'apetència financera d'aquest va resultar tan important que l'editor va adreçar-se a Erik Satie, amb una oferta molt rebaxada. Ara bé, Satie que era hipermoral i radical va encolerir-se perquè va considerar que el salari proposat era encara massa alt

(!!) i va creure que havia estat insultat. Després de rebaxar una altra vegada el preu, Vogel, finalment, va trobar un compositor. Així nasqué *Sports et Divertissements*.

Equipat amb els dibuixos de Charles Martin, Satie va començar a treballar pel mes de març de 1914. Durant aquest període, passava la major part del temps en un petit cafè anomenat Tulart, on restava tot el dia assegut a la seva taula, fumant i xerrant amb els amics. Curiosament, indiferent a aquestes activitats d'esbarjo, va treballar durament i els fragments musicals van estar acabats a final de maig. Desgraciadament, a causa de la Primera Guerra Mundial i a d'altres entrebancs, la publicació de *Sports et Divertissements* es va retardar onze anys. En 1925, les *Publicacions Lucien Vogel* de París van editar els primers 900 exemplars de l'obra.

Sports et Divertissements és un conjunt de 21 miniatures musicals, de poc més d'un minut de durada cada una, que van acompanyades de les corresponents il·lustracions. Les partitures per a "pianoforte" presenten dues particularitats: contenen paraules i frases autògrafes en el seu interior i mostrar directament un veritable figurativisme (per exemple, poden observar-se arpegis ascendents i descendents per descriure el moviment del mar –com mostra la partitura de la nostra portada- o fuses ascendents simulant els focs artificials). Els textos introduïts en les partitures són indicacions i comentaris, que molts cops són absurds i incongruents i que poden rel·ligar-se, tot creant-se aleshores un petit poema o una curta història. Satie insisteix que aquests textos mai no seran interpretats per actors davant d'un públic.

L'obra s'inicia amb una coral que l'autor qualifica com *innappétissant* (inapetent) i es continua amb vint fragments musicals, dels quals vuit estan dedicats a l'esport: la caça, la pesca, la vela, el bany de mar, el golf, les curses de cavalls, el trineu i el tennis; i dotze a situacions considerades divertiments: el gronxador, la comèdia italiana, el despertar de la núvia, la gallina cega, el carnaval, el pop, les quatre cantonades, el "pícnic", el tobogan aquàtic, el tango, el flirt, i els focs artificials. Creiem que la reproducció del prefaci i dels comentaris destinats al diferents esports, ens ajudaran a conèixer millor Erik Satie i el seu estrany, surrealista i excèntric món.

SPORTS & DIVERTISSEMENTS.

MUSIQUE D'E
RIK. SATIE

DESSINS DE
CH. MARTIN

PUBLICATIONS LUCIEN VOGEL, 11 RUE SAINT-FLORENTIN, PARIS

Portada de
"Sports et
Divertissements".

Preface

Cette publication est constituée de deux éléments artistiques : dessin, musique.
La partie dessin est figurée par des traits — des traits d'esprit; la partie musicale est représentée
par des points — des points noirs. Ces deux parties réunies — en un seul volume — forment un
tout : un album. Je conseille de feuilleter, ce livre, d'un doigt aimable et souriant; car
c'est ici une œuvre de fantaisie. Que l'on n'y voie pas autre chose.
Pour les "Requiescences" et les "Aphés", j'ai écrit un choral grave & convenable.
Ce choral est une sorte de préambule amer, une manière d'introduction austère & inflexible.
J'y ai mis tout ce que je connais sur l'Ennui.
Je dédie ce choral à ceux qui ne m'aiment pas.
Je me retire.

ERIK SATIE

- CHORAL INAPPETISSANT - 0.53 (grave)
- CORAL INAPETENT - 0.53 (greu)

Hypocritemen
Rébarbatif et hargneux
(15 mai 1914 le matin à jeun)

Hipòcritament
Ajust i Esquerp
(15 maig 1914 al matí en dejú)

PREFACI

Aquesta publicació esta constituïda per dos elements artístics: dibuix i música.

La part dibuix esta figurada per traços —traços d'esperit—; la part musical esta representada per punts —punts negres—. Les dues parts reunides —en un sol volum— formen un tot: un àlbum.

Jo aconsello fullejar, aquest llibre, de manera amable i somrient; perquè és una obra de fantasia. No cal veure-hi una altra cosa.

Per als "Apergaminats" i els "Estúpids", he escrit una coral seriosa i decent.

Aquesta coral és una espècie de preàmbul amarg, una forma d'introducció austera i important.

Hi he posat tot allò que conec sobre l'avorri-ment.

Dedico aquesta coral a aquells que no m'estimen.

Em retiro.

Erik SATIE

Prefaci i partitura de la "Coral Inapetent".

▪ **LA CHASSE – 0.47**
(*vif*)

*Entendez-vous ce lapin qui chante?
Quelle voix!
Le rossignol est dans son terrier
Le hibou allaite ses enfants.
Le marcassin va se marier.
Moi, j'abats des noix à coups de fusil
(7 avril de 1914)*

▪ **LA PECHE**
(*calme*)

*Murmures de l'eau dans un lit de rivière.
Venue d'un poisson, d'un autre, de deux autres.
"Qu'y a-t-il?"
"C'est un pêcheur, pauvre pêcheur."
"Merci."
Chacun retourne chez soi; même le pêcheur.
Murmures de l'eau dans un lit de rivière
(14 de mars 1914)*

▪ **LE YACHTING (Le yacht danse) – 1.29**
(*modéré*)

*Le vent souffle comme un phoque. Quel temps!
Il a l'air d'un petit fou. La mer est démontée
Pourvu qu'elle ne brise pas sur un rocher
Personne ne peut la remonter.
"Je ne veux pas rester ici," dit la jolie passagère
"Ce n'est pas un endroit amusant. J'aime mieux
autre chose. Allez me chercher une voiture."!
(22 mars 1914)*

▪ **LE BAIN DE MER – 0.57**
(*mouvementé*)

*—La mer es large, Madame.
—En tot cas, elle es assez profonde
—Ne vous asseyez, pas dans le fond c'est très humide.
—Voici de bonnes vieilles vagues.
—Vous êtes toute mouillée!
—Oui, Monsieur
—Elles sont pleines d'eau.
(11 avril 1914)*

▪ **EL GOLF – 0.51**
(*exalté*)

*Le colonel est vêtu de "Scotch Tweed" d'un vert violent.
Il sera victorie
Son "caddie" le suit portant les "bags".
Les nuages sont étonnés
Le voici qui assure le coup
Les "holes" sont tout tremblants
Le colonel est là!
Son "club" vole en éclats!
(20 mai 1914)*

▪ **LA CAÇA – 0.47**
(*viu*)

*Sentiu aquest conill que canta?
Quina veu!
El rossinyol és al seu niu.
El mussol alleta els seus fills.
El senglar va a casar-se.
Jo, mato nous a trets.
(7 abril de 1914)*

▪ **LA PESCA**
(*calma*)

*Murmuris de l'aigua dins un llit de riu.
Arribada d'un peix, d'un altre, de dos altres.
"Qui hi ha?"
"És un pescador, un pobre pescador".
"Gràcies".
Cadascú torna a casa seva; també el pescador
Murmuris de l'aigua dins un llit de riu.
(14 març 1914)*

▪ **LA VELA (El iot dansa) - 1.29**
(*moderat*)

*El vent bufa com una foca. Quim temps!
Sembla un petit boig. La mar està embravida.
Tant de bo que no es trenqui sobre un penyal!
Ningú la pot remuntar.
"Jo no vull quedar-me aquí", diu la bonica passatgera.
"Aquest no és un lloc divertit. M'estimo més
una altra cosa. Aneu a buscar-me un automòbil!"
(22 març 1914)*

▪ **EL BANY DE MAR – 0.57**
(*agitat*)

*—La mar és ampla, Senyora.
—En tot cas, és força profunda.
—No segueu en el fons, és molt humit.
—Heus aquí unes bones onades envellides.
—Esteu totalment mullada!
—Sí, Senyor.
—Estan plenes d'aigua.
(11 abril 1914)*

▪ **EL GOLF – 0.51**
(*exaltat*)

*El coronel va vestit amb "teixit escocès" d'un verd violent.
Ell serà victoriós.
El seu "caddie" el segueix portant els "pals".
Els núvols estan sorpresos.
Aquí el tenim assegurant el cop:
Tots els "forats" estan tremolosos.
El coronel és allà!
El seu "club" es fa miques.
(20 maig 1914)*

La Chasse

mf

Entendez-vous le lapin qui chaste ?
Quelle voix !

Le hibou allait ses enfants.
Le rossignol est dans son terrier.

Le marassin va se marier.
Moi, j'abats des noix à coups de fusil.

24 avril 1914
ERIK SATIE

Partitura i dibuix de la Caça

Le Yachting

mf

Quel temps ! Le vent souffle comme un bouge.
(En flottes, les voiles se font) Il a l'air d'un petit fou.

J'aurais qu'elle ne se brise
pas avec un rochers.

La merse est démontée.
T'escore ne peut la remonter.

J'en veux pas
restez ici.

J'aime mieux autre chose.
dit la jolie passagère. Ce n'est pas un croûte moment.

(En flottes, les voiles se font)

Aller me chercher une voiture.

ERIK SATIE
22 Mars 1914

Partitura i dibuix de la Vela

Le Golf

mf

Il sera victorieux.
Le colonel est vêtu de "Santal Tweed" d'un vert violent.

Son "caddy" le suit
portant les bagues.

Les nœuds sont étouffés.

Le duc qui assure le croup.

Les "bates" sont tout tremblantes.

Le cabinet est là !

Son "club" vole en éclats !

ERIK SATIE
20 mai 1914

Partitura i dibuix del Golf

▪ **LES COURSES – 0.48**
(un peu vif)

Achat du programme. La foule
Vingt et vingt. Aux rubans
Départ
Ceux qui se dérobent
Les perdants
(nez pointus et oreilles tombantes)
(26 mars 1914)

▪ **LE TRINEAU – 0.49**
(courez)

Quel froid ! Mesdames, la nez dans
les fourrures. Le trineau file.
Le paysage a très froid et ne sait où se mettre
(2 mai 1914)

▪ **EL TENNIS – 0.58**
(avec cérémonie)

Play ? Yes?
Le bon serveur
Comme il a de belles jambes.
Il a un beau nez
Service coupé. Game !
(21 avril 1914)

▪ **LES CURSES – 0.48**
(una mica viu)

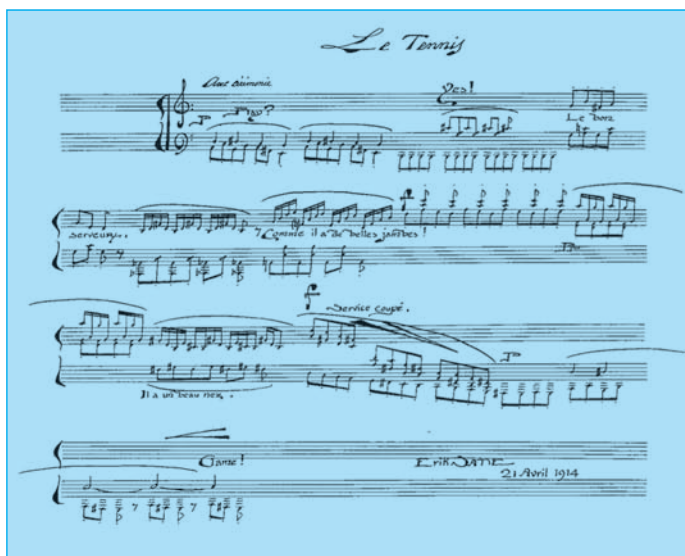
Compra del programa. La gentada.
Vint i vint. A les cintes
Sortida.
Aquells que s'escapen.
Els perdedors
(nas punxegut i orelles caigudes).
(26 març 1914)

▪ **EL TRINEU – 0.49**
(correu)

Quin fred! Senyores, el nas dins
les pells. El trineu surt disparat.
El paisatge té molt de fred i no sap on ficar-se.
(2 maig 1914)

▪ **EL TENNIS – 0.58**
(amb cerimònia)

Joc? Si?
El bon servidor.
Hi ha cames boniques
Hi ha un nas bell
Servei tallat. Joc!
(21 abril 1914)

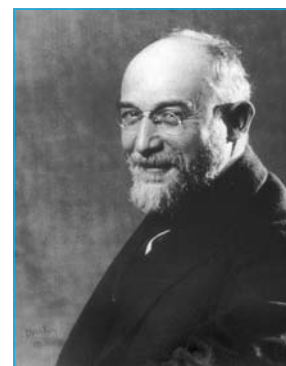
Partitura i dibuix del Tennis

Satie
(Dibuix de Pablo Picasso).

Satie
(Dibuix de Jean Cocteau).

Satie
(Fotografia de Man Ray).

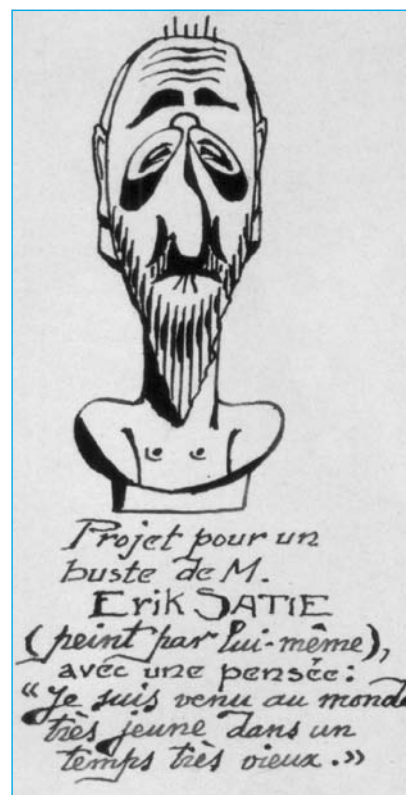
Durant i després de la Gran Guerra, Erik Satie es mou en els ambients cubistes i és amic de personatges com Jean Cocteau, Pablo Picasso, Igor Stravinsky i Serge Diaghilev, director de la companyia dels Ballets Russos. Aquest, enmig de la sorpresa general, li encarrega, el 1917, la música per al ballet **Parade**, sobre un tema de Cocteau, coreografia de Léonide Massine, amb decorats i vestuari de Picasso. Amb **Parade**, Diaghilev pretenia canviar l'estètica de la dansa i inaugurar l'orientació modernista dels ballets russos. L'estrena va desencadenar un escàndol memorable, perquè, sent un espectacle lleuger i atrevit, va molestar gran part del públic, atès que semblava una provocació en un moment en què la guerra s'eternitzava de manera desesperant. Malgrat això, potser va servir per augmentar l'interès i la inspiració dels artistes a l'entorn de la companyia de Diaghilev. En aquests anys, Satie era considerat mestre i mentor d'un grup d'innovadors musicals conegut com *Les Six* (els Sis), format per Arthur Honegger, Francis Poulenc, Darius Milhaud, Louis Durey, George Auric i Germaine Tailleferre, als quals va conèixer a través de Cocteau. *Les Six*, també coneguts alguns d'ells com els "esportistes de la música", que durant un temps es van divertir amb el candor de Satie i el portaven en triomf, després l'excomunicaren cruelment. Aleshores Erik s'envoltà de deixebles més joves i es va formar el quartet, batejat com *l'École d'Arcueil*, compost per Roger Désormière, Maxime Jacob, Henri Cliquet-Pleyel i Henri

Sauquet, grup que la vida va dispersar ràpidament amb sorts diferents. Satie, de manera reiterativa, els recomanava essencialment: *"Camineu sols. Feu el contrari del que jo faig. No escolteu ningú."*

Un altre aspecte interessant, per insòlit, de l'obra de Erik Satie, el constitueix l'anomenada *Musique d'Ameublement* (Música Mobiliari), la qual tindria el paper de la nostra música ambiental o del fil musical. És una música sense protagonisme *"volem llençar –deia– una música composta per satisfer les necessitats útils. L'art no hi té res a veure. La Musique d'Ameublement crea vibració i no té altra finalitat, té la mateixa funció que la llum, la calor i el benestar en totes les seves formes. No entri en cap casa on no s'utilitzi la Musique d'Ameublement"*. Probablement l'últim treball d'Enrik Satie va ser el ballet *Relâche* (Descans), compost en 1924 sobre un argument de Francis Picabia, amb un intermedî cinematogràfic de René Clair i una coreografia de Jean Borlin per als Ballets Suecs de Rolph de Maré.

L'excèntric Erik Satie, que a la seva habitació hi tenia dos pianos, l'un sobre l'altre, amb els pedals interconnectats; que tenia 100 paraigües i 12 vestits de vellut gris; que portava sempre mitjons blancs; que quan reia demanava perdó; que només menjava aliments blancs (ous, sucre, ossos tritursats, llet, cocos...); que bullia el vi i el bevia fred i que fumava per prescripció facultativa (*"perquè si no ho fes, ho farien els altres"*), **va morir a París el primer de juliol de l'any 1925 a**

conseqüència d'una cirrosi hepàtica, en un estat d'avançada prostració i indigència, malgrat tenir una gran popularitat i posseir una personalitat faceciosa i mitòmana.

Projecte per a un bust de M. Erik Satie (pintat per ell mateix), amb un pensament: "He vingut al món molt jove en un temps molt vell."

OPINIÓ

Problemes i problemàtiques en el camp disciplinari de l'Educació Física

■ ÓSCAR MINKÉVICH

Professor d'Educació Física. Filòsof.
Màster en Metodologia de la Recerca Científica.
Docent de Mestratge en Ciències de l'Activitat i l'Esport (Universitat CAECE).
Docent de la Llicenciatura en Activitat Física i Esport Facultat Regional San Francisco-UTN.
Cap del Departament de Recerca (Institut d'Educació Física Federico W. Dickens).
Coordinador de Mòduls –Seminaris de Recerca– Institut Dr. Dalmacio Vélez Sársfield

Resum

La relació i distinció teòriques entre problemes i problemàtiques –així com la constitució sociohistòrica d'aquestes últimes–, l'àmbit inherent al camp de problemes i les problemàtiques, igual com el coneixement d'alguns problemes, són una tasca inexcusable en la conformació de qualsevol camp disciplinari en general, i de l'Educació Física en particular, per poder brindar una resposta pertinent al tractament contextualitzat d'aquells. I si els problemes que s'han d'abordar no són encarats com a problemàtiques, és altament factible que això afecti no solament el progrés intradisciplinari, en detriment de la solidesa en la seva fonamentació i justificació, sinó que funcionaran la majoria de les vegades com a barreres a la formació dels futurs formadors per integrar reflexivament els diferents continguts en la construcció del saber i el coneixement disciplinari d'aquesta.

Del problema a la problemàtica

Un problema se'ns presenta de vegades com una barrera que hem d'esquivar,

com una preocupació latent que encara no té solució. Altres, com un desafiament, una cosa que s'entravessa en el nostre camí i que ens "sol·licita" que li donem una resposta. Aquesta pot consistir des d'enfrontar-lo per tal d'aclarir-lo, o abordar-lo i donar-hi solució –com sovint desitgem que succeeixi–, eliminar-lo o –finalment– deixar-lo per a una millor ocasió, perquè avaluem que no comptem amb els mitjans necessaris per resoldre'l o donar-hi qualsevol altra sortida possible.

Diàriament, cada un de nosaltres, com a subjectes històricament condicionats i subjectats a diferents pràctiques socials, enfrontem, des de la nostra perspectiva, problemes dissemblants, tant si ens trobem sols com en companyia d'altres subjectes proveïts –ahora– amb altres perspectives. Però, qualsevol que en sigui el cas, els problemes esmentats tenen una peculiaritat: comparteixen un sòl o substrat comú, preponderantment imprecís, si són abordats des d'una òptica aliena a tot tractament disciplinari, independent de tot contacte amb àrees de sabers i/o coneixements específics. Podríem dir que són problemes, i prou.

Ara, si l'òptica és la de situar-nos com a subjectes de l'episteme –és a dir, com a subjectes pertanyents a un camp disciplinari sociohistòric determinat on sostenim la creença d'algunes qüestions que valen també per a tot altre subjecte al qual li siguin accessibles les mateixes raons que ens són accessibles i no unes altres (L. Villoro, 1996)– i considerem el problema o els problemes no en forma aïllada, sinó dintre d'una comunitat de l'episteme també sociohistòricament determinada en la qual en la tematització d'aquestes qüestions es comparteixen un seguit de normes i codis en pro de fer avançar problemes a la llum d'abordar-los amb sabers i coneixements vigents i 'epocalment' acceptats, els problemes esmentats passen a tenir un sòl o substrat comú *qualitativament* diferent. És en aquest tipus de substrat quan el seu tractament requereix que sigui considerat des d'un altre lloc. Estaríem portant a terme un procediment més circumscrit, més delimitat, precís i "purgat". Estaríem construint i constituint una problemàtica.

Ara bé, què ha succeït, perquè deixem de parlar de problema i passem a parlar

de problemàtica? Què és el que fa que un problema tractat així es converteixi en *problemàtica*?

Si un problema o una sèrie de problemes comencen a tenir lloc a partir de determinades tematitzacions inherents al propi camp disciplinari, i els subjectes de l'episteme que l'integren consenten que aquest o aquests els incumbeixen i que –a més a més– estarien en condicions de donar alguna resposta amb desenvolupaments teòrics, premisses i models diversos, els problemes esmentats passarien a ésser tractats com a *problemàtiques* en aquest camp.

Les problemàtiques no tenen lloc en una garita extraterràquia sinó dins d'un context social històricament donat. O per dir-ho amb paraules d'Einstein, la ciència, considerada com a conjunt acabat de coneixements, és la creació humana més impersonal; però considerada com a projecte que es realitza progressivament, és tan subjectiva i està tan condicionada psicològicament com qualsevol altra empresa humana. És per això que quan a les disciplines s'atorga més cabuda a algunes problemàtiques en detriment d'altres, això no ha de portar-nos a pensar que tot és producte de l'atzar, sinó tenir present que en tot context social, en la mesura que hi ha coneixements i sabers en joc, s'estableixen conscientment o inconscientment, implícitament o explícitament, hàbits per acostumar i disciplines per disciplinar els subjectes.

Les problemàtiques tindran la seva raó de ser en qüestions lligades a allò que és humà si són construïdes com a enfocaments, perspectives teòriques o marcs teòrics amb sentit críticoreflexiu, que s'adopten per examinar un problema i elaborar la o les respostes pertinents a aquest, dintre d'un camp disciplinari específic i històricament donat. Constitueixen el pont d'unió on s'articulen els dos primers actes de la seva constitució com a tal: la *ruptura* i l'*estructuració*, uns actes que es presenten (junt amb la *comprovació*) com una jerarquia epistemològica (P. Bourdieu et

al., 1999). Aquí ens aturarem a considerar les dues primeres.

La *ruptura*, amb tot allò que es troba contaminat innecessàriament per prenocions, ideologies o prejudicis que dificulten el tractament clar i precís del problema o dels problemes, tot impeding de veure les seves relacions o les seves diferències amb altres. Els autors esmentats sostenen –a més a més– que porten a terme una vigilància epistemològica, atès que aquesta s'imposa particularment en el terreny de les ciències humanes, on la separació entre l'opinió i el discurs científic és més imprecisa que en altres casos. La ruptura de les prenocions, que és la condició de l'estructuració de l'objecte científic, no pot ser complerta sinó en la ciència i per la ciència de l'objecte, que és inseparablement la ciència de les prenocions, contra les quals la ciència construeix el seu objecte (P. Bourdieu, 2000).

Aquesta ruptura funciona com a condició prèvia necessària per a la fase d'*estructuració*, la qual és bàsicament una àrdua tasca de confrontació i delimitació teòriques del problema o dels problemes tractats. Que degudament construïda suposa –com hem dit– l'adopció d'un marc referencial amb sentit críticoreflexiu que permetrà de veure i de comprendre com es resolen les diferents qüestions lligades al problema convocant. I la visió, comprensió i interpretació lúcides d'aquestes qüestions són directament proporcionals a la fonamentació teòrica sobre la qual va ser estructurada aquesta problemàtica. Posem per cas: de res no ens serviria preferir el terme 'motricitat' a 'moviment' –dins del tractament semàntic de la problemàtica de la motricitat humana en Educació Física– si la fonamentació teòrica no permet de sostenir amb claredat i precisió els arguments donats sobre el per què d'aquesta preferència.

Dintre del camp disciplinari de l'Educació Física, la fonamentació de les problemàtiques és una bona manera de gestar raons per veure com es va establint la validesa en la construcció intradisci-

plinària. Encara que aquesta feina no és suficient pel tipus de pràctica social que l'Educació Física comporta dintre del context educatiu, tanmateix aquella és primera dintre d'un ordre disciplinari no dissociat. Com sostenia Hoppers en relació a la forma en què hem de procedir en el pla ètic, potser sigui més important actuar de forma justa que no pas *descobrir* allò que és just. Però allò segon és, com a mínim, un mitjà necessari per a allò primer. No podem actuar en concordança amb el coneixement, si no és que tinguem primer el coneixement (J. Hoppers, 1986).

Construir i constituir problemàtiques no és un procediment hermètic, tancat, conclòs. Que un problema sigui aclarit i precisat com a problemàtica no ens ha de portar a creure que està tot dit al voltant d'aquest. En la tematització de qüestions lligades a allò que és humà predomina el pla d'allò que és indeterminat, del *potser*.

I a l'Educació Física –val a dir-ho– ens trobem dintre d'una pràctica social que ha d'anar lligada de forma compromesa amb la cosa humana –i com a tal– subjecta a canvis i disposada a canviar, a portar endavant contínues observacions i retroalimentacions en les que s'intenti, de forma conjunta amb la seva ufanosa història disciplinària, consolidar el tractament dels problemes com a problemàtiques, sabent que no existeix una comunitat objectivament neutral, "pura", sinó que existeixen intersubjectivitats històricament condicionades, conformada, sí, amb subjectes pertinents per jutjar del saber de la seva època (L. Villoro, 1986).

Camp de problemes i problemàtica

Qualsevol disciplina, per produir sabers i coneixements, parteix de realitzar investigacions al voltant de qüestions o problemes que considera inherents al seu camp, tot procurant de donar-hi alguna mena de resposta. Amb aquesta finalitat, recorre a sabers i coneixements his-

tòricament acceptats per la pròpia i/o alienes comunitats epistèmiques, amb el suport de les quals va generant el marc teòric referencial pertinent per donar compte del problema o dels problemes en qüestió.

Ara, quan es tracten un seguit de problemes relacionats a unes certes tematitzacions dintre d'una disciplina determinada, s'acostuma a fer servir el terme 'camp de problemes'. Aquest és un espai construït per subjectes de l'episteme on s'aborden qüestions o problemes connexos o derivats de tematitzacions afins al mateix àmbit disciplinari, per tal de construir i constituir problemàtiques. És precisament aquest espai el que conforma *allò que és disciplinari* d'una disciplina. En l'Educació Física, des de fa unes dècades, el camp de problemes es troba circumscribit –sense que això constitueixi una llista tancada i exhaustiva– al voltant de qüestions com ara *el subjecte i el seu cos, la seva conducta motriu, el joc i el context* (formal/no formal; natural/social/polític/cultural). Qüestions totes elles a les quals es poden afegir importants problemes i problemàtiques connexos i derivats, com ara els lligats a l'ensenyament i als aprenentatges dels continguts de l'Educació Física, a la construcció del saber i el coneixement disciplinari, al valor pedagògic dels seus continguts, a les perspectives filosòfica, psicològica, sociològica, històrica i cultural del subjecte i el seu cos, als continguts i l'atenció a la diversitat, etc. D'això que acabem de dir, no podem deixar d'advertir que –per exemple– tant el subjecte i el seu cos com el joc o la motricitat, en la mesura que són objectes tematitzats, comporten un seguit de problemes que no són exclusius de l'Educació Física, sinó que també ho són a la seva manera per a disciplines com ara la Psicologia, l'Antropologia o la Biologia, entre d'altres.

Allò que variarà qualitativament entre elles, el que fa que el tractament emprat no sigui el mateix en cada camp de problemes disciplinari, és no solament la perspectiva, l'enfocament teòric o

paradigma criticoreflexiu amb què se suposa que són abordats per a la formulació clara i precisa del problema o dels problemes, sinó també el grau de compromís pràctic que cada disciplina en qüestió posseeix respecte d'aquells. Descomptant –per altra banda– que les respostes als problemes suscitats descansaran indefectiblement en els arguments donats en la fonamentació i en el sentit que els va precedir en la seva estructuració.

Aquest tractament és complex però abordable. I l'Educació Física no en pot quedar al marge. És un pas que no pot defugir en el seu intent per continuar construint –entre d'altres qüestions– la seva baquetejada identitat disciplinària. Perquè la tasca de delimitar els camps de problemes per tenir un espai de treball i reflexió *propis* que contribuïran amb la seva identitat, no es dona per una imposició dels fets o de les coses que ens circumden, sinó per la construcció conceptual que els distingeix. Això ho va preveure amb molta clariïdència Weber (1971), en sostenir que el principi de delimitació en els diferents camps científics es constitueix per les relacions conceptuais entre problemes i no pas per les relacions reals entre “coses”. I també té un sentit similar el que van expressar P. Bourdieu *et al.* (1999) en dir que els objectes d'investigació inherents a cada camp de problemes disciplinari no poden ser definits i construïts sinó en funció d'una problemàtica teòrica que permeti de sotmetre a un examen sistemàtic tots els aspectes de la realitat posats en relació pels problemes que li són plantejats.

D'aquí ve que la construcció conceptual que s'ha de donar per a la constitució disciplinària en aquestes qüestions –mal que els pugui pesar a alguns encesos realistes ingenus de torn (gnoseològicament parlant)– no només consisteix a suar la samarreta, sinó bàsicament en la claredat per elegir l'enfocament teòric que faculti tractar reflexivament i críticament els problemes, tot possibilitant amb això, d'una banda, transformar el

problema en problemàtica, i d'altra banda, ajudant a conformar millor la identitat disciplinària de l'Educació Física, en el nostre cas.

Una cosa semblant a això és el que intentava de dir O. Gruppe, (1976), quan requeria fonamentar unes certes qüestions en la construcció d'una teoria de l'Educació Física per tal d'evitar caure en serioses conseqüències per no fer-ho. Feia referència expressa a les *raons* que es prenen d'altres camps disciplinaris, com és el cas de la salut, i sense deixar de destacar la importància que té per a aquesta l'Educació Física, indicava que la qüestió era saber si la importància que els exercicis físics reverteixen per a la salut, era suficient per *justificar-los* expressament, també des del punt de vista pedagògic. Tot agregant irònicament, per il·lustrar aquest argument, que també l'oli de fetge de bacallà és bo per a la salut, però que tanmateix exigeix, a més a més, la virtut de la continència.

Els encreuaments entre els fonaments dels marcs teòrics i els problemes inicials són els que possibiliten la constitució de problemàtiques dintre d'un camp disciplinari. I la construcció i constitució de les problemàtiques en els diferents camps disciplinaris tindran millor sosteniment si van precedides per investigacions *ad hoc*. La investigació col·loca l'estructuració d'una problemàtica en una escala qualitativament superior. No oblidem que la investigació científica s'organitza de fet al voltant d'objectes construïts que no tenen res en comú amb aquelles unitats delimitades per la percepció ingènua (P. Bourdieu *et al.*, 1999), que l'únic que aconseguixen –es pot afegir– és prolongar l'absència de ruptura.

Alguns problemes en els camps de problemes i en el seu tractament problemàtic

Un problema elemental en els camps de problemes és quan un problema no s'ha

constituït en problemàtica. Això s'esdevé bàsicament –d'acord amb allò que hem expressat més amunt– quan no s'ha pogut acarar i delimitar teòricament el problema tractat. Quan els fonaments i desenvolupaments teòrics, models o premisses no són els esperats per donar-ne compte. O –per què no?– quan no hi ha prou voluntat críticoreflexiva per fer-ho. En qualsevol cas, no estariem davant d'una problemàtica, sinó davant d'un problema *en trànsit de... ser* (o no) una problemàtica.

Pel que fa a aquest tema, podem il·lustrar el que va passar en un altre camp amb la clara demanda realitzada per Dunning en relació amb l'esport i la Sociologia. La demanda va consistir a assenyalar que aquell no quedés només dintre del camp d'interès de l'Educació Física, sinó que –a més que estava oblidat com a tema a la Sociologia– es constituís també en una “problemàtica”, buscant amb això transcendir el pla eminentment empíric que li és donat dintre de la cultura física (oblidant dir –cal assenyalar-ho– el tipus de pràctica que comporta l'Educació Física). Que aquesta temàtica no era, com alguns podrien arribar a pensar, un “sac vell per desahisar-hi coses oblidades”. Va destacar, alhora, la importància que tindria l'esport com a temàtica sociològica per l'inacabable nombre de problemes connexos que podrien donar lloc a importants investigacions d'interès per a la Sociologia, com ara els relacionats amb mitjans de comunicació i esports, amb pautes de control en societats “capitalistes” i “socialistes” i formes de propietat a les primeres, amb esport i raça, amb l'ètica de l'esport, amb l'esport i la diferència de sexes, etc. (a I. Elias - E. Dunning, 1995).

Com hem dit més amunt, en la construcció dels múltiples objectes d'estudi en els diferents camps disciplinaris –i principalment en el camp de les anomenades ciències socials– es porta a terme amb la concurrència, auxili i –en alguns

casos– amb l'excessiva i ideologitzant mirada d'altres disciplines per al seu tractament (O. Minkévich, 2002).

Així, en el curs seguit en relació al maneig d'algunes problemàtiques i problemes connexos de l'Educació Física, es realitzen amb una certa regularitat –i no sempre amb la finalitat de fer avançar significativament sabers i coneixements– congressos, simposis, taules rodones, conferències, etc., on té lloc la participació de professionals de molt diversa extracció i mirada disciplinària. Cal reconèixer i destacar que molts dels discursos i aportacions que brinden aquests facultius són aclaridors. Però també som conscients que tenen lloc els que són profundament engegadors, com quan s'enfoca el cos humà com si fos merament biològic.

Aquesta situació es pot ampliar amb el que s'esdevé a les carreres d'Educació Física amb els professionals de les disciplines anomenades comunament auxiliars. Que en contribuir amb els seus sabers i coneixements –per sol·licitud, i de vegades sense aquesta– no sempre fan problemàtic els problemes inherents al camp disciplinari de l'Educació Física, sinó que els continuen tractant des de les seves pròpies òptiques com a problemes, i prou. Aquest comportament facilitat en ocasions pels mateixos professionals de l'Educació Física, que no forcen gens ni demanen amb fonament fer el passatge de problemes a problemàtiques, pot molt bé ser una invitació funcional per a un sistema educatiu conformista, establert de forma acrítica, o una de les portes d'entrada a formar compartiments estancs amb perspectives unidireccionals dintre del propi camp disciplinari.

Problemes, tots ells, que –a la curta o a la llarga– no deixen de constituir una barrera per encarar un veritable desenvolupament de l'Educació Física. Generen hermetismes explícits amb validesa per a un esquema estàtic i reproductor que impossibiliten un tractament intradisci-

plinari vigilant i priven que el que s'està formant com a futur formador pugui integrar reflexivament els diferents continguts en la construcció del saber i el coneixement disciplinari i es garanteix –en conseqüència– el no replantejament crític de l'esquema esmentat.

Si persistís aquesta actitud en la construcció de les problemàtiques, els distints “aportaments” que es poguessin fer corren un alt risc de ser donats fora de context. És a dir, tindran un espai, però sense que tinguin gaire o res a veure amb el que realment es requereix per a una perspectiva disciplinària més reflexiva, històrica i socialment posicionada en l'espectre fonamentalment educatiu en què es desenvolupa l'Educació Física, com a pràctica social. Contribucions que seran com les d'aquells professionals que en actuar corporativament davant d'un problema garanteixen el servei prestat al client, però no es responsabilitzen pel seu resultat en el futur.

Bibliografia consultada

- Bourdieu, P. (2000). *Intelectuales, política y poder*. Eudeba. Buenos Aires. 1a reimp.
- Bourdieu, P.; Chamboredon, J. C. i Passeron J. C. (1999). *El oficio de sociólogo*. Mèxic: Siglo XXI, 21a reimp.
- Elias, E. i Dunning, E. (1995). *Deporte y ocio en el proceso de la civilización*. Mèxic: FCE. 2a ed.
- Gruppe, O. (1976). *Teoría pedagógica de la Educación Física*. Madrid: INEF.
- Hospers, J. (1979). *La conducta humana*. Madrid: Tecnos. Madrid. Reimp.
- Minkévich, O. (2002). *Nudos a la hora de intentar abordar la identidad disciplinar y el objeto de estudio de la Educación Física*. Revista digital <http://www.efdeportes.com>
- Villoro, L. (1986). *Creer, saber, conocer*. Mèxic: Siglo XXI. 3a ed.
- Weber, M. (1971). *Sobre la teoría de las ciencias sociales*. Barcelona: Península.

L'esport per a M. Vázquez Montalbán

■ JOAN RIUS I SANT

Llicenciat en Educació Física

"Fa uns cinquanta anys, a l'heroi esportiu o artístic d'avui li corresponia l'heroi polític"

(Manuel VÁZQUEZ MONTALBÁN, 1963 p. 269)

La mort d'una persona estimada (encara que no la coneguis personalment) sobta molt i més quan creiem que encara no era l'hora.

Si preguntem què ha estat Manolo Vázquez Montalbán per a l'esport, les respostes majoritàries apuntaran el seu barcelonisme, tan apassionat com crític i càustic. Potser alguns recordaran la ironia antiesportiva del seu personatge Pepe Carvalho. Altres, els articles de *Triunfo* o de *Por favor*, però potser pocs coneixeran la seva faceta de teòric del fenomen esportiu.¹

Aquest article no busca fer justícia pòstuma a un gran escriptor caigut en l'oblit, crec que en Manolo Vázquez ha estat una de les persones més populars, llegides i estimades del país, un escriptor que ha pogut sentir-se reconegut en vida i veure convertits els seus llibres en *best sellers*. Política, novel·la, nacionalisme, gastronomia, anàlisi social, poesia o barcelonisme (de ciutadà i de culé), són facetes prou poderoses de l'escriptor com per ocupar pàgines de tinta, hores de tertúlies i algunes tesis doctorals.

Aquí voldria remarcar una de les facetes menys conegudes d'en Vázquez Montalbán: el seu pensament en torn del fet esportiu. No podem deixar perdre l'obra d'un pensador capaç d'analitzar i teoritzar sobre el fet esportiu com ell ho va fer. La seva teoria general sobre l'esport la publica en diferents escrits a principi

dels 70, en plena dictadura franquista. Era una profunda anàlisi del fet esportiu global que anava molt més enllà de l'anècdota o de la desqualificació pamfletària d'un esport manipulat pel franquisme. Des de llavors, articles, opinions i referències sobre l'esport les va articular sobre el marc teòric d'aquells primers escrits. L'únic seguidor incondicional del discurs de Vázquez Montalbán sobre l'esport ha estat en Pepe Carvalho, però m'han dit que, malauradament, s'ha jubilat per sempre.

Alguns dels articles que va publicar a *Triunfo* es varen recollir al text *Deporte y política* (1972) on firmava amb el pseudònim Luis Dávila. Del pròleg i epíleg d'aquest recull, conjuntament amb *100 años de deporte* (amb Andreu Mercè Varela) (1972) o a la *Crónica sentimental de España* on s'exposa, igualment, el seu pensament del fet esportiu.

L'espai de l'article no permet aprofundir en la sucosa filosofia de l'esport d'en Carvalho, tan sols unes petites pinzellades de quan ficà els nassos al món del futbol el 1988 i a l'entorn dels Jocs Olímpics. No entrarem a analitzar la relació d'en Vázquez Montalbán amb el Barça, una faceta prou coneguda per tothom, tema del que tant ha escrit en la premsa els darrers anys.

Manuel Vázquez i Luis Dávila

Qui era Luis Dávila? Era un personatge estrany, segons s'explica a la darrera pàgina del llibre:

"Luis Dávila ha sido jugador de fútbol de solar de extrarradio, jugador de hockey sobre pistas de edificios abandonados, un excelente artista del ping-pong y un nadador de cierta capacidad. Además ha sido profesor de párvulos y cobrador del Seguro de Entierro. Con todos estos títulos consiguió convertirse en el especialista de temas deportivos de la revista Triunfo" (Vázquez Montalbán, 1972, p. 227).

Evidentment era un *alter ego* d'en Manolo. És al pròleg on es reflecteix tant el seu interès per la cultura popular (futbol inclòs) i la crítica que fa als intel·lectuals del país pel seu menyspreu per aquestes formes de lleure vulgars. Era un crit d'alerta, un intent per despertar la consciència dels il·lustrats de l'oposició democràtica que la cultura popular era una cosa molt viva i un referent vital i de comunicació de les masses.

Crítica als intel·lectuals

La cultura promoguda per la intel·lectualitat era molt elitista i estava tan

¹ Una versió de les seves tesis apareix publicada en català l'any 1981 sota el títol "Els intel·lectuals i l'esport" en un llibre col·lectiu dirigit per Manuel Campo Vidal titulat *L'esport de base a Catalunya*.

allunyada del poble com la cultura popular de la intel·lectualitat opositora. Els intel·lectuals demòcrates progressistes renegaven de l'esport malgrat que seguissin mig d'amagat o amb vergonya els esdeveniments de la lliga o les gestes de Bahamontes, Santana o Mariano Haro.

Calia que els antifranquistes il·lustrats apartessin una mica la mirada de les lectures transcendents i deixessin una estona les seves i eternes discussions teòriques sobre un poble amb uns gustos i un lleure que poc tenia a veure amb el model intel·lectual. En aquest sentit, Vázquez Montalbán diferenciava força el fet esportiu en si o el plaer de gaudir d'espectacle, de la instrumentalització que se'n feia d'ell per part del franquisme:

"Ante el deporte de masas el intelectual ha hecho perfectamente manifestando sus reservas, pero fatalmente la negación del contenido le ha conducido fatalmente a la negación del continente. Es imposible legislar hoy día que el deporte de masas no sea beneficioso para la higiene mental del ciudadano. El poder lo utiliza como un instrumento de alienación interior o de expansión propagandista exterior; pero a otro nivel el deporte de masas es una válvula de escape para malos gases retenidos en el bajo vientre de la sociedad" (Vázquez Montalbán, 1972, p. 7, 8).

Aquesta visió de l'esport es podria integrar en una visió política més amplia, lligada a les posicions eurocomunistes respecte a la cultura popular.

"Gramsci se había planteado varias veces la necesidad de utilizar las formas y los temas de la literatura popular, enriquecidos por una intencionalidad transformadora. Fue uno de los primeros teóricos de la praxis en comprender que, tras el divorcio entre la cultura de élite y cultura de masas, no sólo se escondía la

típica conspiración alienadora de los filisteos, sino un auténtico problema de desfase cultural en el sentido más total de esta palabra" (Vázquez Montalbán, 1971a, p. 117).

"...El misticismo fascista envilece cuanto manipula y tras situaciones históricas de pesadilla fascistas, esa traumatización afecta al planteamiento del hecho deportivo (como afecta al planteamiento del hecho nacional, patriótico-simbólico, etc.). No es de extrañar que las reconciliaciones de los intelectuales con el deporte coincidan con el debilitamiento de la sublimación formal del fascismo" (Vázquez Montalbán, 1972, p. 11).

Com molt bé expressa Eugenia Afinoguénova a la *Crítica cultural de Manuel Vázquez Montalbán como estrategia política*

"El libro de Vázquez Montalbán apunta, entonces, en concreto a un intelectual de izquierdas. Este lector, producto y víctima de la propaganda izquierdista, necesitaba recuperar la cultura popular que le había sido rechazada por el maniqueísmo marxista. El libro de Vázquez Montalbán inicia la década camp en España, llenando esta categoría estética de un significado social: después de toda una época en la que la crítica se canalizaba únicamente a través de la poesía social y la literatura comprometida, a un intelectual de izquierdas le fue permitido ver un aspecto positivo y hasta progresista en la cultura popular. Era a este intelectual, a quien se invitaba a ocupar la primera silla frente a la pantalla del televisor (o de la radio) para empezar una contienda semiológica contra el Sistema. Lo cual equivalía a una invitación a abandonar los grandes campos de batalla de la Historia a favor de la crónica de la cotidianidad" (E. Afinoguénova, 2003).

Vázquez Montalbán fa una proposta als intel·lectuals per comprendre o utilitzar l'esport de masses al servei del canvi:

*"Sin embargo, la obligación del intelectual es **comprender**, lo que no quiere decir disculpar o absolver. El hecho deportivo es un **hecho de masas** pero no sólo **para las masas**, sino también **de las masas**.* (Vázquez Montalbán, 1972, p. 13).

La crítica a Coubertain

En Vázquez Montalbán critica obertament Coubertain en considerar-lo un reformista, és a dir que lluny d'adoptar una concepció estructuralista on s'analitza el fet esportiu en si mateix, Coubertain, abandera una tendència reformista (que influeix a part del moviment olímpic i a Cagigal) on es considera que l'esport és una cosa pura. Pretén redimir la humanitat mitjançant l'esport, d'un esport elevat a una dimensió religiosa.

*"La actitud **reformista** reconoce la manipulación de deporte y aboga por la lucha evolutiva contra esta manipulación. Esta actitud nace de la ideología olímpica y está muy justamente contraindicada en la **Carta de reforma deportiva** redactada por el propio barón de Coubertain en 1930..."* (Vázquez Montalbán, 1972, p. 9).²

Era una carta on Coubertain acusava mestres, poders públics, federatius i els mals del seu esport pur i on feia una sèrie de propostes totalment fora de lloc. Vázquez Montalbán veu el doble joc entre el teòric purisme de l'esport i la seva realitat. Contradicció que es fa evident en comparar les regles del joc de la societat occidental i un esperit olímpic que minimitzava la importància de participar per sobre de la victòria:

"Precisamente en el momento que la sociedad capitalista en la fase más aguda del capitalismo monopolista, aquella en que las reglas de la competencia se traducían en el exterminio del competidor, el barón

² Aquesta versió reformista Coubertainiana de l'esport ha estat força influent a les tesis de gran part de filòsofs i sociòlegs de teories de l'esport. Malauradament, com veurem posteriorment, ha estat una llàstima l'oblit per part de la comunitat esportiva de les tesis de Vázquez Montalbán, especialment durant tot el procés d'instauració de la democràcia.

de Coubertain creaba un lema olímpico en contradicción con el espíritu de clase dominante... El lema olímpico contribuía a tranquilizar el hombre masa, condenado a la frustración y las limitaciones. Su vida estaba condicionada a la desigualdad de oportunidades ... salvo en el acto de practicar el cross-country. Lo importante para los dueños de la tierra seguía siendo la propia victoria y que los ciudadanos se conformaran con 'participar'" (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 3).³

Del joc a l'esport polititzat

Per Vázquez Montalbán, els esports són la conseqüència i evolució del joc universal present a totes les cultures. Si bé inicialment pot semblar que li doni aquesta dimensió mística (en la línia de Diem o Cagigal), després observem que no. Fa una volta més de clau i, partint de Huinzinga, s'anticipa al que anys més tard escriuria Bourdieu, tot alertant sobre l'error de considerar l'esport actual com una evolució de les formes populars jugades. Les diferències estructurals (no en el sentit praxeològic) entre els jocs populars i l'esport modern estan en una diferent funció social. És aquest sentit coincideix amb les tesis de Brohm sobre l'origen de l'esport modern i la societat industrial i competitiva.⁴

"Los deportes modernos no nacen porque sí en el umbral del siglo XX y en el Reino Unido. Se conforman casi todos en Inglaterra porque allí estaba la primera potencia de la era industrial, la cabeza del ariete de la ideología competitiva y en la que mayor presencia iban tomando las masas urbanas."

Malgrat que no l'anomena, a la seva obra es respira una clara influència d'Elias, quan parla del ritual no sagnant, o de la canalització de la agressivitat.

"El deporte iba a irradiar a todo el mundo movido por los higienistas que preveían la catástrofe biológica de millones de seres humanos urbanizados ... pero paralelamente la irradiación la iban a alimentar los políticos, que veían en la práctica deportiva un medio de integración de la agresividad social condicionada por el industrialismo, y, finalmente, los pensadores al servicio del orden establecido propiciarían el deporte como una fórmula de participación simbólica en la competición; la victoria y el éxito al alcance de cualquiera. Bien como ejecutante (como medium), bien como espectador inmerso en la catarsis" (Vázquez Montalbán, 1972, p. 2).

És curiós com divideix en tres fases de formació de l'esport modern entre 1890 i 1914. Comença amb una moda, passa a ser una mania i acaba sent una droga. Droga legitimada per *"la necesidad de salvar al genero humano de la atrofia física con que le amenazaba la civilización urbana"* (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 2).

Les grans modificacions al si de l'esport que es provoquen al període de entreguerres, on segons l'autor es produeixen tres canvis fonamentals:

*"a) Los deportes espectáculos toman la delantera sobre los deportes puros.
b) Aparece un público masivo que convierte los deportes-espectáculos en éxitos comerciales."*

c)... se crean grandes instalaciones de exhibición deportiva y se protege políticamente a los deportes que atraen a más público, no a los que atraen a más practicantes."

"... De los antepasados divinos de Olimpos a la manipulación de los mass media, el deporte perdía la intencionalidad fundamental del medio de perfección del hombre, medida de todas las cosas, para convertirse en un medio de control del hombre, medida de la potencia de los poderes establecidos" (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 4).

El títol "Del pan y Circo al pan y Deporte" (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 4) encapçala un seguit força dens de idees on aborda la revolució de l'espectacle esportiu, la tecnologia, els ídols, la penetració del llençatge esportiu en la vida quotidiana fins arribar a la instrumentalització política per part dels estats dels herois esportius.

"La relación 'deporte-política' empezó por la por la conversión del deporte en escaparate de los músculos de cada nación. Los deportistas iban a defender los colores 'nacionales' y a poner muy alto la bandera del país..."

Que el ícono deportivo venciera podía compensar de los fracasos personales o colectivos de masas..."

Cada vez más, el deportista practicante va dejando de ser un hombre en lucha contra sus limitaciones físicas para ser un criado de las reacciones de las masas" (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 4 i 5)

No desqualifica, com fan Brohm i Partisans l'esport de competició i de rendiment, però en qüestiona la instrumentalització.

"Porque no era negativo ni el esfuerzo del deportista por superarse, ni la búsqueda en las masas de la satisfacción espectacular. Lo negativo es que uno y otro nivel se convirtieran poco a poco en enfermizos."

Porque el deportista dejó de estar superdotado al fin para convertirse en esclavo del medio..." (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 6).

Però exposa la contradicció que el dirigisme de l'esport per part dels estats no es degui tant a un interès de salut i higiene com a propagandístics i de control social.

³ Llegir aquesta frase fa recordar la pel·lícula *La soledad del corredor de fons*.

⁴ Cal recordar que les tesis de Brohm són coincidents cronològicament i les de Bourdieu sobre esport i classe social les publica el 1987. Com pot ser que els autors espanyols facin tantes referències a Brohm i Bourdieu i ignorin Manuel Vázquez Montalbán?

“La participación del Estado moderno en las políticas deportivas no ha ido por ahí y se ha dedicado a convertir el deporte en un medio de autopropaganda y de control de masas ... que atendiera ante todo a figuras capaces de cimentar el prestigio nacional y a la protección de instalaciones deportivas colosales, capaces de convocar a las masas hacia estos enormes mausoleos de la tranquilidad civil (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 7).

Tot la seva anàlisi esportiva, recordem que és a primers dels anys 70, no es limita al territori espanyol on patíem l'opressió franquista, és una teoria del fet esportiu universal, tan sòlida com la de Meynaud, Elias, Brohm o del mateix Cagigal. Això vol dir que no eren pamflets esquerrosos, ben al contrari, era una sociologia política de l'esport que partia del materialisme històric actualitzat pel pensament de Gramsci en el context eurocomunista que, malgrat l'oposició de l'URSS, transformava la ideologia dels partits comunistes del sud d'Europa.

Les crítiques a l'esport espanyol no eren octavetes oportunistes. Segons Vázquez Montalbán l'esport de cada país es corresponia amb la seva ideologia o règim polític:

“Existe un índice revelador de hasta qué punto una política deportiva se corresponde con una política democrática en todas las dimensiones: el respeto por las zonas libres para la práctica deportiva, poniendo freno a la especulación del suelo y la obligación real de que la cultura física entre de veras y no teóricamente en los planes de enseñanza” (Vázquez Montalbán, 1972 i A. Mercè Varela, p. 7).

No cal cap comentari. Aquestes afirmacions les va fer quan encara no podíem fer mobilitzacions per reivindicar la regulació de l'EF escolar, quan pensar en una llicenciatura era una utopia. No re-

cordo cap altre intel·lectual aliè a la professió que es manifestés en aquest sentit a principis dels anys 70.

La seva teoria política de l'esport era tan objectiva com oberta. Vázquez Montalbán trenca tòpics quan, malgrat la seva coneguda militància al PSUC, és fred i objectiu amb l'anàlisi de l'esport als Països de l'Est.

“Los presupuestos económicos dedicados al deporte en los países vanguardia del socialismo y del capitalismo, son, proporcionalmente, tan importantes como los dedicados a armamento o a la tecnología de la carrera cósmica. Cada uno de los JJ.OO. es una pequeña guerra referencial en la que se juega una victoria simbólica de indudables efectos propagandísticos.”

“Hoy sabemos ya cómo debería ser la organización humana, en todas las dimensiones y desde la cultural a la económica. Precisamente por ello es tan doloroso captar las brutales diferencias que hay entre lo que debería ser y lo que es, entre un deporte programado para el control político de las masas” (Vázquez Montalbán i A. Mercè Varela, 1972, p. 10).

Esport i mite

Una característica de la teoria de l'esport de Vázquez Montalbán és la consideració de l'esport com una part d'un corpus molt més ampli d'activitats humanes que neixen d'un instint aventurer, lúdic, agressiu, gregari, ritual, etc. de l'ésser humà i que tenen la capacitat per transformar-se en espectacles o personatges d'interès mediàtic. Enllaça el fet esportiu amb els aventurers dels segles XIX i XX.

“La ‘aventura imaginaria’ ha alimentado a la industria subcultural de todo el mundo, sea la aventura basada en la superación de la distancia (Bombard, los recordman deportivos, los aviadores, etcétera), sea basada en el riesgo físico (la

subcultura de la acción), o sea la aventura moral (el erotismo y el conflicto interpersonal).

Todos estos suministros de aventura están perfectamente conexiados con la necesidad de que se mantengan las reglas del juego de las apariencias de la tranquilidad y la seguridad ... Son como las casas de tolerancia que garantizan la supervivencia de la pureza de la sociedad restante...” (Vázquez Montalbán, 1972, p. 210).

Vázquez Montalbán, buscant paral·lelismes entre l'esport i l'espiritisme, atorga a l'esportista el paper de mèdium, és a dir, d'intermediari entre allò que és i el que no és.

“Miles de espectadores aguardan impacientes el instante en el que el médium esté en trance y les ponga a ellos en trance, al borde mismo del orgásmico instante de la victoria” (Vázquez Montalbán, 1972, p. 219).

“Corre por ellos, gana por ellos, modifica la realidad con los privilegiados colores del triunfo que la vida niega día a día” (Vázquez Montalbán, 1972, p. 221).

Finalment sentència a favor de l'esport pràctica:

“¿Termina la aventura emancipadora de la humanidad en el consumo de épica deportiva? ¿Ha recorrido el hombre miles de años de forcejeo entre naturaleza y razón para terminar encerrado en un coso deportivo, drogadicto de la victoria ajena? O tal vez, simplemente, en la mixtificación de la relación deportiva esté una de las últimas barreras que le impiden al hombre asumir su papel indiscutible de protagonista histórico.

Casi todos los mediums sobran ... el deporte sea un medio de perfección física colectiva. No un mero espectáculo morboso y substitutivo de la propia acción, de la propia aventura” (Vázquez Montalbán, 1972, p. 221).

Pot ser caldria que els diferents partits polítics, a l'hora de presentar la seva política d'inversions es posicionessin respecte d'aquest darrer punt.⁵

Hi ha un detall que m'ha sobtat i que té poc a veure amb l'esport. Quan Vázquez Montalbán es refereix al mite (Vázquez Montalbán, 1972, p. 219) i es referia al mite artúric d'Erec i Enide, de Chretien de Troyes. Mite que trenta anys més tard és el títol i el fil conductor d'un dels seus darrers llibres, potser premonitori, on el personatge passava revista a la seva vida.⁶ El paràgraf que m'ha impactat, en rellegir el text (quan el vaig llegir l'any passat no intuïa la seva mort), és quan el protagonista parlava d'un ritual de canibalisme que es feia amb els morts en una tribu de l'Amazones.

"Afortunadamente no engullen las cenizas secas, sino que las mezclan con plátano maduro y se las van tragando, a la vez que procuran olvidar el nombre del muerto, que jamás debe ser pronunciado por nadie; hay que borrar todo rastro de su ser y toda memoria de su persona, para que el 'olvidado' pueda traspasar el umbral de 'La casa del Trueno', es decir, el cielo, el Paraíso. He empezado a tomarme la historia en broma, pero me parece espléndidamente poética y ejemplar a partir del momento en que comerse el muerto significa también olvidarlo, matarlo en la memoria, pero todo esto se hace para garantizar el paraíso. No contengo el chiste" (Vázquez Montalbán, 2002, p. 256).

Ho relatava amb ironia. No crec que en Manolo volgués que el seu record caigués a l'oblit com a únic camí per arribar al paradís. Crec que la pervivència del seu esperit ens pot ajudar a no acabar de perdre tots els referents del que significa dignitat humana, lloc on crec que s'ubicava el seu utòpic paradís.

Influència del pensament de Vázquez Montalbán a les teories de l'esport

A Catalunya i a Espanya tenim un grup d'excel·lents sociòlegs esportius dedicats a la recerca quantitativa i a treballs tant microsociològics com estudis més amplis de camp, però hi ha una manca d'estudiosos i pensadors del fenomen esportiu general. Sembla que Cagigal fos el principi i la fi dels pensadors de l'esport a nivell de filosofia o de grans teories sociològiques de l'esport.

Els partits polítics no han volgut obrir debat sobre el model esportiu més enllà del dia a dia o dels típics tòpics. De Cagigal s'ha escrit força i la seva filosofia ha influït molt a la comunitat dels professionals de l'EF i de l'esport, especialment a través dels INEF, però el pensament de Vázquez Montalbán sobre l'esport es va esvaïr tot just entrada la transició.

Aquest oblit no és una afirmació gratuïta. Després de refer un important (no exhaustiu) repàs bibliogràfic (tan sols de llibres) de sociologia, història, política i epistemologia de l'esport d'autors espanyols, he trobat molt poques referències a les tesis de Vázquez Montalbán. La majoria dels autors que fan referència a l'obra de Vázquez Montalbán els trobem entre 1970 i 1980, J. M. Cagigal, Vicente Verdú, Cazorla Prieto, el periodista Antonio Alcoba o Florit Capella al fer el pròleg al text de Meynaud *El deporte y la política*. Posteriorment (no he considerat les que parlen de l'entorn immediat del Barça o del futbol), han estat poques.

No es pot considerar aquest oblit com un menyspreu. Altres facetes d'en Vázquez Montalbán (novel·lista, gastrònom, políticòleg, articulista o culé) són tan potents que han ofuscat un Vázquez Montalbán sociòleg, filòsof i etnògraf del fet esportiu.

Pocs es van preocupar de buscar contrapunts a la visió cagigaliana ni fer-li

crítiques. La mort en accident de Cagigal el 1983, el converteix en mite i referent que sembla que no tingui gaires continuadors.

Pot ser que les teories de Vázquez Montalbán sobre l'esport no siguin amables amb el poder, tingui el color que tingui. El poder necessita controlar l'esport de masses i utilitzar-lo al seu servei però legitimant-lo amb uns arguments sagrats. Arguments vàlids per a un esport utòpic de Coubertainiana justificació. Avui l'esport continua massa aferrat al doble llenguatge, tan ben expressat per Vázquez Montalbán quan parla del CIO: un discurs màgic d'un esport místic i una estructura politicoeconòmica mercantilista fins a les últimes conseqüències.

Les teories de Vázquez Montalbán sobre l'esport són avui tan vigents com fa trenta anys. No són pensaments aïllats d'un visionari, són anàlisis fetes per una de les ments més polifacètiques i prolífiques, tant quantitativament com qualitativament, de la segona meitat del segle xx.

Aprofito aquest fòrum per reivindicar la figura de Vázquez Montalbán com un analista políticòleg i filòsof de l'esport a redescobrir. Les seves tesis crec que poden estar a l'altura de molts autors que actualment apareixen repetidament als estudis sobre el fenomen esportiu com Huinzinga, Diem, Norbert Elias, Dunning, Mandell, Brohm (Partisans), Vigarrello, Pociello, Bourdieu, Puig, García Ferrando i evidentment, Cagigal. Val la pena situar el Manolo Vázquez Montalbán sociòleg, políticòleg, filòsof i etnògraf de l'esport, al lloc que, crec, li pertoca.

Pepe Carvalho, l'esport i els Jocs Olímpics

Han passat gairebé 20 anys, des que Vázquez Montalbán va publicar les co-

⁵ La inversió municipal en esports pot decantar-se en comprar accions dels ruïnosa equips professionals o en esport de base.

⁶ M'ha sobtat l'aparició d'aquest mite artúric. Al seu llibre mestre *Informe sobre la información* (Vázquez Montalbán, 1962, p. 150), ja hi fes una referència.

mentades teories sobre l'esport, quan en Carvalho es veu implicat en tramoies esportives: futbolístiques i olímpiques. M'agradaria apuntar tan sols unes cites dels llibres de Carvalho, des d'on Vázquez Montalbán va posant punts i contrapunts irònics i càustics a l'esport, entre el 1988 i el 2003.

"Porque habéis usurpado la función de los dioses que en otro tiempo guiaron la conducta de los hombres sin aportar consuelos sobrenaturales, sino simplemente la terapia del grito más irracional: el delantero centro será asesinado al atardecer" (Vázquez Montalbán, 1988, p. 13).

"La presidencia del club era la antesala de la jubilación, pero le convertía en un poder fáctico y amaba el poder como único antídoto contra la autodestrucción" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 19).

"... los paralímpicos, eufemismo de otro eufemismo, los disminuidos, para protagonizar a continuación la olimpiada de la piedad peligrosa en el marco de una sociedad que sólo se preocupa de sus disminuidos cuando consiguen meter goles con la nariz" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 12).

"De Antonio Machado había heredado el odio por la gimnasia ... El olimpismo me produce angustia metafísica y concreta" (Vázquez Montalbán 1993, p. 17).

"Hay quien dice que está hecho por el pintor Francis Bacon en un momento de delirio sexual constructivista" [para d'Arnold Schwarzenegger] (Vázquez Montalbán, 1993, p. 144).

"¿Y las niñas gimnastas? Una racista feminista cuyo único objetivo, hicieran el movimiento que hicieran era caer con los pies juntos y sin perder el equilibrio" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 85).

"Una mayoría social bien entrenada produce mejor y mata mejor en caso de estallar la guerra inevitable. Así pensaba el bloque dominante durante la revolución industrial, hubiera dicho un pensador; ya no marxista, sino mínimamente informado, de haberle dejado decirlo en el clima de inoculación olímpica previo a los juegos" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 34).

"En todo ello pensaba Carballo cuando comparaba el olimpismo supuestamente idealista de Coubertain con el mercantil de Samaranch y sus muchachos dispuestos a convertir el póquer en un deporte si contaba con un patrocinador adecuado" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 36).

"Apolo dios de la Belleza tan bello que equivalía al sol, vence a Mercurio, dios del Comercio. Pero a la larga ¿de quién ha sido la victoria? ¡Del mercachifle olímpico!" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 71)

"El capitalismo ha manipulado con fuego al convertir al deporte en una monstruosa deformación del juego" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 103).

"En cualquier caso, a medida que el deporte se universaliza, sus contradicciones también. El olimpismo es un supermercado de la ritualización de gesto enmascarador del sistema" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 145).

A manera d'epíleg

Al principi de l'article ressaltava la crítica que Vázquez Montalbán feia als intel·lectuals en desqualificar globalment l'esport sense matisos, vint anys més tard els dedica un punyent paràgraf, vista la seva reconversió:

"Quien no ha perdido siquiera media hora de su vida preparando la revolución, sabrá qué se siente cuando años después te descubres a ti mismo prefabricando olimpos y podiums triunfales para los atletas del deporte, del comercio y de la industria. De Sierra Maestra a Olimpia. De la larga marcha a los cincuenta kilómetros marcha. De atravesar fronteras clandestinamente a negociar con todos los fabricantes de cacao en polvo del mundo, ávidos de conseguir la concesión olímpica" (Vázquez Montalbán, 1993, p. 33).

Bibliografia

Autors Varis (1992). *El descubrimiento del 92*. Barcelona: Virus.

Afinoguénova, E. (2003). *La crítica cultural de Manuel Vázquez Montalbán como estrategia*

política en <http://www.vespito.net/VázquezMontalbán/cron.html> (X-03)

Alcoba, A. (1972). *¿Contamos contigo?* Madrid.

Bourdieu, P. (1978). *Sport and social class Versió traduïda a Materiales de sociología del deporte* (1993) Madrid: La piqueta.

Brohm, J. M. (1982). *Sociología política del deporte*. México: FCE.

Cagigal, J. M.^a (1976). *Deporte y agresión*. Barcelona: Planeta

Campo Vidal, M. i altres (1981). *L'esport de base a Catalunya*. Barcelona: Ketres.

Cazorla Prieto (1979). *Deporte y Estado*. Barcelona: Labor.

García Ferrando, M. (1990). *Aspectos sociales del deporte*. Madrid: Alianza.

García Ferrando, Puig y Lagardera (1998) *Sociología del deporte*. Madrid: Alianza.

Mandell, R. (1986) *Historia cultural del deporte*. Barcelona: Bellaterra.

Meynaud, J. (1972). *El deporte y la política* (Pròleg de Florit Capella). Barcelona: Hispano-Europea.

Morales, J. Abad, I. (1988). *Introducción a la sociología*. Madrid: Tecnos.

Partisans (1978). *Deporte cultura y represión* Barcelona: Gustavo Gili.

Rodríguez López, J. (2000). *Historia del deporte*. Barcelona: INDE.

Rius, J. (199). *Esport cultura i confusió*. Barcelona: Associació Humanisme i Esport.

Salvador, J. L. (1997). *Evocaciones cotidianas sobre el deporte*. La Coruña: INEF Galicia.

Vázquez Montalbán, M. (1963). *Informe sobre la información*. Barcelona: Fontanella.

– (1971a). Los intelectuales ante el deporte. *Cuadernos para el diálogo*, n.º Extra XXV.

– (1971b). *Crónica sentimental de España*. Barcelona: Lumen.

– (Luis Dávila) (1972). *Política y deporte*. Andorra la Vella: Andorra.

– (1988). *El delantero centro fue asesinado al atardecer*. Barcelona: Planeta.

– (1991). *El laberinto griego*. Barcelona: Planeta.

– (1993). *Sabotaje olímpico*. Barcelona: Planeta.

– (2002). *Erec y Enide*. Sta. Perpetua BCN: Areté

Vázquez Montalbán, M. y Mercè Varela, A. (1972). *100 años de deporte* (prólogo). Barcelona: Difusora internacional.

Verdú, V. (1980). *El fútbol: mitos, ritos y símbolos* Madrid: Alianza.

Zagalaz, M.ª L. (2001). *Bases teóricas de la educación física y el deporte*. Jaén: Universidad de Jaén.

www.vespito.net/VázquezMontalbán/cron.html